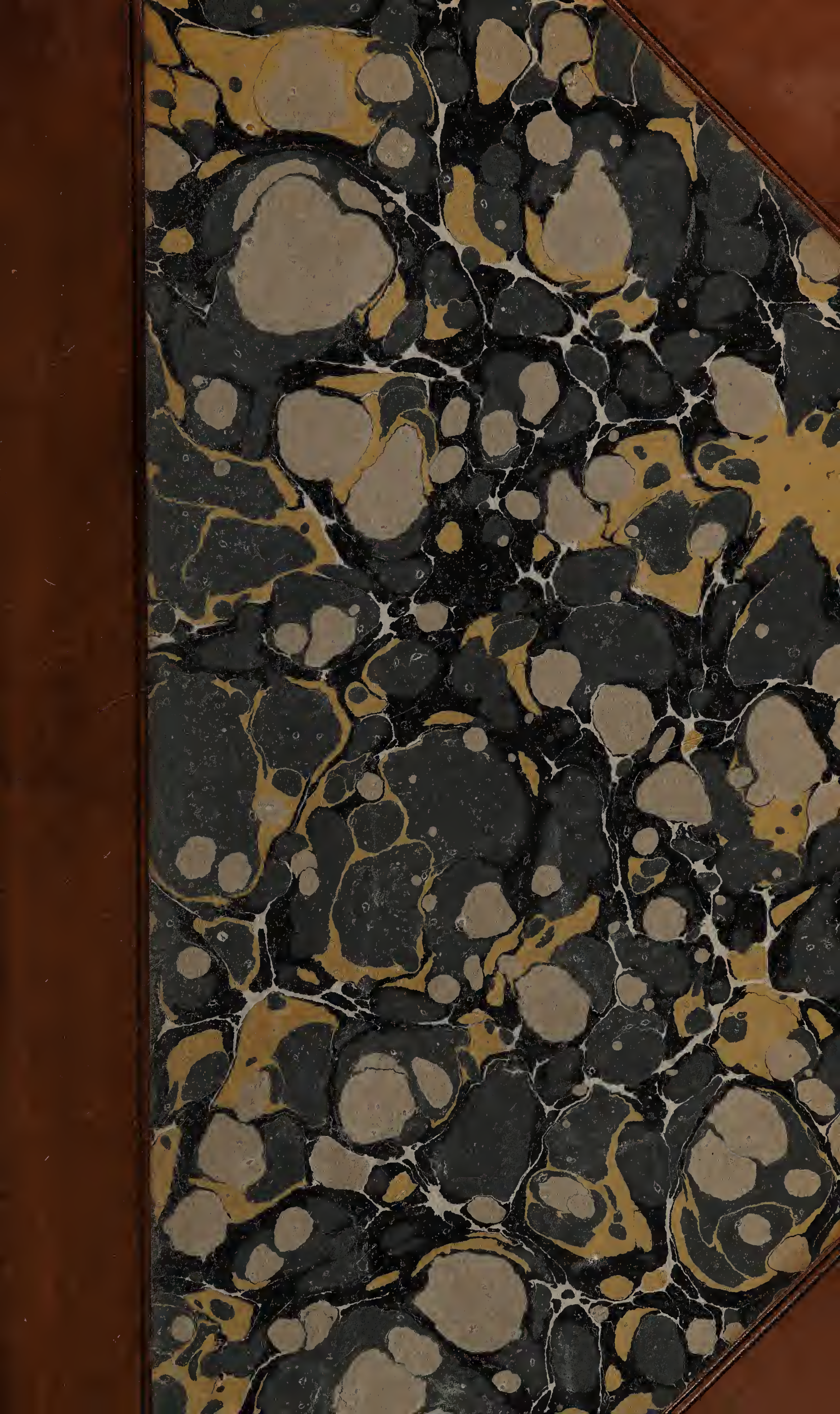

WELLCOME
HISTORICAL MEDICAL LIBRARY

BEPROEFDE MIDDELEN EN ERNSTIGE RAADGEVINGEN VOOR ALLEN, DIE HUNNE OOGEN, TOT IN EENEN HOOGEN OUDERDOM, GEZOND BEWAREN OF HET VERZWAKTE GEZIGT WEER VERSTERKEN WILLEN;

MITSGADERS EEN

VOORSCHRIFT,

HOE MEN ZICH, BIJ PLOTSELINGE TOEVALLEN AAN DE OOGEN, DIE GEENE MEDICINALE OF CHIRURGICALE KUNDIGHEDEN VEREISCHEN, ZELF HELPEN KAN, EN HOE MEN DE OOGEN, BIJ EN NA DE KINDERPOKKEN, BEHANDELEN MOET.

NAAR HET HOOGDUITSCH

VAN

GEORG JOSEPH BEER,

MED. DOCTOR EN BEËEDIGD OOGARTS AAN DE UNIVERSITEIT TE WEENEN.

MET EENE VERKLARENDE PLAAT ENZ.

DERDE DRUK.

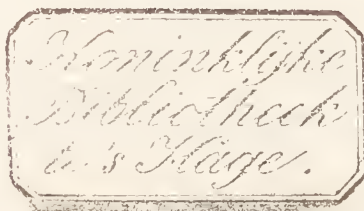

Te Amsterdam, bij

S. DE GREBBER.

1836.

VOORBERIGT

VAN DEN

SCHRIJVER.

Geen onzer uitwendige zinnen verschaft ons een zoo afwisselend en duurzaam vermaak, als het gezigt. Na eene gansche reeks van jaren herinneren wij ons nog met de levendigste vreugd, eene fraaije landstreek, eene uitmuntende schilderij, in wier beschouwing wij uren, ja dagen lang, ons genoegen vonden. — Ieder oogenblik verschaft ons het oog nieuwe vreugd, terwijl de overige zintuigen den steeds naar genot hakenden mensch, zulk een vermaak slechts spaarzaam en vlugtig toedienen. — Hoe spoedig, bij voorbeeld, is niet de herinnering aan een schoon concert uitgewischt, ook dan, wanneer wij hetzelve met het oor eens kenners en met het innigste genoegen aanhoorden. Vergeefs pogen wij het eenstemmig en welluidend geheel, met al de streelende gewaarwordingen, die het in ons verwekte, in ons geheugen te herroepen, ofschoon het, in het oogenblik, toen wij het hoorden, ons in verrukking geheel wegsleepte; — een voorwerp echter, dat

dat wij gezien hebben, herinneren wij ons, in al deszelfs bijzonderheden, zoo bepaald, dat wij zelfs in staat zijn, zoo wij ons anders van den schat der taal wel weten te bedienen, om alles, wat ons, in het beschouwen daarvan, streelde, met het levendigste gevoel en even als zagen wij het nog tegenwoordig voor ons, af te malen.

En evenwel verwaarloozen wij zoo vaak ons gezigt; evenwel bestormen wij dit zintuig dikwerf met eene zoo strafbare ligtzinnigheid, dat men zich waarlijk verwonderen moet, dat er, met deze handelwijs vergeleken, zoo weinig blinden gevonden worden.

Maar hoe zou men ook, in eenen gezonden staat, op eene doelmatige behandeling der oogen bedacht zijn, daar men dit teedere zintuig, zelfs wanneer het ongesteld is, zonder eenige bedenking, aan ieder oud wijf, aan elken landlooper prijs geeft?

Veelligt gelukt het mij, door middel van het tegenwoordig geschrift, mijnen medeburgers de zorg voor een deel huns ligchaams, van welks gezondheid hun grootste geluk afhangt, wat meer op het hart te drukken, dan tot hiertoe plaats vond. En waarlijk! het is daartoe hoog tijd; want immers moet het eenen iederen in het oog loopen, hoezeer men sedert eenige jaren, over het algemeen, aan het gezigt begint te lijden.

Ontelbare reizen vroegen mij, sedert de vijftien jaren, dat ik hier (te Weenen) *als oogarts het vertrouwen van het publiek geniet, menschen, gewoon, om over hun ligchaam na te denken:* Hoe kan men toch zijne oogen gezond bewaren? Hoe moet men ze behandelen, wanneer ze reeds verzwakt zijn? en hoe kan

kan men, bij plotselinge toevallen, die geene eigenlijke medicinale en chirurgicale kundigheden vereischen, op plaatsen, waar men geene hulp van eenen geneesheer bekomen kan, zich zelven helpen?

Wie anders kan en moet deze voor elk zoo belangrijke vragen beantwoorden, dan een geoefend oogarts, wiens pligt het is, niet alleen om zijne zieke medeburgers te genezen; maar ook om voor het behoud hunner gezondheid zorg te dragen? Maar zekerlijk wordt er eene langdurige en veelvuldige ervarenis vereischt, zal dit antwoord bepaald en geheel doeltreffend zijn. Men zal zich daarom, denk ik, ook niet verwonderen, dat ik mijn antwoord, hetwelk zoo dikwerf en zoo dringend van mij geëischt werd, tot hiertoe verschoof; mijne praktijk toch alleen kon mij de gelegenheid verschaffen, om uit een verbazend aantal van oogziekten, die ik, bij lieden van allerlei rang, behandelen moest, gewigtige gevolgen, ten aanzien van het bewaren van gezonde en de zorg voor zwakke oogen, te trekken. De zoo oneindig verschillende oorzaken van deze ongesteldheden der oogen, die ik steeds met de uiterste naauwkeurigheid heb nagespeurd, konden mij alleen al die, schijnbaar geheel onschadelijke, kwade gewoonten in het gebruik van het gezigt leeren kennen, zoo zeer eigen aan elken stand, aan ieder bijzonder beroep.

Ik zal, in dit geschrift, de menschen in het algemeen en in het bijzonder op al die groote en kleine misbruiken pogen opmerkzaam te maken, waaraan men zich, ten aanzien van de zorg voor de oogen, nog gestadig schuldig maakt; — ik zal hun eenen veiligen weg pogen te banen, om zich, dien bewande-

delende, in eenen hoogen ouderdom zelfs, in het gebruik van hun gezigt te kunnen verheugen; — ik zal er zorgvuldig op bedacht zijn, om aan iedere klasse van menschen, de noodige regelen voor de bewaring hunner oogen, duidelijk voor te dragen; — en ik zal mij oneindig beloond rekenen, wanneer ik zie, dat men alom de voorslagen, die ik tot heil mijner medeburgers doe, en welke zoo ligt op te volgen zijn, *algemeen ter harte neemt; want waarlijk, het is voor den arts, wiens hart nog eenige menschenliefde ontwaart, de grievendste gewaarwording, wanneer hij bijna dagelijks ongelukkigen zonder hulp, ja zonder de minste hoop zelfs, dat hunne ellende eenigzins verminderen zal, afwijzen moet, van welke toch* zeer velen, *zoo zij slechts eenigermate voor hun gezigt zorg hadden gedragen, hadden kunnen behouden worden.*

IN-

I N H O U D.

EERSTE AFDEELING.

HOE MEN ZIJNE OOGEN GOED EN GEZOND KAN BEWAREN.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIER-

DER-

Bladz.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

DERDE AFDEELING.

HOE MEN DE OOGEN BEHANDELEN MOET BIJ PLOTSELINGE TOEVALLEN, DIE GEENE EIGENLIJKE MEDICINALE OF CHIRURGICALE KUNDIGHEDEN VEREISCHEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

De Plaat te plaatsen tegen over Bladz. 47.

EER-

EERSTE AFDEELING.

HOE MEN ZIJNE OOGEN GOED EN GEZOND KAN BEWAREN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de gedurige en dagelijksche zorg voor de Oogen, wanneer zij goed en gezond zijn.

a. *Behandeling der Oogen des morgens vroeg bij het ontwaken.*

Ieder zoekt gemeenlijk den afgelegensten hoek in zijne woning op, om den nacht gerust door te brengen; van daar, dat ook de meeste slaapkamers zeer duister zijn; — dan ook hiermede denken velen, nog niet alles gedaan te hebben, want de vensters moeten nog met blinden of luiken, de bedden met gordijnen voorzien zijn, opdat vooral geen geluid, geen enkele lichtstraal hen in hunnen verkwikkelijken slaap store. — Mijne borst wordt beklemd, wanneer ik in de verstikkende lucht van zulk een slaapvertrek treed; en zouden dit niet reeds alle artsen, alle menschen hebben opgemerkt? — Hoe kunnen dan de oogen, bij zulke menschen vooral, die dit zintuig bij dag zeer inspannen moeten, bevrijd blijven van nadeelige toevallen? Van daar juist komen ongetwijfeld mede, de bleeke levenlooze aangezigten onzer stadbewoners, die, tegen het gelaat der gezonde landlieden afsteken, gelijk een gedoodverwd beeld, tegen eene opgekleurde en voleindigde schilderij.

Dan niet alleen dit, dat men zich bij nacht als in eene gevangenis opsluit, maar vooral de plotselinge overgang uit die donkere hoeken in de heldere vertrekken onzer woning, is voor het oog zoo nadeelig, dat zelfs eene gewoonte van vele jaren lang, de heillooze gevol-

 gen

gen van zulk eene handelwijs niet verhoeden kan. Zekerlijk zal men niet altijd terstond in de eerste dagen, wanneer men zich aan zulk eene roekeloosheid overgeeft, zwakheid of andere schadelijke toevallen aan zijne oogen bespeuren, zoo men anders volkomen gezond was; de naweeën echter blijven daarom niet achterwege; zij verschijnen bij den eenen slechts vroeger en bij den anderen later, en zeer dikwerf, als ik door lieden geraadpleegd werd, die nog op verre na den ouderdom niet bereikt hadden, dat zij eene verzwakking van het gezigt bespeuren moesten, bleek het mij maar al te duidelijk, dat de straks gemelde kwade gewoonte, de eenigste oorzaak van de zwakheid hunner oogen was.

De eerste regel dus, dien men, bij zijne dagelijksche zorg voor de oogen, wanneer zij nog goed en gezond zijn, heeft in acht te nemen, is de volgende:

1. Men stelle dezelve, bij zijn ontwaken, nimmer plotseling aan een zeer sterk licht bloot.

Om inmiddels dezen raad, in deszelfs geheelen omvang, te kunnen opvolgen, wordt noodzakelijk vereischt, dat men het slaapvertrek nooit te duister make. De glazen moeten enkel van groene gordijnen voorzien zijn, die des morgens niet eer geopend worden, alvorens men ten minste eenige minuten is wakker geweest, opdat de oogen, nu reeds door dit gematigde licht voorbereid, niet zoo gevoelig door het heldere daglicht aangedaan worden.

Maar opdat ook het licht, dat door de gordijnen valt, de oogen van den slapenden niet te gevoelig aandoe, moet men *pogen*, eene kamer tot zijn slaapvertrek te bekomen, wier vensters niet tegen het oosten gerigt zijn.

Ze-

Zekerlijk zal menig een onder mijne Lezers mij hier toeroepen: » Was men maar altijd in staat, om zijne slaapkamer zoo te kiezen, als men wilde!" — Dan ik antwoord den zoodanigen: » Gij kunt ten minste *altijd* uw bed in dier voege plaatsen, dat het daglicht u niet vlak in de oogen straalt, maar van achteren over uw hoofd invalt, zoo gij anders de gezondheid uwer oogen niet aan eene eigenzinnige plaatsing uwer meubelen opofferen wilt." — Misschien zullen eenigen denken, dat ik hier te veel gezegd heb; velen zullen er aan twijfelen, dat er menschen zijn kunnen, die liever hun goed gezigt opofferen, dan eene kleêrkas aan een oord te stellen, waar zij, huns bedunkens, niet past; maar ik moet het, helaas! luide zeggen, dat mij, in mijne praktijk, meermalen zulke eigenzinnige menschen echter zijn voorgekomen, die niet naar mijnen goeden raad luisteren wilden, en daarvan maar al te laat berouw hadden.

Eene andere reden, uit dezelfde zucht tot zekere orde in zijn huisraad herkomstig, waarom men dikwijls, ten aanzien van het invallende licht, het ongeschiktste vertrek tot eene slaapkamer verkiest, is de bijkans algemeen aangenomen regel, om in het kleinste vertrek te slapen, en de grootere voor het zien van gezelschap te bewaren, zonder daarbij te bedenken, dat men, een klein slaapvertrek kiezende, in hetzelfde groote gebrek vervalt, dat ik zoo even te voren, ten opzigte van de slechte lucht, berispt heb.

Bevindt men zich echter, ondanks zich zelven, in de treurige noodzakelijkheid, om in een vertrek te moeten slapen, welks vensterramen tegen het oosten geplaatst zijn, zoo kan men toch het licht, door gordij-

nen, die wat digter zijn, en, is dit nog niet toereikend, door een eenvoudig scherm, nabij het bed aan het hoofdeinde geplaatst, in dier voege matigen, dat de oogen van den ontwakenden nooit hevig aangedaan worden.

Dat men zelfs op reis dien regel niet uit het oog verliezen moet, mag de volgende geschiedenis bewijzen. — Voor vijf jaren kwam hier, des avonds laat, een jong en volmaakt gezond reiziger in eene herberg aan. De zonnestralen, die van den eenen zijmuur en den vloer juist in zijne oogen terugkaatsten, wekten hem, des morgens, op de onaangenaamste wijze, uit den slaap; hij trok terstond de glasgordijnen, die bij ongeluk bovendien nog wit waren, toe, en sluimerde op nieuw in; welhaast echter werd hij, nog onzachter dan voorheen, door de zonnestralen gewekt, die thans zelven, door de dunne gordijnen, vlak op zijn gezigt vielen. Een vloed van tranen, en eene lastige spanning in de oogen, verzeld van eene matige roodheid, waren de onmiddelbare gevolgen van dit toeval, die zeker niet lang van duur zouden geweest zijn, had zich de lijder, den volgenden morgen, niet op nieuw aan denzelfden hevigen aanval van het zonnelicht blootgesteld. Hierom vond er ook, reeds den volgenden dag, eene ontsteking der oogen plaats, die, eenen geruimen tijd lang, alle middelen weêrstond, en nooit volkomen kon verdreven worden, totdat ik er eindelijk de ware reden van ontdekte, en de zieke dit vertrek geheel verliet; nogtans bleef hem eene aanmerkelijke zwakte in de oogen bij, en eene zoo groote vatbaarheid van dezelve tot ontsteking, dat de jongeling, toen hij reeds genezen was, nog lang naderhand geen' wind nog eenige verhitting van het ligchaam ver-

verdragen kon, of hij had, eenige dagen achtereen, roode en loopende oogen.

Zulke voorbeelden kon ik, in grooten getale, aanvoeren, en niet weinig menschen, die jaren lang, enkel uit zoodanige oorzaken, veel aan hunne oogen lijden moesten, dankten mij hartelijk en doen het nog, daar ik ze, zonder eenig geneesmiddel, alleen hierdoor van hun lijden verloste, dat ik hen op de oorzaak van de zwakte hunner oogen deed letten, en hen aanspoorde, om dezelve uit den weg te ruimen (*a*).

Niet

(*a*) Ik kan bij deze gelegenheid niet voorbij, om van een vooroordeel te gewagen, dat mij reeds menig droevig oogenblik, in den loop van mijne praktijk, veroorzaakt heeft. — Men meent namelijk, en dikwerf zelfs bij de zoogenoemde beschaafde klasse van menschen, dat een *arts*, en vooral een *oogarts*, als hij eens geroepen wordt, volstrekt een of ander middel uit de apotheek voorschrijven moet; doet hij dit niet, dan houdt men zich aanstonds geregtigd, om te beweren, dat hij een weetniet is, of ten minste geene kennis van de ziekte heeft, waarbij hij geroepen wordt. Deze zonderlinge wijze van besluiten, ten aanzien der kunde van den *oogarts*, is echter, helaas! van zulke rondreizende kwakzalvers herkomstig, die zich den onverdienden naam van *oogarts* geven, en, zonder de minste kennis, den armen blinden, bij welken zij geroepen worden, tot voordeel van hunne beurs, eene menigte ziekten, mitsgaders hunne kostbare artsenijen, weten aan te praten. — Het is daarom ook zekerlijk geen wonder, zoo men zich van den waren verstandigen *oogarts* nog geen denkbeeld kan maken, die *dikwijls*, zonder al die zoogenaamde *geneesmiddelen*, enkel door het wegnemen der oorzaak en eene verstandige zorg voor de oogen, eene ziekte poogt te genezen en inderdaad geneest; want sedert hoe lang is het dan wel, dat artsen en heelmeesters zich op het vak der oogziekten, dit zoo lang verwaarloosde gedeelte der heelkunde, krachtdadig hebben toegelegd?

Niet alleen ten aanzien van het licht, zondigen de menschen gemeenlijk bij hun ontwaken, maar zij benadeelen hunne oogen ook hierdoor vooral, dat zij zich den slaap, als ware het, uit de oogen wrijven willen; ja, dit is eene zoo zeer ingewortelde kwade gewoonte, dat ik bijkans twijfel, of het mogelijk zij, die geheel en al uit te roeijen.

Menschen, die volmaakt gezond zijn, en, bij hun werk, hunne oogen niet veel behoeven te vergen, bespeuren, wel is waar, niet *oogenblikkelijk* eenig wezenlijk nadeel van dit onvoorzigtig wrijven der oogen; maar des te zigtbaarder zijn de nadeelige gevolgen van zulk eene handelwijs bij de zoodanigen, die bij dag hun gezigt zeer inspannen moeten. Men ziet somtijds menschen, die, hun gansche leven door, roode, en gelijk men zich gewoonlijk uitdrukt, loopende oogen hebben; men onderzoeke slechts de reden van dit verschijnsel, en men zal zeker bevinden, dat, bij zeer velen, niet anders daarvan de schuld was, dan dat zij, bij hun ontwaken, de oogen sterk wreven.

Hieruit leid ik nu den tweeden regel af.

2. Men wrijve, wanneer men ontwaakt zoo min als anders, de oogen vooral nooit sterk met de handen, maar strijke, bijaldien men eenige moeite, om de oogleden te openen, ontwaren mogt, de randen der oogleden slechts zeer zacht met zijn eigen speeksel.

Vele viesche vrouwtjes zullen hier, ik weet wel, de schouders over mij ophalen, en spottend over mij grimlagchen; maar zeker verandert deze grimlach welhaast in ernstige goedkeuring, wanneer men het heilzame van dezen regel slechts bij ondervinding wil leeren kennen,

en

en bedenken, dat het gezonde speeksel, welk met iedere beet, in het eerste oogenblik van het kaauwen, vermengd wordt, en zoo hoog noodzakelijk ter spijsvertering is, geen vocht zijn kan, tot een uitwerpsel bestemd, en ons des morgens veel dienstiger voor de oogen moet wezen, dan elk ander vocht, dat toch altijd als eene *hétérogène* of ongelijksoortige, dat is, eene van het wezen onzes ligchaams geheel verschillende stof, is aan te merken. Ik kon insgelijks eene menigte voorbeelden van menschen aanhalen, die staag bij hun ontwaken, veel moeite hadden, om hunne oogen te openen, en sedert den tijd, dat zij, op mijnen raad, alle dagen, des morgens, hunne oogleden zachtjes met hun speeksel bestreken, van deze moeijelijkheid niets meer ontwaarden.

Ieder opmerkzaam en verstandig oogarts zal mij, daarenboven, moeten toestemmen, dat het oog zekerlijk zware kwetsingen, door scherpsnijdende werktuigen veroorzaakt, uitstaan kan, zonder dat er het gezigt door lijdt; maar dat ook, aan den anderen kant, kleine, weinig beteekenende wonden zelfs, van eene kneuzing verzeld, veelal zeer gevaarlijk voor de oogen worden. — Dus zien wij immers, bij voorbeeld, dat er bij de kunstbewerking, waardoor het vlies geligt wordt, eene zeer groote opening in den oogappel wordt gemaakt, welke nogtans altijd, ja dikwerf zonder zelfs het geringste likteeken na te laten, toesluit, terwijl de oogen intusschen nimmer eene hevige drukking verdragen kunnen; om die reden zijn alle kwetsingen van het oog ten uiterste nadeelig, ja niet zelden van eene algeheele verwoesting van dit zintuig verzeld, die de deelen van het oog sterk heen en weêr trekken of scheuren. — Laat ik

 slechts

slechts een enkel treurig voorbeeld aanhalen, dat mijnen Lezeren tot eene genoegzame waarschuwing, in soortgelijke gevallen, verstrekken kan.

Ik werd, voor eenige jaren, bij eenen man geroepen, die altijd een uitnemend goed gezigt had gehad, maar nu, voor korten tijd, plotseling aan beide oogen stekeblind geworden was. Hij bevond zich namelijk in een gezelschap van goede vrienden, toen er eensklaps iemand, zonder dat hij het zag, binnentrad, van achteren op hem toeschoot, en zijne beide oogen met zijne handen bedekte. Hij zou nu raden, wie dit was; maar, hoe het kwam, of hij zijnen naam niet zeggen konde of wilde, weet ik niet; genoeg, hij gaf zich, zonder een woord sprekens, alle moeite, om de vingers van den persoon, die achter hem stond, los te maken; de ander, daarentegen, drukte dezelve zoo veel te sterker aan, met dit gevolg, dat de man, toen hij eindelijk de oogen opende, aan beide zijne oogen blind was en bleef. Nergens evenwel was eenige kneuzing te bespeuren. — Uit dit droevige voorval kan men opmaken, hoe zeer de oogen, bij eene ligte drukking zelfs, lijden moeten.

Bij deze meer of minder gevaarlijke toevallen, gebeurt het ook niet zelden, dat zich, wanneer men de oogen dikwijls en sterk wrijft, ongemerkt een der haartjes, die zich aan de oogleden bevinden, naar den oogappel ombuigen. — Ik heb, helaas! meer dan eens gezien, dat dit op zich zelf onbeduidend toeval, aanleiding tot de hevigste en langdurigste ontsteking der oogen gaf, ja eindelijk zelfs het verlies van gezigt en oog ten gevolge had, zoo de lijder niet terstond eenen oplettenden arts in handen viel. — Eens werd ik bij eenen zieke geroepen, die, reeds vele maanden lang, aan eene zeer

ge-

gevaarlijke en smartelijke ontsteking der oogen leed, welke naar geene middelen luisteren wilde, dewijl zij enkel door een hoofdhaar was ontstaan, dat met de vingers tusschen de oogleden gewreven was, en hetwelk ik zoo toevallig als gelukkig (naardien de oogleden alreeds zoo sterk gezwollen waren, dat ik het oog niet meer behoorlijk onderzoeken kon,) ontdekte en er uithaalde, waarop de ontsteking zeer spoedig verdween, en de zieke dus welhaast genas.

Hier schijnt het mij ook de beste plaats te zijn, om openlijk tegen een vooroordeel te velde te trekken, hetwelk bij alle klassen van menschen, vooral echter bij de geringere volksklasse, zoo menigvuldig heerscht en zoo diep geworteld is, dat, tot hiertoe, al mijne zoo dringende als herhaalde vermaningen van weinig gevolg daartegen geweest zijn. Zoo haast men namelijk slechts het begin van eene oogziekte bespeurt, die met eene vermeerderde gevoeligheid voor het licht verzeld gaat, poogt men dit zintuig terstond, niet alleen voor alle gewone prikkeling van lucht en licht, op het zorgvuldigst te bewaren, maar men bedekt het oog zelfs met een verband of eenen veelvuldig gevouwen doek, dien men, daarenboven, veelal nog digt op het oog drukt. — Ik daag alle oogartsen uit, om mij te weêrleggen, daar ik beweer, dat deze heillooze gewoonte alleen zeer dikwijls oorzaak is van de smartelijkste en gevaarlijkste oogenziekten, ja meermalen van eene volslagene blindheid gevolgd wordt. Eene weinig beteekenende zinking of kleine rinning van bloed, die in een paar dagen zou verdwenen zijn, ontaardt welhaast, enkel doordien men het oog, op eene onverstandige wijze, aan alle gewone prikkeling van lucht

en licht onttrekt, enkel door een aangelegd verband, tot eene gevaarlijke stremming der weivochten in de doorzigtige deelen van het oog, of tot eene kwaadaardige verettering. — Het zintuig, dat voorheen naauwelijks ontsteld mogt heeten, wordt, dus doende, in korten tijd, zoodanig verzwakt, dat het nu inderdaad zeer gevaarlijk ontsteld is, en de hulp van den arts zelfs menigmaal te laat komt.

Het oog gewent zich, wel is waar, zeer spoedig aan de duisternis, dat is, aan het gebrek van eene prikkeling tot het leven, zoo noodig voor deszelfs welstand; maar het leert niet zoo spoedig en ligt deze prikkeling op nieuw verdragen, en wordt dus schielijker, dan eenig ander ligchaamsdeel, wanneer het volstrekt van alle werkzaamheid beroofd wordt, onbekwaam, om ons de behoorlijke dienst te doen.

Evenwel hoop ik, dat men mij hier niet verkeerd verstaan moge. Een zeer ongesteld oog zelfs, dat ten uiterste gevoelig is voor de prikkeling van lucht en licht, mag, wel is waar, nooit verbonden worden, zoo de ongesteldheid niet gevaarlijk, of ten minste niet langdurig worden zal; maar nogtans moet men hetzelve voor alle overtollige lichtstralen, die het te sterk prikkelen, voor eene koude, vochtige lucht, en voor den wind bewaren, terwijl men dit alles volkomen bereikt door een ligt oogenscherm van groen taf, zoodanig met koper- of ijzerdraad gemaakt, dat het ver genoeg van het oog verwijderd is, en hetzelve niet van alle werkzaamheid berooft. Arme lieden kunnen, in plaats van taf, groen papier tot zulk een scherm nemen, dat echter niet glad zijn moet.

In het vorige jaar (1799) kreeg ik eenen veelbeloven-

ven-

venden jongeling van achttien jaren in de kuur, die, reeds zes jaren lang, aan eene klierachtige oogontsteking, met gezwellen aan het oog verknocht, geleden had. Gelijk het gewoonlijk bij deze ziekte gaat, was ook hier eene bijzonder pijnlijke gevoeligheid voor het licht, de reden, dat de lijder steeds duistere hoeken opzocht, en halve dagen lang op zijn aangezigt lag. Hij schuwde, natuurlijker wijze, het licht hoe langer hoe meer, en werd weldra zoo gevoelig voor den minsten lichtstraal, dat hij zich geheel en al in een volslagen donker vertrek opsloot, en zich dus, in den bloei zijner jeugd, al het genot van de vreugd des levens ontzeggen moest. In dezen jammerlijken toestand vond ik den jongeling, toen een zijner bloedverwanten, die niet zoo vast, als de overigen, aan de ongeneeslijkheid der kwaal, die men voorgewend had, geloofde, hem tot mij bragt. Artsen zoowel, als eenige andere Lezers, zullen gereedelijk gelooven, dat er een onbegrensd geduld, en eene groote mate van zeggenskracht toe vereischt werd, om den lijder slechts over te halen, dat hij, door eene trapswijze werking van lucht en licht, twee volstrekte voorwaarden tot zijne herstelling, een begin met zijne genezing maken liet. Het gelukte mij eindelijk, om op deze onverwinnelijk schijnende hindernissen te zegepralen, en de lijder kon volstrekt niet begrijpen, hoe dezelfde zaken, die hem voorheen zoo wreedaardig van het gebruik zijner oogen beroofden, thans eene zoo heilzame werking op dezelve doen konden; want hij werd, bijkans zonder eenige uitwendige hulpmiddelen, enkel door zeer weinige inwendig gebruikte artsenijen, en door eene doelmatige leeforde, bin-

binnen twee en eene halve maand, volkomen van zijne kwaal genezen.

3. Men moet de oogen, des morgens, en somtijds ook op den dag, wanneer de noodzakelijkheid zulks medebrengt, met zuiver en frisch bronwater wasschen.

Dit is een der gewigtigste regelen, bovenal voor de bewoners van zulke steden of streken, waar het menigvuldige stof de voornaamste oorzaak van vele oogziekten is.

Eenigen verwaarloozen dezen regel geheel en al, anderen volgen dien met eene te angstige naauwgezetheid, en de meesten slaan eenen geheel verkeerden weg in. — De eersten moeten, wel is waar, maar al te vroeg voor hunne zorgeloosheid en onzuiverheid boeten, terwijl ik volstrekt niet begrijpen kan, hoe er menschen zijn kunnen, die het aanhoudend jeuken en branden hunner oogen niet eens aan den pligt herinnert, om ze te reinigen. Doch ook het menigvuldige wasschen is zeer nadeelig; want hierdoor worden de oogen te zeer geprikkeld, en wordt de toevloed der sappen naar dezelve te zeer vermeerderd.

Het water, waarmede men de oogen wascht, moet *zuiver* en *koud* zijn; om die reden moet men aan helder bronwater of overgehaald water de voorkeur geven; onzuiver, met middenzouten bezwangerd of warm water, maakt de oogen rood, doet ze loopen, en maakt ze te gevoelig voor het licht; uit dien hoofde zal men zich ook zelden wel bevinden bij het wasschen met gewoon pompwater. — Ook moeten de oogen niet met eene spons gewasschen worden,

maar

maar enkel met eenen schoonen doek of met de vingers.

Zoodra men bemerkt, dat er zich stof, opgedroogd zweet, of andere vuiligheid in de hoeken der oogen of tusschen de oogleden bevindt, moet men de oogen terstond, door ze te wasschen, daarvan zuiveren.

Hoe drooger de lucht, hoe heviger de wind is, en hoe meer stof daardoor omhoog geworpen wordt, des te noodzakelijker en heilzamer wordt het herhaalde wasschen der oogen met frisch water. — Alleenlijk moet men zich zorgvuldig hoeden, dat ons aangezigt, op dit oogenblik, niet bezweet is; de verwaarloozing toch van dezen regel van behoedzaamheid heeft altijd de schadelijkste gevolgen. Om deze zelfde reden is het niet raadzaam, om, terstond na het ontwaken, de oogen met koud water te wasschen, naardien, op dit tijdstip, de uitwaseming over het gansche hoofd, door de warmte van het bed, nog zeer vergroot is, zonder dat men juist dadelijk zweet bemerkt.

Zeer vele menschen gelooven, hunne oogen wat regt te goed te doen, wanneer zij dezelve, door middel van zoogenaamde oogbekers, van glas of porselein vervaardigd, dagelijks een paar maal baden; maar herhaalde reizen heb ik mij reeds luide en openlijk, in mijne voorlezingen zoowel, als bij al mijne zieken, tegen dit zoo schadelijk vooroordeel nadrukkelijk verzet; meermalen heb ik hen, die zich aan eene zoo nadeelige gewoonte niet ontwennen konden, ofschoon zij er reeds de ergste gevolgen van ontwaarden, in tegenwoordigheid hunner artsen, met den thermometer bewezen, dat het water, zelfs als het eenen hoogen graad van koude bereikt heeft, in deze bekers, wanneer

neer zij ook maar weinige minuten lang aan het oog gehouden worden, eenen ongeloofelijken graad van warmte aanneemt. — Daar het nu reeds lang, door onomstootelijke beoefenende bewijzen, beslist is, dat laauwe baden, voor de oogen, slechts in zeer weinige ongesteldheden van dezelve, nuttig, maar, *in alle andere gevallen* allernadeeligst zijn, zullen mijne Lezers ligtelijk begrijpen, dat ik het afschaffen van deze verderfelijke oogenbekers, als eene volstrekte voorwaarde moet aanmerken, indien men zijne oogen gezond wil bewaren.

Maar, opdat men, ook bij het wasschen der oogen, niet eenigermate tot denzelfden misslag vervalle, moet men zich wel hoeden, dat men, met den in koud water gedoopten doek, niet te lang op de oogen verwijle.

b. *Zorg voor de Oogen, gedurende den ganschen dag buiten den arbeid.*

De woning, het huisraad, de hoofddeksels der mannen en vrouwen, de lucht, de leefregel, ja zelfs de stoelgang hebben eenen zoo grooten invloed op den welstand onzer oogen, dat ik er mij menigmaal over verwonder, hoe men zich, tot hiertoe, zoo weinig om al deze dingen bekommerd heeft, die toch waarlijk niet zelden den grondslag leggen tot eene onherstelbare zwakheid van gezigt en volslagen blindheid in den ouderdom.

Zoo nadeelig de plotselinge overgang uit het donkere in het heldere licht is bij ons ontwaken, even zoo schadelijk kan zulks ook bij dag worden; het is daarom een gewigtige regel.

1. Dat

1. Dat hij, die zijne oogen inspannen, en daarbij veel te huis blijven moet, altijd eene heldere, lichte woning moet zoeken.

Wie dezen raad in den wind slaat, zal niet lang arbeiden, zonder de beste krachten zijner oogen te verspillen, die hem nooit weêr vergoed kunnen worden; en weldra zal hij zich door de smartelijkste aandoeningen gekweld zien, dewijl de plotselinge overgang uit het duistere vertrek op de heldere straat binnen kort bewerken kan, dat men het licht ten sterkste schuwt.

Welk eene zware zonde men echter tegen zijne oogen begaat, door het betrekken van eene duistere woning, men maakt zich aan eenen niet minder groven misslag schuldig, bijaldien men zich in eene woning onthoudt, wier vensters op eenen muur uitzien, die door de zon beschenen wordt; want de hardnekkigste en gevaarlijkste ontstekingen der oogen, zag ik enkel uit deze oorzaak ontstaan. — Hiervan echter breeder, wanneer ik over het gebruik der oogen spreken zal; dit moet ik hier nog maar in het algemeen aanmerken, dat elke woning, waarin het zonnelicht onmiddelbaar valt, veel dienstiger voor de oogen is, dan zulk eene, waarin de zonnestralen enkel teruggekaatst worden.

Zoowel het teruggekaatste zonnelicht, als dat, wat onmiddelbaar in het vertrek valt, waarin men zich eenen geruimen tijd onthoudt, moet door groene of blaauwe gordijnen verzacht worden; doch hierbij heeft men, des zomers, eenen regel van voorzigtigheid noodig, dien ik mijnen Lezeren op het dringendst aanbeveel, dat men namelijk de glasgordijnen overal wel

vast-

vastmake, opdat zij niet, wanneer de vensters open-staan, door den togt, voornamelijk wanneer de deuren geopend worden, heen en weêr waaijen, naardien de lichtstralen, die er dan plotseling en herhaald invallen, veel nadeeliger voor de oogen zijn zouden, dan al het zonnelicht.

Een vertrek, waarin de vensters tot aan den vloer reiken, is, voor het gezondste oog zelfs, nooit zonder wezenlijk nadeel; want het licht valt ons, van onderen op, vlak in de oogen, en al de voorwerpen ontvangen op deze wijze een valsch, geheel ongewoon, en, wat het ergste is, een slecht licht. — Moest ik een van beiden kiezen, ik zou aan eenen kerker, die, door eene kleine opening, een spaarzaam licht van boven ontvangt, de voorkeur boven het prachtigste paleis geven; in den eersten toch zou ik mij in den welstand mijner oogen verblijden kunnen, daar zij, in het laatste, weldra bedorven zijn zouden.

Wie zijne oogen dagelijks met het beschouwen van zeer kleine voorwerpen bezig houden moet, gelijk bij voorbeeld het geval is bij liefhebbers der natuurlijke historie en bij vele handwerkslieden, zoeke vooral eene woning, die een ver uitzigt heeft, opdat zijne oogen zich menigmaal, in het beschouwen van verre zijnde en verschillende voorwerpen, weêr verkwikken en ontspannen mogen.

Of het huisraad den oogen heilzaam of nadeelig worden kan, weten de grooten het best; want het is ontwijfelbaar niet alleen het uitwerksel van eenen meer gezuiverden smaak, dat men de glinsterende vergulde versierselen al meer en meer in hunne woonvertrekken begint te vermissen; maar het is ook het gewrocht

van

van een onverklaarbaar pijnlijk gevoel in de oogen, dat men onvermijdelijk ontwaart, wanneer de lichtstralen van die sieraden overal worden teruggekaatst. Ik houd het daarom, uit hoofde der gewigtigste redenen, voor het best, dat er

2. In de eigenlijke woonvertrekken behangsels gevonden worden, zonder het minste goud, niet vele spiegels, wanden, deuren en blinden van eene zachte blaauwe of groene kleur; mitsgaders bruine stoelen, tafels, kabinetten enz.

Dat de kleeding, en bovenal het hoofddeksel eenen gewigtigen invloed op den welstand der oogen kan hebben, daaraan twijfelt zeker niemand, die slechts een weinig pleegt na te denken over de verschijnsels, die hij aan zijn ligchaam ontdekt, ja, ik moet met zuiver genoegen belijden, dat mij reeds meer dan eens, mannen en vrouwen van een geoefend verstand eenige belangrijke en beproefde opmerkingen, ten aanzien der schadelijke gevolgen van eenige dwaze modes, hebben medegedeeld.

Onder al deze, der gezondheid grootendeels allerschadelijkste uitvindingen der weelde, is er wel geene, die den oogen een zoo wezenlijk nadeel heeft toegebragt, als de verschillende sluijers, waardoor de vrouwen de mannen nieuwsgierig maken, en hare eigen nieuwsgierigheid bedekken willen. Het steeds voor de oogen zwevende floers, dat de voorwerpen ten deele voor ons verbergt, verzwakt het gezigt weldra zoo zeer, dat tegenwoordig reeds vele meisjes van 17 tot 18 jaren, die zulke sluijers droegen, en welke de natuur van de beste oogen voorzien had, over zwakte van gezigt klagen, ja, dat niet weinigen volstrekt buiten

staat zijn tot het verrigten van fijne vrouwelijke handwerken. Hoe zuur het menig meisje onder haren sluijer valt, ziet men, bij de minste oplettendheid, zeer duidelijk; want naauwelijks ontdekt de martelares der mode eenig voorwerp, dat haar oog meer dan gewoonlijk tot zich trekt, of zij slaat het floers haastig terug, en laat haar fraai of leelijk gelaat, zonder eenig bedenken, aanschouwen. Zij gevoelt, wel is waar, in dit oogenblik, zeer levendig den drukkenden last van deze dwaze mode, maar evenwel laat zij, bij de naastvolgende wandeling, den sluijer niet te huis. Gelukkig begint men thans deze zotternij weêr eenigzins te laten varen, ten deele misschien uit eigen overtuiging, dat er de oogen vreesselijk bij lijden; evenwel ziet men, helaas! nog gestadig sluijers. Mogt mijne stem toch luide en sterk genoeg zijn, om deze moedwillige pijnbank voor de oogen eens geheel en al te verbannen!

3. Het is ten uiterste noodzakelijk, dat men de oogen, des zomers vooral, voor het al te sterke zonnelicht beware.

Hiertoe echter is alleenlijk een hoed of waaijer geschikt, die eene gematigde schaduw over het aangezigt verspreidt. Ronde hoeden zijn, zoowel bij mannen als bij vrouwen, de besten en doelmatigsten in dit opzigt; die kleine dingen echter, welke de vrouwen hoeden noemen, wijken in gedaante en doel zoo zeer van het denkbeeld af, dat men zich, derzelver naam hoorende, daarvan vormt, dat zij de oogen niet alleen volstrekt geene dienst doen, maar denzelven ook dikwerf nadeelig worden. Insgelijks zijn ook de stroohoeden, die de vrouwen uit de gemeene volksklasse dragen,

gen, te eenemaal onnut en verderfelijk; want zij bedekken niet alleen het hoofd, maar ook den ganschen hals, en zijn gevolgelijk veel te warm; terwijl zij bovendien menigmaal met rood of ten minste met geglansd goed gevoerd worden, waardoor de terugkaatsende lichtstralen voor de oogen eerst ten uiterste schadelijk worden en ze hevig prikkelen. De hoed mag in het algemeen, zal dezelve van eenig nut zijn, geene scherpe lichtstralen op de oogen doen terugkaatsen, en elke hoed dus, die geene zwarte, graauwe, blaauwe of groene kleur heeft, en wiens benedenste oppervlakte, die naar het gezigt is gekeerd, glans heeft, of met atlas van eene heldere kleur enz. overtrokken is, doet meer na- dan voordeel; want de straat, met sneeuw bedekt of door de zon beschenen, alsmede het water, doet het licht met duizende stralen op den hoed terugkaatsen, die het weder op het benedenste gedeelte des oogappels terugwerpt, en de oogen veel meer aandoet, dan de zon zelve, hetwelk men allermeest bij zwakke oogen ontwaar wordt.

Zoo lijdt het ook geen' den minsten twijfel, dat de helmen, die eenige soldaten tegenwoordig dragen, zeer heilzaam voor hunne oogen zijn; zij konden echter nog veel doelmatiger ingerigt worden, wanneer men het benedenste gedeelte daarvan, dat tegen de oogen gekeerd is, geheel dof zwart liet, en zonder eenigen glans, of ten minste aan dit gedeelte, al het glinsterende metaal volstrekt wegliet.

De waaijers, waarvan zich des zomers de vrouwen bedienen, die hare oogen door geenen hoed beschermen willen, of de zomerwaaijers, zijn dezulken, waardoor zij ongemerkt naar zulke voorwerpen gluren,

die haar eenig belang inboezemen. Kan men zich echter wel iets onzinnigers verbeelden, dan eenen waaijer, die de zon van de oogen zal afhouden, en dezelve nogtans in honderdvoudige stralen laat doorsluipen, of zelfs het meest prikkelende licht over de oogen verspreidt, zoo als, bij voorbeeld, de witte, roode, gele en met goud doorwerkte waaijers doen? Evenwel ziet men zulke oogenbedervers overal in de handen der vrouwen. Wanneer waaijers eenig nut, of ten minste geen nadeel doen zullen, moeten zij grijs, groen of blaauw zijn, niet doorschijnend wezen, en even min schitteren als de hoeden.

Wat, voor het overige, den invloed der kleeding op de oogen in het algemeen betreft, het is reeds genoegzaam bewezen:

4. Dat iedere kleeding, die te naauw om het ligchaam sluit, en gevolgelijk den omloop der sappen stoort, altijd eenen grooten toevloed van sappen naar het hoofd en de oogen veroorzaakt;

en hieruit kan men immers ligtelijk voorzien, dat menschen vooral, die veel zitten en hunne oogen zeer inspannen moeten, gelijk meisjes, bij voorbeeld, die veel borduren, wanneer zij zulke naauwsluitende kleederen dragen, niet lang van oogziekten vrijblijven kunnen, gelijk ons ook de dagelijksche ondervinding leert. Komen er nu, ongelukkig, de jaren der manbaarheid bij, mitsgaders het gebruik van zeer voedzame en gekruide spijzen, dan is de toevloed der sappen, en gevolgelijk de prikkeling derzelven op de gezigtszenuwen, des te heviger, ja zoo sterk zelfs, dat zulke arme schepsels zeer ligt het slagtoffer worden

van eene dwaze mode, en, reeds in hare teedere jeugd, moedwillig van al die genoegens dezes levens worden beroofd, die gezonde oogen ons telkens aanbieden.

Hieruit kan men nu ook gemakkelijk verklaren, waarom manspersonen, die veel zitten, en hunne hersens en oogen zeer inspannen moeten, gestadig over zwakte van gezigt moeten klagen, zoo zij kinderachtig genoeg zijn, om, door eene naauw om het ligchaam sluitende kleeding of stijve stropjes, de mode te huldigen; iets van dien aard toch is enkel voor die wasschen poppetjes geschikt, die ons telkens als marionetten op straat verschijnen.

Reeds in het begin dezer Verhandeling heb ik aangemerkt, dat de welstand der oogen ook gedeeltelijk van de lucht afhangt, waarin men genoodzaakt is, eenen geruimen tijd te moeten verwijlen; ja, ik zou een aantal allerdroevigste voorbeelden van de verwoestende uitwerking aanvoeren kunnen, die een onzuivere dampkring op de oogen heeft, al waren dezelve voorheen ook volkomen gezond. — Zoo, bij voorbeeld, komen mij jaarlijks verscheiden lijders van dien aard voor, die aan de vreesselijkste en hardnekkigste ontstekingen der oogen sukkelen, terwijl dezelve enkel aan den onreinen dampkring moeten toegeschreven worden, veroorzaakt door de mestvaalten, die zich hier in vele huizen bevinden.

5. Geen verpeste dampkring tast, in het algemeen, de oogen zoo hevig en zoo spoedig aan, als de uitwasemingen van dierlijke ligchamen en pis.

Uit dien hoofde valt het ook niet moeijelijk te begrijpen, waarom kinderen, van volmaakt gezonde ou-

 ders

ders geteeld, somtijds evenwel, niet lang na hunne geboorte, aan de oogen beginnen te lijden; want hoe dikwerf toch ontwaren mijne oogen zoowel, als mijn neus, terstond bij de intrede in de kinderkamer, de echte reden dier oogziekte, daar de luiheid of eigenzinnigheid der bakers of oppasters der kinderen niet zelden de vuile luren in eenen hoek van dit vertrek werpt, en de bepiste des winters bij het vuur droogt.

De klierachtige ontsteking der oogen is hier (te *Weenen*) bij kinderen, ja bij half volwassene lieden zelfs, zoo gemeen, dat men ze waarlijk eene landziekte zou mogen noemen. Vele artsen gelooven, dat vooral het genot van slecht voedsel, en bijzonderlijk het bovenmatig brood eten, daarvan de oorzaak is; doch men bevindt, bij een naauwkeurig onderzoek, dat zelfs de kinderen van voorname lieden, die toch waarlijk geen slecht voedsel genieten, dikwijls met deze kwaal behebt zijn. Intusschen is het zeker, dat kinderen van gemeene lieden, die in donkere, lage, vochtige woningen hun verblijf houden, en bijkans alle kinderen van waschvrouwen, die des winters de wasch bij den kagchel droogen, aan klierachtige kwalen lijden.

Ook bevindt men, bij een naauwkeurig onderzoek, dat er onder de kinderen van voorname lieden, slechts dan zoodanigen worden aangetroffen, die aan kliergezwellen lijden, wanneer hunne ouders zelven zwakkelijk en aan klierziekten onderworpen zijn; of, bijaldien de kinderkamer niet ruim en hoog genoeg is, of zich in eenen morsigen hoek van het huis bevindt; wanneer zich vele kinderen, en bovendien nog verscheiden oppasters derzelven, in hetzelfde vertrek onthouden; zoo

de

de vensters niet dagelijks opengezet worden; als de kinderen weinig in de vrije lucht komen, of hunne bedden met gordijnen voorzien zijn. Ik houd er mij, dienvolgens, volkomen van overtuigd, dat niet zoo zeer het genot van spijzen, die zwaar te verteren vallen, maar veeleer een onzuivere dampkring meestal de voornaamste reden der klierachtige oogontstekingen is, ja, de zorgvuldigste vergelijking van de opmerkingen, die ik jaren lang gedaan heb, stellen het bij mij buiten allen twijfel, dat de natuurlijke kinderpokken, voor het grootste gedeelte, hierdoor zoo verwoestend worden, omdat zij meestal zulke voorwerpen treffen, en dat men, te onregt, vele kwade gevolgen aan de pokken toeschrijft, die men enkel op rekening der klierontstekingen stellen moest.

Het is en blijft derhalve een hoofdregel van het uiterste belang:

6. Dat er, om de oogen gezond te bewaren, volstrekt een, zoo veel mogelijk, zuivere dampkring, en het dagelijksche genot van lucht, des winters zoowel als des zomers, vereischt wordt.

Ten einde echter dit doel volkomen te bereiken, moeten de ramen in de vertrekken, waar de kinderen slapen, en waar zij eten, alle dagen ten minste eenmaal worden opengezet.

7. Sterke wind is mede schadelijk voor de oogen, en dezelve wordt zulks nog meer, wanneer er veel stof door omhoog wordt gevoerd.

Om den schadelijken invloed van wind en stof op de gezondheid der oogen te verhoeden, meenen eenigen, zich, vooral op reis, van eene soort van bril-

len te moeten bedienen, rondom met leder omboord, en die de oogen van alle kanten bedekken, zoodat lucht noch stof ze treffen kan. — Daar echter de oogen dus doende, zich, als ware het, gestadig in een dampbad bevinden; daar de glazen staag weldra beslaan, en men er dus niet meer goed door zien kan; daar de aandoenlijkheid der oogen voor lucht en licht, door deze handelwijs, maar al te ligt tegennatuurlijk vermeerderd, en dit zintuig gevolgelijk vatbaarder voor ongesteldheden gemaakt wordt, ziet men van zelve, dat zulk een behoedmiddel meer nadeel dan voordeel doen moet.

Ik ben er inmiddels volkomen van overtuigd, hoe noodzakelijk het is, mijnen Lezeren een onfeilbaar middel op te geven, waardoor zij hunne oogen, *bovenal op reis*, voor de schadelijke uitwerksels van wind en stof beveiligen kunnen, en dit middel bestaat enkel hierin, dat men de hoeken van de oogen dikwerf met frisch en helder bronwater reinigt; want dit spoelt niet alleen het stof ligt uit de oogen, maar neemt tevens de prikkeling weg, die de stofjes, als vreemde ligchamen, daarin veroorzaakt hebben. Bij heete zomerdagen echter, worden de oogen, wanneer men tegen sterken wind en stof moet oprijden, welhaast zoo droog, valt het zoo moeijelijk, de oogleden te openen, zoo pijnlijk, de oogen en oogleden te bewegen, en worden de oogen zelven zoo rood, dat er niet zelden eene zeer smartelijke ontsteking op volgt. In dit geval is frisch bronwater niet toereikend, en al deze toevallen kan men alleenlijk verhelpen, door de oogen vlijtig te wasschen met een oogwater, bestaande uit vier oncen rozenwater, een drachma slijm van ara-

arabische gom, en vijftien druppels goudgelid azijn. Dit middel kan men, op reis, ligt bij zich voeren, en het mist nooit eene uitnemend goede uitwerking te doen; alleenlijk moet men het dikwerf versch laten maken, dewijl het, door het bijvoegsel van de gom en de gedurige beweging, ligt bederft, hetwelk men weldra bemerkt, dewijl het dan begint te stinken.

Het zal menig eenen misschien zonderling voorkomen, mij te hooren beweren, dat ook spijs en drank eenen bijzonderen invloed op de oogen hebben kunnen, en nogtans heeft de ondervinding ontegenzeggelijk geleerd:

8. Dat men zich, enkel door herhaalde reizen tegen eenen goeden leefregel te zondigen, niet alleen eene aanhoudende en ongeneeslijke zwakte van gezigt, maar zelfs eene volslagene blindheid kan op den hals halen.

De boer moge eten, wat hij wil; zijn het slechts voedzame spijzen, zijne oogen lijden er niet door. Maar geven wij den man, die gestadig zitten en dikwerf zijnen geest en zijne oogen zeer inspannen moet, spijzen, die moeijelijk te verteren of sterk gekruid zijn; geven wij hem sterke geestrijke dranken, — wij zullen welhaast bespeuren, dat zijn gezigt, door eenen aanhoudenden en sterken toevloed der sappen naar het hoofd, merkelijk afnemen zal. — Aan het menigvuldig gebruik van rijst, schrijft men de blindheid door het graauwe vlies toe, die men zoo algemeen onder de Turken aantreft; ik geloof echter veeleer, dat het menigvuldig gebruik van opium er de oorzaak van is, want anders moest deze blindheid veel gemeener in *Italië* wezen. Dat tevens ook het misbruik van zure

wijnen en sterke dranken eene hoofdoorzaak van het graauwe vlies is, hiervan overtuigt ons het verbazend groot aantal van staarblinden, onder onze lage volksklasse in deze stad (*Weenen*) en onder de landlieden alhier.

Spijzen, die moeijelijk te verteren zijn, kunnen, ook nog in een ander opzigt, nadeelig voor de oogen worden, dewijl zij namelijk ligtelijk hardlijvigheid veroorzaken, waardoor alleen reeds velen hun gezigt te eenemaal verloren hebben. — Laat elk volbloedig mensch de proef maar eens met zich zelven nemen, en, bij den stoelgang, met veel geweld drukken, bij elke drukking zal hij een zwartachtig, of, zoo zulks in het donker geschiedt, een schitterend net voor zijne oogen zien zweven; dit net blijft, gelijk meer dan een droevig voorbeeld mij geleerd heeft, nu bij zulke personen, die hun gezigt veel inspannen moeten, langer, ja wel gestadig voortduren, en wordt, komt er nog de eene of andere nieuwe reden bij, ligtelijk zoo digt, dat de oogen hunne bruikbaarheid ten deele of geheel en al verliezen.

Het komt er dus, wil men zijne oogen gezond bewaren, zeer op aan, dat men:

9. Dagelijks open lijf poge te houden, en liever, onverrigter zake, de beste kamer verlate, dan dat men, door herhaald drukken, het bloed naar de oogen drijve.

Daar echter bij vele geleerden, en hen, die zittende handwerken hebben, een harde stoelgang eene zeer gewone plaag is, geloof ik, dat, voor een aantal mijner Lezers, eenige door de ondervinding beproefde mid-

middelen, waarmede zij dit ongemak ligt verhelpen kunnen, niet onaangenaam zijn zal.

Bij vele menschen is, volgens mijne opmerkingen, een glas zeer koud water, des morgens terstond na het ontbijt, of des avonds onmiddelbaar voor men slapen gaat, wat haastig gedronken, toereikend; anderen maken zich dagelijks open lijf, door paardrijden of snel te wandelen. Zeer velen doen zulks, door een of ander mineraal water, dat zij des middags onder den wijn mengen; een middel, dat, des zomers vooral, in verscheiden opzigten, zeer is aan te prijzen, zoo anders de personele staat van gezondheid zulks gedoogt. Anderen wrijven het weeke van den buik, op mijnen raad, tot hetzelfde einde, met warme doeken, en wel met het gelukkigste gevolg. — Eene enkele verzachtende klisteer, uit een afziedsel van malva of salep bestaande, of eene klisteer van koud water, is de laatste toevlugt in hardnekkige verstoppingen.

c. *Zorg voor de Oogen, bij avond en bij nacht.*

Er zijn menschen, die er een bijzonder vermaak in vinden, om des avonds uren lang in het donker te zitten. Zoo lang de oogen *geene bezigheid* hebben, moge dit heen gaan, maar voor het oog, dat zien *wil*, kan naauwelijks iets nadeeliger zijn, dan, op eene zoo dolzinnige wijze, op de sterkte en duurzaamheid van zijn gezigt te pogchen. — Dan naderhand meer hiervan; thans zal ik slechts, met een enkel woord, van die treurige opmerking gewagen, dat eenige menschen zelfs, uit de schandelijkste gierigheid, en onder het

voor-

voorwendsel, alsof het licht hunnen oogen een onaangenaam gevoel veroorzaakte, zich enkel in geval van de hoogste noodzakelijkheid, van eene goedkoope en slechte kaars bedienen. De eersten verdienen zekerlijk, in eenig opzigt, medelijden; maar voor de laatste is het eene regtvaardige straf, wanneer zij hunne afschuwelijke gierigheid met eene geduchte verzwakking van hun gezigt moeten boeten.

1. Zoo min het heldere zonnelicht dienstig voor de oogen is, even zoo nadeelig is het ook, wanneer men lang in het duister verwijlt.

Wij gevoelen immers, wanneer het licht, des avonds, plotseling in de kamer gebragt wordt, altijd zekere pijnlijke aandoening; waren de oogen echter reeds zeer lang der prikkeling van het licht ontwend, zoo als, bij voorbeeld, het geval is bij gevangenen en bij dezulken, die jaren lang aan de staar blind waren (*b*), dan kunnen zij, wanneer men niet zeer voorzigtig te werk gaat, door de eerste indrukselen der lichtstralen, lig-

(*b*) In het jaar 1795 ligtte ik eenen man van 65 jaren, die 21 jaren lang aan de staar blind geweest was, het vlies. Hoewel ik het vertrek zoo donker als mogelijk hield, was hem nogtans op het oogenblik, toen ik het vlies van het oog ligtte, het licht zoo gevoelig, dat hij sterk over pijn begon te schreeuwen. Ik moest hem, na de kunstbewerking, even als eenen blindgeborenen behandelen, en, met de uiterste behoedzaamheid, zijne oogen trapswijze aan het licht gewennen; en desniettegenstaande was het den lijder, vier maanden na de kunstbewerking, nog onmogelijk, om alleen over de straat te gaan ofschoon hij, in een matig helder vertrek, het kleinste schrift zeer vaardig las.

ligtelijk voor altijd stekeblind worden. Niets van dit alles bespeuren wij bij den overgang uit eene heldere in eene duistere plaats; al het onaangename, dat wij in zoodanig geval ontwaren, is, dat wij, gedurende eenige oogenblikken, schijnbaar blind zijn, totdat de oogappel zich allengs genoegzaam verwijdt, en dus het oog bekwaam maakt, om minder verlichte voorwerpen te beschouwen. Men ziet hieruit ligtelijk, welk eene verkeerde zuinigheid het is, wanneer men groote kamers slechts met eene enkele kaars verlicht. De oogen gewennen zich, vooral in de lange winteravonden, in dezen ruimen onverlichten omtrek, maar al te spoedig aan eenen graad van duisternis, die vervolgens elken morgen zoo zeer afsteekt tegen het licht, dat van de besneeuwde straat teruggekaatst wordt, dat de oogen daarbij onmogelijk lang goed blijven kunnen.

Om diezelfde reden prijs ik mijnen Lezeren ook altijd eene nachtlamp aan, ten minste in de vreesselijk lange winternachten, opdat ook de oogen der slapenden niet alle prikkeling van het licht mogen ontberen. Tot eene bekwame nachtlamp echter worden de twee volgende eigenschappen noodzakelijk vereischt; indien deze haar ontbreken, zoo benadeelt zij het gezigt veel meer, dan de duisternis van den nacht. Vooreerst namelijk mag de vlam van het licht nooit vlak in het oog schijnen, maar dezelve moet, door een scherm van groen taf, of op eenige andere wijze, van het oog worden afgehouden; ten tweede, mag zij den dampkring niet bezoedelen, wat, helaas! bij de meesten, en vooral bij lampen, waarin olie gebrand wordt, het geval is.

Onder alle soorten van nachtlicht verdienen zulke

voor-

kaarsen de voorkeur, die uit zuiver wit was gegoten worden, verbaasd dik zijn, maar eene zeer dunne pit hebben. Men zet ze in eene albasten, of van wit half doorschijnend glas gemaakte lamp, die men in eenen hoek van het slaapvertrek plaatsen, of midden in het vertrek ophangen kan, welke plaats haar het best ter beveiliging der oogen dient.

Voor hen, wier omstandigheden niet toelaten, om waskaarsen te gebruiken, prijs ik eene andere soort van nachtlamp aan, die *veel goedkooper* is, dan eenige andere olielamp, en welke niet minder dan de bovengemelde waskaarsen, aan al de vereischten van een goed nachtlicht voldoet.

Men vult namelijk een gewoon bierglas, voor een derde gedeelte, met zeer fijn zand, begiet dit met water, zoodat het eene vrij vaste massa uitmaakt, en laat dan het water, ten hoogste een vierde van eene lijn hoog, het zand bedekken. De overige ruimte van het glas vult men nu aan met gesmolten verkensreuzel, waardoor men, wanneer het gestold is, eene dunne pit steekt, dat men in het zand vastmaakt, en vervaardigd is uit een takje van week hout, met boomwol overtrokken en in was gedoopt.

2. Ook de slaap heeft geen' geringen invloed op den welstand der oogen.

Wij zien toch, dat ieder lid of deel van ons ligchaam, wat wij aanhoudend en doelmatig gebruiken, sterker wordt, en meer geschikt voor de werkzaamheid, waartoe het bestemd is. Men zal daarom ook ligtelijk begrijpen, waarom een al te lange slaap, of volslagen werkeloosheid van de oogen, met den tijd nadeelig moet worden. Bevindt men niet, dat de oo-

oogen elken morgen, wanneer men bovenmatig lang geslapen heeft, inzonderheid wanneer hier nog een hooge graad van warmte, door vederbedden verwekt, bijkwam, rood en zwak zijn, terwijl het geheele denkvermogen dan mede verslapt is?

Nog veel schadelijker echter

3. Is het voor het gezigt, zoo men telkens te weinig slaapt.

Hiervan zien wij, helaas! dagelijks de treurigste voorbeelden bij vlijtige en ongeregelde menschen. Ik zou een aantal edele, maar beklagenswaardige mannen kunnen opnoemen, die hun gezigt bijkans geheel aan het welzijn van den staat en van hun huisgezin opofferden, en wel in dat denkbeeld opofferden, dat het arbeiden bij nacht, als de oogen er niet mede gemoeid zijn, dit zintuig niet schadelijk worden kan. Zij zeiden namelijk, verscheiden nachten door, anderen iets in de pen, totdat eindelijk, maar gewoonlijk te laat, eene blijkbare ongesteldheid der oogen, hen aan den pligt herinnerde, om rust en uitspanning te zoeken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over het doelmatig gebruik der Oogen, in het algemeen.

Zoo heilzaam een verstandig gebruik van het gezigt voor de oogen is, zoo nadeelig wordt daarvoor veeltijds eene volstrekte werkeloosheid van hetzelve. Een ontegenzeggelijk bewijs voor de waarheid dezer stelling, leveren ons de meeste scheelziende en kortzigtige menschen op. De schele ziet alle voorwerpen dubbel, en men gelooft in het algemeen, dat het enkel eene

ge-

gewoonte is, waarom hij met den tijd de dingen rondom hem weêr enkel begint te zien. Niemand, zelfs de scheelziende denkt er niet om, dat hij maar met één oog, en dienvolgens enkel ziet. Men onderzoeke derhalve den loop van het scheelzien slechts met alle naauwkeurigheid, en men zal bijkans altijd bespeuren, dat een scheelziende, in het begin zijner ongesteldheid, om duidelijk en enkel te zien, het schele oog telkens sluit; daardoor verwaarloost hij nu het ongestelde oog weldra te eenemaal, en wel zoo, dat het eindelijk, door deze gedurige werkeloosheid, zijn vermogen om te zien, in dier voege verliest, dat men hetzelve als blind mag aanmerken.

De plotselinge en toevallige ontdekking van zulk eenen *oogenslaap*, (ik weet aan deze ongesteldheid geenen gepasteren naam te geven, gelijk uit de wijze zal blijken, waarop men dezelve geneest,) joeg reeds menig eenen, in onbeschrijfelijken angst, tot mij om raad en hulp; en deze was telkens geene andere, dan dat ik het gezonde oog alle dagen een paar uren liet verbinden, en den lijder op die wijze noodzaakte, om het onbruikbaar geworden oog tot zien te willen bezigen. Naar mate het gezigt allengs in het ongestelde oog begint toe te nemen, blijft het goede oog dagelijks langer verbonden, en deze eenvoudige behandeling wordt zoo lang voortgezet, totdat ook het scheelziende oog zijne dienst weêr verrigt. Bij kinderen en jonge lieden had ik zelfs meer dan eens het genoegen, om, door deze geneeswijs, tevens het scheelzien weg te nemen, wanneer hetzelve namelijk enkel uit eene kwade gewoonte, of uit de ongelijke werking der oogspieren voortkwam.

In

In het algemeen bemerkt men bijna doorgaans, dat het eene oog, en wel meestal het regter, scherper en beter ziet, en meer inspanning verduren kan, dan het linker; maar bijzonder in het oog loopend is dit onderscheid bij alle kortzigtigen. Ja, ik ken inderdaad verscheiden menschen, die met het eene oog eene matige drukletter, ten hoogste op eenen afstand van 7 of 8 duimen, maar met het andere, op den afstand van even zoo vele voeten, dezelve lezen kunnen, en die daarom, wanneer zij van verre zien willen, het kortziende, en bijaldien zij een nabijzijnd voorwerp werp duidelijk wenschen te onderscheiden, het verziende oog toesluiten. Geven wij nu acht op de kortzigtigen in het algemeen, dan zullen wij bevinden, dat een ieder hunner, wanneer hij zonder bril leest, het boek of geschrift slechts voor het eene oog houdt, en dat zeer velen zich slechts van eene enkele lorgnet bedienen; derhalve het ongewapende oog geheel sluitende, tot het eindelijk in die werkeloosheid verzinkt, welke men bij de scheelzienden ontwaar wordt. — Van daar komt het ook, dat bijziende menschen zeer dikwerf in later jaren eerst scheelziende worden; want het geheel en al verwaarloosde oog, volgt dan de bewegingen van het ziende niet meer, en staart levenloos op een enkel punt. — Ja, bij zulken zelfs, die eene dubbele lorgnet gebruiken, heb ik niet zelden opgemerkt, dat zij, wel is waar, met beide oogen wanen te zien, en nogtans op het eene, zonder dat zij het zelven weten, bijna blind zijn. Dit kwam enkel daar van daan, dewijl beide de lorgnetglazen hetzelfde brandpunt hadden, daar nogtans bijkans bij alle menschen, maar vooral bij kortzigtige, het gezigtspunt in

beide oogen zeer verschillend is, en er, om die reden, gemeenlijk zeer verschillende brilglazen vereischt worden. Dewijl nu het eene oog, waarvoor de bril niet deugt, ook belet wordt, om zich van zijn vermogen om te zien te bedienen, volgt daarop allengs en zeker die oogenslaap, welken ik bij zulke lijders ook altijd op voorschrevene wijze, met die verandering alleen, genezen heb, dat ik, nadat de herstelling geheel volbragt was, door middel van eenen goeden dubbelen bril, het wederkeeren dier ongesteldheid belette.

Uit deze proefondervindelijke opmerkingen ziet men gereedelijk, hoe ten uiterste noodzakelijk en heilzaam voor onze oogen eene gepaste bezigheid is: de eerste en gewigtigste regel echter, dien men bij het gebruik van het gezigt zorgvuldig in acht moet nemen, is deze:

1. Dat men zijn gezigt, al is het ook nog zoo scherp, en al schijnt het nog zoo duurzaam te wezen, nooit te veel verge.

Maar helaas! denken de minste menschen, zoo lang het nog tijd is, aan eene verstandige spaarzaamheid in het gebruik hunner oogen; — jonge, bekwame lieden, door huisselijke omstandigheden of eerzucht gedreven, zoeken werk op, waardoor zij niet zelden de kracht hunner oogen uitputten, en slaan gemeenlijk niet eer acht op welmeenenden raad, dan wanneer de zwakte van hun gezigt zoo zeer de overhand heeft genomen, dat dezelve volslagene blindheid nabij komt. Ja, ik zou verscheiden veel belovende jongelingen opnoemen kunnen, die zich, enkel door het verwaarloozen van den gemelden regel, *in zoo ver* nutteloos voor de wereld

reld gemaakt hebben, als het nut, dat zij doen kunnen, van een middelmatig goed gezigt afhangt.

Zeker zal menig een hier vragen: »welke zijn dan de onfeilbaarste kenteekenen, die er ons van onderrigten, of wij onze oogen dadelijk misbruiken, en of het tijd is, om dezelve rust en uitspanning te geven?" — Want de bijzondere gesteldheid der oogen is, gelijk ieder weet, bij elk zeer verschillend, en de sterkte en duurzaamheid van gezigt, hangt zeer dikwerf van de eigenlijke gesteldheid des ganschen ligchaams af; weshalve men ook niets zekers, ten aanzien der soort zoo min als der duurzaamheid van eenig werk, voor het welzijn der oogen in het algemeen bepalen kan. De een kan zich dagen lang met de beschouwing van voorwerpen bezig houden, die door het mikroskoop gezien moeten worden, zonder dat hij de geringste verandering in zijn gezigt bespeurt, terwijl een ander daarentegen, na eene dergelijke beschouwing van slechts een uur lang, reeds over zijne oogen klaagt.

De teekenen, die er ons aan herinneren, dat het waarlijk tijd is, om op eene verstandige spaarzaamheid, ten aanzien van ons gezigt, bedacht te wezen, zijn de volgende:

A. Het brandpunt (*focus*) van het gezigt, of het zoogenaamde gezigtspunt (*punctum distinctae visionis*) komt het oog allengs nader; dat is, men moet kleine voorwerpen nader, dan men anders gewoon was, aan het oog brengen, om ze duidelijk genoeg te onderscheiden.

Deze verandering van het gezigtspunt geschiedt menigwerf zoo plotseling en blijkbaar, dat men, na eene zeer hevige inspanning van het gezigt, die slechts wei-

nige dagen duurde, vooral wanneer er veel waken mede verzeld gaat, kleine voorwerpen reeds eenige duimen nader aan het oog moet brengen.

B. Men gevoelt somtijds, maar vooral gedurende eenen aanhoudenden arbeid, die veel inspanning van het gezigt eischt, eene lastige spanning in den geheelen omtrek der oogen, die echter welhaast weêr verdwijnt, wanneer men de oogen slechts weêr een kwartier uurs rusten laat, en de oogleden sluit.

C. Is deze arbeid van zeer langen duur, vereischt dezelve niet alleen eene aanmerkelijke inspanning van het gezigt, maar ook van den geest, zoo gaat de voornoemde spanning gewoonlijk nog van eene merkelijke warmte der oogleden verzeld, en van zeker bezwaar of zekere moeijelijkheid, om de oogleden te openen en den oogappel te bewegen.

D. Somwijlen beginnen de oogen, onder het werk, of ook, wanneer men een afgelegen voorwerp naauwkeurig beschouwen wil, onwillekeurig te tranen, of worden zij ten minste vochtiger dan gewoonlijk.

E, Men gevoelt, onder het werk of terstond daarna, eene niet zware, maar bedwelmende hoofdpijn, die, vooral in den omtrek van de wenkbraauwen, het gevoel, als van eenen drukkenden last, te weeg brengt.

F. Bij zeer blonde, jonge, volbloedige menschen worden de randen van de oogen rood, en eenigzins dikker dan bij volkomen gezondheid; terwijl

wijl de bloedvaten in het wit der oogen merkelijk uitdijgen en zigtbaar worden.

G. Eindelijk vertoont zich menigmaal een dunne nevel voor de oogen; de voorwerpen mengelen zich, voor eenige oogenblikken, ondereen, en men moet de oogleden sluiten, dewijl er anders eene duizeling op volgt. Zoodra men echter de oogen, al geschiedt zulks ook in de naastvolgende minuut, weêr opendoet, ziet men ook al de voorwerpen weêr duidelijk en onderscheiden.

Deze hoogst onaangename toevallen vertoonen zich, wanneer men zijne oogen misbruikt heeft, bij jonge, sterke, volbloedige en zeer blonde menschen, veel spoediger en blijkbaarder, dan bij anderen.

Hem, die deze waarschuwende verschijnsels in den wind slaat, en, desniettegenstaande, onbezonnen genoeg is, om de gezondheid van zijn edelst zintuig moedwillig te bestormen, zullen weldra twee andere toevallen, die nooit lang uitblijven, voor zijn gezigt doen beven.

A. Namelijk schijnt de omtrek van alle voorwerpen als met eenen rand omboord, geverwd met de kleuren des regenboogs.

B. De voorwerpen bewegen zich menigwerf voor de oogen, en worden plotseling door eene zeer lastige schemering bedekt, zeer spoedig van boven naar beneden en omgekeerd, schijnende daarbij in elkander te vloeijen.

Maar dezen toestand der oogen kan men nog geene ziekte noemen; dezelve is slechts een middelstaat tusschen gezondheid en ziekte, dien wij met den naam bestempelen van aanleg, geneigdheid tot ziekte of opportuniteit, en die slechts eene zekere onbehagelijkheid

van het tot ziekte overhellend zintuig aanduidt. — Gaat men nu niet met de uiterste behoedzaamheid te werk, dan blijft ons deze ongesteldheid der oogen, deze zwakte van het gezigt, ons gansche leven lang bij. Edoch geraken de menschen, helaas! in dit geval ligtelijk op dwaalwegen, zeer dikwerf dezen aanleg tot ziekte, door allerlei prikkelende en zoogenaamde versterkende middelen, in eene wezenlijke ziekte veranderende; terwijl zij zich van zulke middelen of vrij onbezonnen, naar eigen goeddunken bedienen, of onkundige, ja dikwijls het land rondreizende oogartsen raadplegen, die natuurlijker wijze, in de hoop, van een paar dukaten te verdienen, bereidwillig genoeg zijn, om de oogen, die meestal, om te genezen, enkel rust behoeven, met allerlei geheime middelen te bestormen.

Thans is de vraag: hoe bewerkt men, op het spoedigst en best, eene volkomene herstelling der misbruikte oogen? Hoe verhoedt men op het veiligst het losbersten eener ware ongesteldheid van dezelve?

De veiligste weg, dien eene langdurige ondervinding mij aanwees, is hier de volgende:

A. Men spare zijne oogen, ten minste eenen tijd lang, zoo veel maar mogelijk is. Men versta dit echter niet zoo, alsof men het gezigt eensklaps en geheel van alle werkzaamheid berooven moest; want zulks kan, gelijk ik straks bewezen heb, even nadeelig worden, als verdere inspanning.

B. Kan men zich, uit hoofde van zijn ambt of van zijne huisselijke omstandigheden, evenwel niet aan allen aanhoudenden arbeid onttrekken, zoo

ver-

verwissele men ten minste, wanneer het mogelijk is, den aard der bezigheden, en doe nu eens dit, dan weêr iets anders.

C. Men sluite, onder het werk, menigmaal de oogen, en make eenige beweging in het vertrek, of, wat nog beter is, in de vrije lucht. Al kan dit slechts gedurende eenige minuten geschieden, men zal er telkens het voordeel van bespeuren.

D. Men zorge er voor, om de sappen, door laauwe voetbaden, waarin veel keukenzout gesmolten, of azijn gegoten is, af te leiden.

E. Eene matige beweging van het ligchaam, door eene wandeling op het vrije veld, waar het oog zich in de gestadige afwisseling van de aangename gewrochten der natuur verlustigt, is een zoo voortreffelijk middel tot uitspanning voor misbruikte oogen, dat het den gemeensten man zelfs niet meer onbekend is.

F. Vooral echter is het noodzakelijk, dat hij, die er zich eens van overtuigd heeft, dat hij te veel op zijne oogen heeft vertrouwd, zich des morgens *terstond* na het ontwaken, des middags *terstond* na het eten, en des avonds bij het kaarslicht, voor allen arbeid zorgvuldig hoede, die inspanning van het gezigt vereischt.

G. Men wassche en besproeije de oogen, bij dag, dikwerf met koud water. — Een middel, dat, hoe eenvoudig ook, in zulke gevallen nogtans altijd eene voortreffelijke uitwerking doet. — Dan reeds voorheen heb ik aangemerkt, dat het baden der oogen met oogenbekers ten uiterste na-

nadeelig is; weshalve ik herhaal, dat men de oogen enkel besproeijen moet, want op deze wijze alleen zal men zijn oogmerk bereiken, dewijl het water, zoowel door éenen zich steeds gelijk blijvenden graad van koude, als door de kleine beweging, die het besproeijen met het water veroorzaakt, eene heilzame en doelmatige verandering in het lijdende zintuig te weeg brengt.

Ik bedien mij, tot dat einde, reeds vele jaren lang, van zeker *Douchbad*, welk werktuig hier (te *Weenen*) zoowel als buitenslands, volgens mijne aanwijzing, met het allergelukkigste gevolg gebruikt wordt, wanneer men zijn gezigt te veel heeft gevergd, en waarvan ik mijnen Lezeren, in nevensgaande plaat, een afbeeldsel geef, zoowel ten aanzien van het werktuig in zijn geheel, als in doorsnede beschouwd, opdat zij het zich zelven mogen kunnen laten maken.

Deze *Douchbad*-machine kan van blik of koper gemaakt worden; de waterbak F alleen moet van tin worden gegoten. Dezelve bevat 5 of 6 pond water. De buis H bestaat uit vier stukken, die met koperen schroeven vast aaneen geschroefd zijn; opdat het water echter niet tusschen deze schroeven moge doordringen, legt men er ringen van nat gemaakt leder tusschen. Al de bijzondere stukken van de buis kan men, als het werktuig niet gebruikt wordt, tot zijn gemak, in den waterbak bergen.

De ijsbak G wordt met fijn gestoten ijs opgevuld, welks koude, door er, van tijd tot tijd, keuken- of ammoniak-zout bij te voegen, allengs nog vermeerderd wordt. — De kracht van et springende water vergroot

of

of vermindert men met den sleutel E. De ring A past juist in den ring B, en houdt het werktuig aan de stolp C vast, wanneer men het ophangt. De lengte der gansche machine is vijf voet *Weener* maat; men hangt dezelve zoo hoog in het vertrek op, dat hij, die zich baden wil, het hoofd niet zeer voorover behoeft te buigen, dewijl dit anders eenen te grooten toevloed van sappen veroorzaken zou.

Het gebruik van het koude water geschiedt slechts trapswijze. Eerst bedekt men het hoofd met eenen doek, die in koel water gedoopt is; maar men laat dien slechts weinige minuten liggen, naardien dezelve zeer spoedig de warmte van het ligchaam aanneemt. Dit opleggen moet dikwijls herhaald worden; nogtans heeft men zich wel in acht te nemen, dat het ligchaam, op dit tijdstip, zich in geenen staat van aanmerkelijke uitwaseming bevinde; weshalve het ook zeer onvoorzigtig zou gehandeld zijn, wanneer men iets van dien aard des morgens terstond na het ontwaken doen wilde. Na verloop van eenige dagen begint men het gansche hoofd en de oogen met wat *kouder* water te wasschen. Op den achtsten of negenden dag eindelijk, gaat men eerst tot het *Douchbad* over, en dan spreekt het van zelf, dat men, zoowel ten aanzien der koude, als van de kracht in het spuiten van het water, slechts trapswijze opklimmen mag.

Wie deze hier opgegevene regelen naauwkeurig opvolgt, zal weldra het vermaak hebben, dat hij gerust tot zijne bezigheden mag wederkeeren; maar wie onvoorzigtig genoeg is, om andermaal eene zoo zware zonde tegen zijne oogen te bedrijven, mag nimmer weêr hoop koesteren, dat zijne oogen ooit op nieuw

die

die sterkte en kracht verkrijgen zullen, welke tot arbeid, die inspanning vereischt, noodig is.

De tweede, niet min gewigtige hoofdregel voor het gebruik der oogen in het algemeen, is deze:

2. Dat men, bij iederen arbeid, dezelve zij zoo weinig beteekenend, als hij maar wil, voor eene, zoo veel mogelijk, gelijke verdeeling van het licht zorge.

Aan een open raam te werken, dat tegen over eenen muur uitkomt, die door de zon wordt beschenen, heet zijne oogen moedwillig bederven. Ik heb, helaas! reeds vele lijders onder handen gehad, met de hevigste en allergevaarlijkste oogontstekingen bezocht, die enkel hieruit ontstaan waren, en een aantal dier lijders bleef, ofschoon ik de ontsteking genas, nogtans, uit hoofde van de zwakheid hunner oogen, voor alle bezigheden, die eenige inspanning vereischten, hun leven lang, volstrekt onbekwaam.

Het is daarom een regel van het uiterste aanbelang, om, bij iedere bezigheid, het teruggekaatste of in een punt verzamelde licht zorgvuldig te vermijden; en hierom zijn alle lampen, die van een scherm voorzien zijn, gelijk die van SEGNER, ARGAND enz., volstrekt onbruikbaar, want zij beschijnen slechts een enkel voorwerp met een zeer geconsentreerd licht, terwijl al de overige voorwerpen geheel duister blijven. Is nu het voorwerp, dat men bearbeidt, bij ongeluk, juist wit of van eenen schitterenden glans, dan werken de in een punt verzamelde en teruggekaatste lichtstralen zoo hevig op de oogen, dat zelfs het sterkste zintuig zulks niet lang uithouden kan, zonder het grootste nadeel te lijden, gelijk ik zelf ondervinden moest, toen

ik

ik mij, voor eenige jaren, van de winteravonden bedienen wilde, tot het vervaardigen van eenige allernoodzakelijkste onleedkundige teekeningen.

Uit dezen regel vloeit natuurlijk de

3. de voort, om namelijk, bij zijn werk, niet te spaarzaam te zijn met een gelijk verdeeld licht.

Te veel licht kan men, vooral des avonds, nooit bij zijn werk hebben; dan te weinig heeft men maar al te dikwijls, want de meeste menschen sparen gaarne kaarsen, zonder er aan te denken, dat het kleine gewin aan talk of was, door verlies aan tijd en de menigvuldige rampen, die de gevolgen van een verzwakt gezigt zijn, weêr duizendvoudig verloren gaat, terwijl het berouw over eene zoo ongerijmde zuinigheid naderhand veel te laat komt. — Men plaatse derhalve steeds ten minste twee, en naar gelang van den arbeid, dien wij verrigten, drie, vier, ja zes kaarsen op eene rij voor zich; men lette er echter zorgvuldig op, dat al de kaarsen steeds van dezelfde lengte zijn, en de vlam nooit horisontaal in het oog valle, maar zich steeds hooger dan hetzelve bevinde. Branden de kaarsen allengs af, men behoeft ze immers slechts, door er boeken onder te leggen of op eenige andere wijze, hooger te plaatsen, en, in dat geval, sta ik er borg voor, dat menschen, die het anders naauwelijks een uur lang uithouden konden, zonder een smartelijk gevoel in hunne oogen te ontwaren, dezen raad opvolgende, zonder moeite, uren achtereen zullen kunnen werken. — In het algemeen prijs ik mijnen Lezeren, ook bij den geringsten arbeid, dien zij, met behulp van een kunstlicht, verrigten moeten, ten minste twee kaarsen aan; want waarlijk, de besparing van eene

kaars

kan op verre na niet opwegen tegen hetgeen zij er, ten aanzien van hun gezigt, bij winnen. Gegrond echter is de algemeene klagt over de smeerkaarsen; want, dewijl de pit niet behoorlijk geëvenredigd is aan de hoeveelheid van talk, flikkert de vlam en wisselt zij te zeer af, brandende nu eens te helder en dan weêr te duister, zoodat men de kaars alle oogenblikken snuiten moet; ook werpt zij dikwerf vonken, dewijl het smeer niet goed gezuiverd is en vele onbrandbare deeltjes bevat, om nu niet van andere gebreken te gewagen, die juist geene betrekking op het gezigt hebben, maar welke men echter nimmer bij goede waskaarsen bespeurt. — Dat toch elk, die bij avond werken moet, ook, in dit opzigt, de gezondheid zijner oogen niet voor eenige stuivers mogt opofferen!

Eenigen hebben zich verbeeld, dat zij, door middel van de *Argandsche* lamp, al deze nadeelen der smeerkaarsen ontwijken konden, en elk, die niet gewoon is, om de dingen van alle kanten te beschouwen, zal er zich ook ligtelijk van overtuigd houden, dat deze soort van verlichting de beste zij; want de vlam brandt gelijk van sterkte en stil; men kan het licht tot dat van twaalf waskaarsen verhoogen, en dus tot eenen zeer hoogen graad versterken, en het tevens verminderen, naar eisch van het werk, en, wat nog het gewigtigste bij de zaak is, de voorwerpen, door eene *Argandsche* lamp verlicht, ondergaan zoo weinig verandering in kleur, dat men, bij haar licht, zelfs met bonte kleuren schilderen kan; iets, hetwelk anders bij elk kunstlicht onmogelijk is. — Doch al deze onloochenbare voordeelen der *Argandsche* lamp verdwijnen plotseling, zoodra men bedenkt, dat dezelve het licht steeds

steeds verzamelt en terugkaatst, en men dienvolgens, bij derzelver gebruik, nooit aan eene gelijke verdeeling van het licht, zoo onontbeerlijk bij iederen arbeid, denken mag.

Ook dit nadeel zochten eenige liefhebbers der *Argandsche* lamp te verhelpen, terwijl zij, in plaats van de wit geschilderde lamp, eene daarop plaatsten, die enkel van groen taf gemaakt was; hierdoor echter bewerkt men niets anders, dan dat het licht niet zoo sterk op het voorwerp, dat men bewerkt, geconsentreerd wordt, en gevolgelijk ook niet zoo sterk van hetzelve in de oogen schittert; intusschen blijft nog altijd het gebrek van een al te zeer geconsentreerd licht over, en mist men de zoo heilzame, gelijke verdeeling van hetzelve nog even als voorheen.

Zekerlijk zal menig een mij hier tegenwerpen, dat men de *Argandsche* lamp toch met zeer veel nut bij nachtwerk gebruiken kan, zoo men het scherm maar geheel en al weglaat; want daardoor ontwijkt men al de gebreken, die men bij de kaarsen altijd meer of min bespeurt; men krijgt eene zeer sterke, stil en evenredig voortbrandende vlam, en het licht is mede op deze wijze vrij gelijk verdeeld; deze echter verzoek ik, eene der hoofdeigenschappen van een goed kunstlicht niet uit het oog te verliezen, namelijk daarin bestaande, dat er de dampkring niet door verontreinigd wordt, wat men bij geene olielamp verhoeden kan, die op de tafel staat, en gevolgelijk een behoedmiddel tegen den oliedamp mist.

Ik wil nogtans der *Argandsche* lamp hare nuttigheid geenszins geheel en al ontzeggen; ik zal integendeel, in het vervolg dezer Verhandeling, nog bij twee

ge-

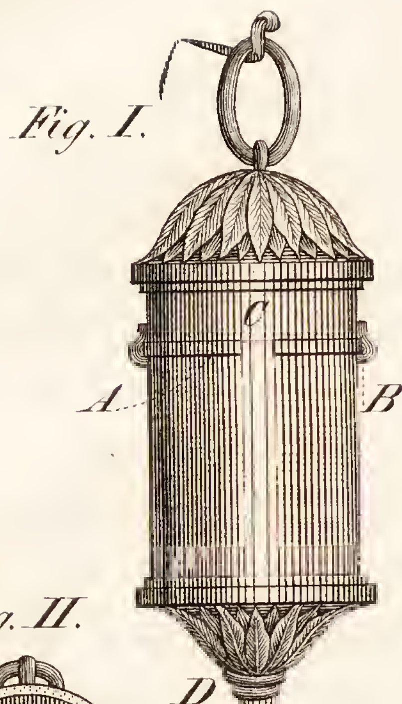
gelegenheden bewijzen, dat de verlichting, door middel der *Argandsche* lampen, in sommige gevallen, ver de voorkeur boven elke andere verdient; alleenlijk wenschte ik dezelve van de tafels der zoodanigen, die bij het licht werken moeten, geheel en al verbannen te zien.

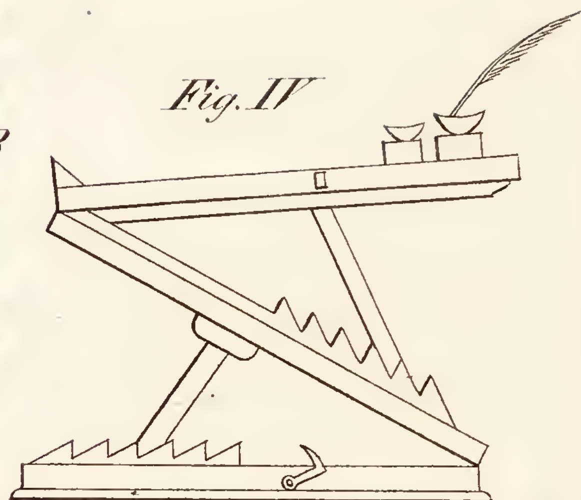
De vierde regel bestaat hierin:

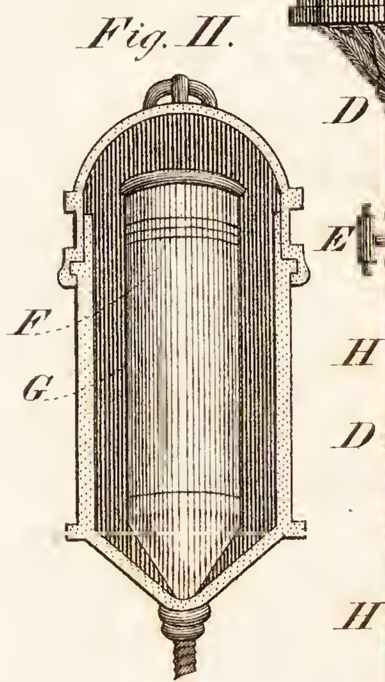
4. Zij, die zeer aanhoudend met het hoofd en de oogen werken moeten, behooren, ook dan zelfs, wanneer zij, van natuur, met de beste oogen begaafd zijn, menigwerf, zoo hun werk hun dit anders toelaat, met zitten en staan af te wisselen, om den te grooten toevloed der sappen te vermijden.

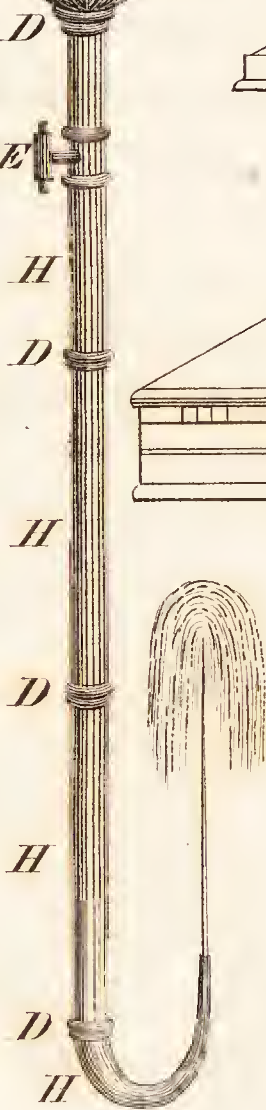
Dat toch niemand mijner Lezers dezen raad, die geheel en al op de ondervinding gegrondvest is, verwaarloozen mogt, en dat bovenal schrijvers en geleerden dezen regel naauwkeurig opvolgden! dan houd ik er mij wel van verzekerd, dat zwakheid van gezigt weldra slechts onder de zeldzame rampen, aan hunnen stand verknocht, behooren zou, daar dezelve, tot hiertoe, een der algemeenste gevolgen *hunner vlijt* is. De groote voordeelen, die men, door zulk eene handelwijs, ten aanzien der gezondheid van het gansche ligchaam, behaalt, wil ik hier geenszins ophalen, daar zulks mij te ver buiten de palen mijner tegenwoordige Verhandeling voeren zou, terwijl andere groote en ervaren artsen hierover reeds nadrukkelijk genoeg geschreven en gesproken hebben.

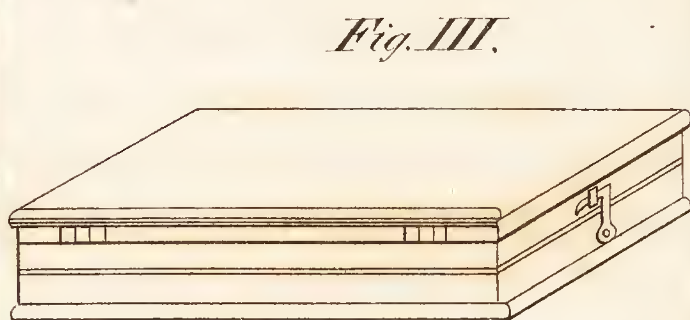
Dit oogmerk bereikt men zeer ligt door eenen schrijflessenaar, dien men op alle tafels zetten, en, naar goedvinden, hooger of lager maken kan; men zie denzel-

Fig. I.
C
A
B

Fig. IV

Fig. II.
E
F
G

D
H
D
H
D
H
D
H

Fig. III.

zelven op de bijgevoegde Plaat, Fig. III. en IV, terwijl ik verzekeren kan, dat ik eenen zoodanigen reeds met het grootste nut gebruik, niet alleen, om er op te schrijven, maar ook om te teekenen.

Zie hier den vijfden regel:

5. Hij, die van de natuur met bruine of zelfs zoogenaamde zwarte oogen bedeeld is, moet veel zorgvuldiger omtrent het gebruik van zijn gezigt te werk gaan, dan zulke menschen, die blaauwe of graauwe oogen hebben.

Hij, die, verscheiden jaren lang, den zoo ten uiterste verschillenden graad der sterkte van het gezigt bij een groot aantal menschen, naauwkeurig gelieft op te merken, zal eindelijk de ontegenzeggelijke bevestiging der straks gemelde waarheid niet minder dan ik bevroeden; hij zal, door eene zorgvuldige vergelijking van alle omstandigheden geleid, zoowel als ik durven beweren, dat graauwe en blaauwe oogen, de overige omstandigheden allen gelijk staande, veel meer inspanning verduren kunnen, dan bruine of zwarte, en dat zelfs de sterkte, scherpte en duurzaamheid van het gezigt in de naauwste betrekking tot de verschillende kleur van de oogen staat, en wel in dier voege, dat derzelver bruikbaarheid, in het algemeen, met de bleekere kleur van den oogappel toeneemt, en integendeel, met de donkere kleur afneemt, zoodat, bij voorbeeld, donkerblaauwe oogen reeds veel minder inspanning van het gezigt verdragen kunnen dan graauwe, bruine oogen veel minder dan donkerblaauwe enz.

Het is niet minder eene algemeen bevestigde opmerking, van wier zekerheid elk zich ligtelijk kan overtuigen, dat men vooreerst, onder honderd menschen

met

met zwarte oogen, naauwelijks één' aantreffen zal, die volmaakt tevreden is met zijn gezigt; ten tweede, dat oogen van eene donkere kleur zeer dikwerf en ligt aan de zwarte staar onderhevig zijn, waarvan die van eene ligtere kleur, ook wanneer de omstandigheden, die er aanleiding toe geven, volmaakt dezelfde zijn, daarvoor veel meer bewaard blijven.

Daar er nogtans geen regel zonder uitzondering is, zal men ook nu en dan menschen met blaauwe of graauwe oogen vinden, die, reeds van hunne geboorte af, zeer zwak zijn, en zoo omgekeerd; maar zulke voorbeelden zijn en blijven steeds zeldzame uitzonderingen, en veranderen niet het minste in hetgeen ik beweer.

Het gebruik van schermen voor het licht of de oogen, zelfs wanneer men slechts speelt, maar vooral bij den arbeid, is reeds zoo algemeen ingeworteld, dat ik het ten hoogste noodzakelijk keur, om naauwkeurig te bepalen, wanneer men eigenlijk zulke schermen inderdaad behoeft; weshalve ik, als eenen zesden regel, dezen vaststel:

6. Dat de zoodanigen alleen een scherm behoeven, die sterk uitpuilende oogen hebben, met dunne wenkbraauwen en ooghåren;

Want deze kunnen het, zonder een scherm voor de oogen, naardien de natuur hun de noodige bescherming onthouden heeft, bij eenen arbeid, die veel inspanning kost, in een sterk licht niet lang uithouden, zonder hunne oogen zeer te benadeelen. De glinsterende schermen van groen gevernist perkement echter, die men gewoonlijk overal verkoopt, zijn zoo geheel strijdig met hun oogmerk, dat ik elk, die zulk eenen

oogen-

oogenbederver in zijn huis heeft, hartelijk bid, om dien zoo spoedig mogelijk tegen een te verruilen, dat van groen taf gemaakt is; zulk een toch kan, in voornoemd geval, alleen de oogen met der daad beschermen, dewijl het geene zware schaduw over het aangezigt verspreidt, maar het licht slechts in zoo verre verzacht, dat het met de lichtstralen, die van het voorwerp, hetwelk men bearbeidt, in de oogen worden teruggekaatst, beter strookt, en aan dezelve geëvenredigd is.

Buiten deze onontbeerlijke eigenschap moet het scherm ook nog die hebben, dat hetzelve zoo ligt mogelijk zij; want zware oogschermen veroorzaken ligtelijk hoofdpijn, en kunnen dus, ook in dit opzigt, nadeelig voor de oogen worden. Men maakt ze daarom het best met karkasdraad van vrouwenmutsen.

Van de beste lichtschermen zal ik, in de tweede Afdeeling dezer Verhandeling, breedvoerig spreken.

De laatste regel, dien ik mijnen Lezeren, als eenen der gewigtigsten, wat het gebruik der oogen betreft, ten sterkste aanbeveel, dewijl jonge lieden dien zoo verwaarloozen, dat men er zich zelfs op beroemt, denzelven overtreden te hebben, is deze:

7. Men vermijde, om ooit eenig voorwerp, van wat aard ook, bij schemeravond of maneschijn, naauwkeurig en aanhoudend te bezien.

   Wanneer men echter bij zoodanig licht leest of schrijft, maakt men zich aan de onvergeeflijkste dwaasheid schuldig, die zich zelve altijd vroegtijdig genoeg bestraft.

Men komt mij maar al te dikwerf klagen, dat het gezigt hoe langer hoe zwakker wordt; hetwelk men

 daar-

daaruit wil afnemen, naardien men anders in de schemering zeer goed lezen en schrijven kon, en zulks nu niet meer kan. — Velen wilden mij naauwelijks gelooven, dat iets van dien aard, al gebeurt zulks ook niet altijd, de oogen benadeelen kan, en dat het onvermogen, om bij schemeravond te lezen, geenszins het gevolg was van het afnemen des gezigts, maar dat de zwakte van het gezigt het gevolg was eener zoo dwaze onderneming; niet weinigen echter van deze ongeloovigen moesten er hard genoeg voor boeten, dat zij aan mijne dringende vermaning geen gehoor gaven, maar den welstand hunner oogen aan eene ijdele bewondering van hun scherp gezigt opofferden.

Zeer schadelijk kan het mede voor de oogen worden, wanneer men dikwerf en lang achtereen, bij nacht in de maan kijkt. Men heeft verscheiden voorbeelden, dat sterrekundigen, die de maan des nachts, lang achtereen, door verrekijkers zonder gekleurde glazen, beschouwd hadden, voor altijd van hun gezigt beroofd werden; ja, men behoeft slechts in eigen persoon de proef te nemen, en de maan, vooral wanneer zij vol is, eenige minuten lang met het bloote oog te beschouwen, wanneer men terstond eene lastige spanning, een onverklaarbaar onaangenaam gevoel in de oogen zal bespeuren. — Zeker zal menig een hier vragen: »Waarom men dan de maan, bij dag, uren lang kan aanzien, zonder er het minste bezwaar van te bespeuren?" — Dit is echter, mijns bedunkens, niet moeijelijk te begrijpen: bij dag is het maanlicht niet geconsentreerd, want dan schijnen ook al de voorwerpen rondom en nevens haar, ja zelfs de dampkring kaatst alsdan een blaauwachtig licht terug, zoodat het licht

dus zeer evenredig verdeeld is. Nu weet men immers, dat de oogappel zich zamentrekt of verwijdt, naar mate het licht sterker of flaauwer wordt. Bij dag gebeurt alleen het eerste, en daardoor wordt het overtollige licht teruggehouden, en de grond van het oog slechts met een evenredig verdeeld licht bedekt. Bij nacht daarentegen is het met dit alles geheel anders gelegen; want de ongelijk verlichte voorwerpen, die zich, met te groot onderscheid van licht en schaduw, bijkans naast elkander bevinden, werken zeer ongelijk en onevenredig op het oog, en moeten dus ontegenzeggelijk, hetzij op hetzelfde oogenblik, of allengs en van tijd tot tijd, geheel tegenstrijdige werkingen doen op het gestel van het oog. — Dat dit, vooral wanneer het menigwerf gebeurt, eene grootere of mindere stoornis ten aanzien van de bewerktuiging veroorzaken moet, behoeft geen nader bewijs, zoodra men slechts op de verschijnselen acht geeft, die uit soortgelijke oorzaken bij andere deelen van het dierlijk ligchaam ontstaan, bij voorbeeld, op hitte en koude. — Hieruit kan men nu ook verklaren, waarom men, bij het beschouwen van de maan des nachts, geene geringe verlichting bespeurt, wanneer men van een verlicht objectiefglas gebruik maakt; want nu verschijnt de maan niet meer aan eenen zwarten, maar aan eenen witachtigen hemel, het onderscheid van licht en duisternis is niet meer zoo afstekend, en het maanlicht meer verdeeld. — Hieruit zien mijne Lezers nu ook zeer duidelijk, waarom alle lichtschermen, die de voorwerpen in het vertrek, behalve die zich op de tafel, waaraan men werkt, bevinden, verduisteren, zoo schadelijk voor het gezigt zijn.

DERDE HOOFDSTUK.

Over het verstandig gebruik der Oogen, in betrekking tot verschillenden ouderdom.

Ontelbare voorbeelden van ouders en oppassters van kinderen kon ik aanvoeren, die menigmaal bij dezelve, reeds in de eerste dagen na hunne geboorte, den grondslag leggen tot eene ongeneeslijke zwakte van gezigt. Evenwel feilt men hier bijna doorgaans uit enkele onkunde; want wij zijn de werking van het licht op onze oogen immers niet alleen gewoon, maar ontwaren zelfs zeer duidelijk deszelfs heilzamen invloed: hoe zal men nu van vrouwen, die maar zeldzaam over de oorzaken der onderscheiden verschijnselen rondom zich willen of kunnen nadenken, eischen of verwachten, dat het haar, zonder eenige aanwijzing, invallen zou, dat, voor het arme schepseltje, elke lichtstraal eene geheel nieuwe prikkeling verwekt, en dat iedere ongewone, hevige prikkeling ook eene zeer hevige uitwerking doen moet? — Vader, grootmoeder of tante wenscht het jonggeborene wichtje te zien; men brengt het dus, zonder het minste kwaad te vermoeden, nabij het venster of zelfs in een helder en licht vertrek. De kleine begint nu, wel is waar, erbarmelijk te schreijen, maar kan niet zeggen, wat hem scheelt, en nu stelt men alles te werk, om zijne smart te verzachten, terwijl men aan de ware reden, de prikkeling van het licht namelijk, waaraan men hem zoo onvoorzigtig blootstelt, niet eens denkt. — Is de familie der kraamvrouw bij ongeluk zeer groot, dan moet het arme schaapje deze pijnbank dagelijks meermalen doorstaan; want de vrouwen vooral doen

gaar-

gaarne onderzoek, naar wien het kindje wel het meest gelijkt, en zijn geschrei om hulp, blijft zoo lang onverhoord, tot er zich eindelijk eene aanmerkelijke zwelling en roodheid der oogleden vertoont, met een geel slijm, dat in menigte uit de oogen vloeit en ze gestadig bedekt. — Dan staat men verwonderd en verbaasd, hoe een kind, van zeer gezonde ouders geteeld, zoo vroeg reeds door scherpte in de sappen gekweld wordt. Deze scherpte wordt nu, door de alwijze vroedvrouw, met purgeermiddelen bestormd, en eindelijk, wanneer het nog gelukkig afloopt, dat is, wanneer men nog bij tijds eenen verstandigen arts raadpleegt, blijft er toch bijna altijd eene ongeneeslijke zwakte der oogen na; in ergere gevallen echter gaat het gezigt ten deele of geheel verloren, en met hetzelve is veelal ook het verlies der oogen zelven gepaard.

Een der dwaaste vooroordeelen bestaat nog bovendien hierin, dat men meestal het vertrek, waarin de kraamvrouw ligt, zeer donker maakt, naardien men gelooft, dat het licht voor de oogen van de moeder nadeelig kon worden, vooral, wanneer zij eene zeer moeijelijke verlossing doorgestaan heeft; terwijl men tevens de jonggeborene, reeds in de eerste dagen van zijn leven, in eene heldere kinderkamer brengt. Wie kan eene zoo ongerijmde handelwijze, zonder zich te ergeren, aanzien? En evenwel vindt dezelve nog gewoonlijk bij allerlei klassen van menschen plaats.

Ook gedurende het tijdperk, dat later op de geboorte volgt, geeft men, in het algemeen, nog te weinig acht op alles, wat de oogen van den jonggeborenen nadeelig worden kan. Zoo gebeurt het, bij voorbeeld, waarlijk maar

al te dikwijls, dat er, boven de legerstede van het kind, een glinsterend voorwerp, een spiegel, een zakhorologie, of iets dergelijks hangt, wat het kind, bij zijn ontwaken, meestal vrij lang met een starend oog beschouwt. Geschiedt dit nu alle dagen slechts een' keer twee drie, (want bijaldien zulke jonge kinderen door honger noch eenig ander ligchamelijk gebrek gekweld worden, scheppen zij een bijzonder vermaak in het beschouwen van glinsterende ligchamen,) zoo verkrijgen weldra, wanneer de spiegel, of wat voorwerp het anders zijn mag, boven hun hoofd hangt, de spieren, die de oogen opwaarts bewegen, of, hangt zulk een glinsterend voorwerp aan de zijde hunner wieg, de zijspieren der oogen zulk eenen hoogen graad van zamentrekkingskracht, dat de oogen binnen korten tijd zich bestendig naar deze of gene zijde keeren, welk gebrek scheelzien heet.— Zoo men nu de oorzaak van dit gebrek niet spoedig ontdekt, en de wieg niet vroegtijdig genoeg verzet, opdat het kind genoodzaakt worde, naar een tegenovergesteld punt heen te zien, dan blijven de oogen gestadig in deze rigting, en dus onvermogend, om eenig voorwerp regtuit te beschouwen; zulk een mensch zal alsdan alles van ter zijde bezien moeten, wil hij het duidelijk onderscheiden. — Klaarlijk blijkt hieruit immers, hoe ten uiterste nadeelig zulk een gebrek van het gezigt voor het gebruik der oogen zijn moet, en dat hetzelve het gansche gelaat misvormt, behoef ik niet eerst te bewijzen.

Diezelfde gebrekkige rigting van den oogappel wordt ook niet zelden daardoor veroorzaakt, wanneer men zeer kleinen kinderen zulke voorwerpen, welke zij gaarne zien, zeer digt voor den neus houdt; een misslag, dien oppassers van kinderen zoo menigvuldig begaan, dat uitzon-

de-

deringen hier waarlijk iets zeldzaams zijn. In dit geval wordt dan de zamentrekkingskracht van de spieren, die de oogen naar den neus draaijen, somtijds tot eenen zoo hoogen graad vergroot, dat zich een aanzienlijk gedeelte des oogappels in den binnenhoek van het oog verbergt.

Inmiddels zijn mij, in de loopbaan mijner praktijk, verscheiden gevallen voorgekomen, wanneer dit binnenwaarts draaijen der oogen, door een puistje op den neus veroorzaakt wordt; want zoo haast zich iets vreemds op den neus bevindt, zien immers zelf bejaarde menschen gestadig daar heen; wat moet men dan niet van kinderen verwachten? Voornamelijk zal dit, bij het begin van eenen melkuitslag, ligtelijk en dikwerf plaats vinden, bij welke ongesteldheid zich niet zelden eerst puistjes op den neus en op de wangen vertoonen.— Het eenigste middel, waardoor, volgens mijne ondervinding, dit gebrek des gezigts, zelfs wanneer het reeds vrij verouderd is, kan verholpen worden, bestaat hierin, dat men een stukje stijf taf, dat glans heeft, in dier voege aan de slapen van het hoofd vastmaakt, dat het tegen de oogen opstaat; want men zal weldra bespeuren, dat het kind zich moeite geeft, om naar het nieuwe voorwerp, dat zich aan den buitenhoek der oogen bevindt, te zien, en dat de oogen, op deze wijze, hunne verkeerde rigting weêr verlaten.— Maar gelijk de kinderen ons menigwerf, in andere gevallen, foppen, zoo kan het ook hier ligtelijk plaats vinden; want mij zelven was het een paar maal, dat ik dit middel aangeraden had, en men mij verzekerde, van de stiptste naauwkeurigheid daarvan te hebben gebruik gemaakt, volstrekt onbegrijpelijk, waarom toch dit gebrek, na verloop van eenen geruimen tijd zelfs, in het minste niet wijken wilde. Bij toeval

alleen ontdekte ik er de ware reden van; deze beide kinderen namelijk, die slechts een groot jaar oud waren, trokken, zoo dikwijls zij maar konden, ja, wanneer men de oogen maar van hen afkeerde, de ooglappen van de oogen naar den neus toe, om ze regt duidelijk te zien, en wisten zich, dus doende, het hun ongewone en moeijelijke ter zijde zien naar den buitenhoek van het oog zeer wijsselijk te besparen. Toen ik er vervolgens voor zorgde, dat zulks hen onmogelijk gemaakt werd, was het scheelzien ook weldra genezen.

Wie, in het algemeen, zoo dikwerf zien moet, hoe onverantwoordelijk ouders en opzieners de oogen hunner kinderen en kweekelingen bestormen, en hoe zij, vaak met den besten wil, om hen tot nuttige en achtingswaardige menschen te vormen, nogtans die arme schepselen, in hunne vroegste jeugd reeds, van al die genoegens des levens berooven, welke een mensch met gezonde oogen iederen dag en elk uur geniet; wie zoo menigmaal, op den vriendschappelijksten toon, tegen al deze ingewortelde vooroordeelen vruchteloos gepredikt, en de onvermijdelijke nadeelen van zulk eene opvoeding onweêrlegbaar, en evenwel zonder gevolg, bewezen heeft, *als ik*, dien moet het inderdaad zwaar vallen, om al zijne welmeenende en op de ervaring gegronde raadslagen openlijk te herhalen, terwijl hij er bij denken moet, dat zijne stem veelligt maar zeer weinigen bekeeren zal. Dan zelfs deze weinigen zullen mij tot de ruimste belooning voor al de vruchtelooze pogingen verstrekken, die ik, sedert zoo vele jaren, ten beste der arme kindertjes besteed heb.

Zeer vele menschen hebben eenmaal de grondstelling aangenomen, dat men den kinderen onophoudelijk werk moet geven, wanneer zij geene luiaards of lompe blokken

zul-

zullen worden, of hun werklust niet van zelve eene verkeerde rigting nemen zal. Volgens deze grondstelling moeten de arme kleinen zich nu meestal met hun speelgoed in de kinderkamer bezig houden, en men laat hen weinig in de vrije lucht, uit vrees, dat zij misschien het een of ander van de straatjongens zien en leeren mogten, wat zij niet zien en nog veel minder leeren moeten. Naauwelijks ontslippen zij de handen der oppassters, of de zoogenoemde gouverneur of gouvernante komen derzelver plaats vervangen, die of de grondstelling reeds zelven medebrengen, zonder ze regt te verstaan, of welke die anders door de ouders ten sterkste wordt ingeprent, om de arme kinderen geen uur van den dag werkeloos te laten; daar is dan, den ganschen dag door, de eene leermeester pas de deur uit, of de andere treedt weêr binnen, en er is geen einde aan het schrijven, lezen, teekenen, naaijen, borduren en klavierspelen, totdat deze geplaagde schepsels het volstrekt niet langer uithouden kunnen, zonder over hunne oogen te klagen. Wat baat echter dit geklag? Maar zelden roept men eenen verstandigen arts te hulp; en wordt hij al eens geroepen, spreekt hij dan naar zijn geweten, men voert hem de magtspreuk te gemoet: *dat men de kinderen niet vroegtijdig genoeg tot leeren aanzetten kan, zoo zij iets deugen zullen.*— Geen enkel woord zal ik van de zedelijke afdwalingen spreken, waartoe deze grondstelling heenleidt. Neen! ik zal enkel van de natuurlijke gevolgen gewagen, onafscheidelijk van zulk eene behandeling der kinderen. Openlijk vraag ik hier allen artsen en oogmeesters, of dit vooroordeel alleen niet reeds velen kinderen hun gezigt, ja zelfs hun leven gekost heeft?

Het ergste lot treft zekerlijk, bij zulk eene opvoeding, de arme meisjes; die toch mogen op eene doel-

matige uitspanning voor hare gefolterde oogen in het minste geen' staat maken, alvorens een echtgenoot of volkomen mondigheid haar hierop regt geeft, wanneer het dikwerf reeds veel te laat is. Ook de knaapjes zijn bepaald genoeg; dan de zaken, die zij leeren moeten, zijn meer afwisselend, en menigmaal met beweging van het ligchaam in de vrije lucht verknocht.

Ik ontken geenszins, dat men de kinderen alleenlijk, door hen gestadig bezig te houden, voor al die ondeugden beveiligen kan, welke zoo velen in den bloei hunner jaren wegrapen, of ten minste in geraamten, en, reeds op hun drie of vier en twintigste jaar, in grijsaards herscheppen; want de geest van gezonde kinderen is altijd werkzaam en wakker, eischt eenen gepasten werkkring, en elke poging, om dien te zeer te bepalen of te onderdrukken, is vruchteloos en nadeelig; de onverwinnelijke aandrift om te werken, denzelven eigen, verbreekt alle ketenen, en ontaardt, of de gezondheid en bloei des ligchaams dalen tevens met de werkzaamheid ten grave. Bezigheid moeten de kinderen dus zeker altijd hebben; maar die werkzaamheden moeten volkomen naar de krachten van hun ligchaam en de vermogens van hunnen geest afgemeten zijn; er moet, in de keus van arbeid voor hen, eene heilzame afwisseling heerschen, die hunnen geest en hun ligchaam verkwikt: anders maakt men van die arme schepselen vruchten uit de broeikas, die steeds kracht- en smakeloos blijven, en welke een enkele noordewind in haren bloei verstikt. — Wat baat het thans zoo menig voortreffelijk meisje, zoo menige eerbiedwaardige vrouw, die ik, in grooten getale, ten bewijze van mijn gezegde aanhalen kon, dat zij, als kinderen, zich, door een uitstekend

ge-

gebruik harer talenten, de bewondering van alle menschen verwierven, daar zij de gezondheid harer oogen, de sterkte van haar gezigt, er voor hebben opgeofferd, en thans zoo veel levensgenot ontberen moeten, dat menige speelgenoote harer jeugd in ruime mate geniet, zonder nogtans in fraaije vrouwelijke handwerken zoo achterlijk gebleven te zijn.

Mogten toch alle ouders en opvoeders, inzonderheid moeders en gouvernantes, die, helaas! in dit opzigt de meeste fouten begaan en het eigenzinnigst zijn, hetgeen ik voorheen gezegd heb, wel behartigen! Mogt ik zoo gelukkig wezen, om, door de openlijke berisping van dit ingewortelde gebrek in de opvoeding, den armen kinderen, dagelijks slechts een uur lang, het genot der vrije lucht en vrije ligchaamsbeweging te bezorgen! — Ik ben verzekerd, dat menig eene goede en brave moeder zich over de herstelling van hare geliefde en sukkelende dochter zou verheugen, en menig meisje weldra weêr tot het genot van genoegelijke levensdagen terugkeeren zou, waartoe zij thans reeds alle hoop opgaf.

Nu ga ik tot de hoofdregelen over, die men, ten aanzien van het gebruik der oogen, in betrekking tot verschillenden ouderdom, in acht nemen moet.

1. Zeer jonge kinderen moeten hun gezigt gestadig oefenen in het beschouwen van verschillende voorwerpen; vooral moeten zij menigwerf en lang in de verte zien, maar nooit in het geval gebragt worden, dat zij hunne oogen zeer inspannen moeten, naardien zij aan alle inspanning nog te ongewoon zijn, en de toevloed van sappen voor hunne oogen te schadelijk is.

Aan het algemeen verwaarloozen van dezen regel heeft men het ook te wijten, dat zoo menigmaal kinderen,

van

van volmaakt gezonde ouders geteeld, reeds zeer vroeg aan de oogen beginnen te sukkelen, en dat men zoo vele bijzienden onder de voorname lieden vindt. — Geen naauwkeurig opmerker zal ontkennen, dat het bijna altijd aan eene verkeerde behandeling der oogen in de eerste jeugd is toe te schrijven, dat men, vooral in de voorname standen van menschen, zoo vele bijziende menschen aantreft; want hoe kan een oog zulke voorwerpen, die ver van hetzelve verwijderd zijn, behoorlijk leeren vatten, wanneer het zich staag enkel met het beschouwen van nabijzijnde en kleine voorwerpen bezig hield! — Maar hiervan zal ik breeder spreken, wanneer ik van de behandeling der bijzienden gewagen moet.

2. Allergevaarlijkst is het, wanneer men de oogen, in het tijdperk der ontwikkeling en van het rijp worden des ligchaams, lang achtereen en sterk inspant.

En evenwel zet men, juist omtrent dezen tijd, de kinderen het sterkst tot leeren aan. Hoe dikmaals ziet men, dat de groei, bij zoodanige omstandigheden, eensklaps ophoudt, het ligchaam bleek en mager of sponsachtig wordt, de klieren overal opzwellen, en de vermogens van den geest met de vlugheid van het ligchaam en de scherpte van het gezigt, als ware het, verdwijnen. Vele ouders vertoornen zich alsdan over de traagheid hunner kinderen, terwijl zij juist op zich zelven gramstorig zijn moesten, daar de arme onschuldige slagtoffers eener verkeerde opvoeding al ons medelijden verdienen.

3. Zoodra het ligchaam eens volkomen ontwikkeld is, kunnen de oogen het gemakkelijkst inspanning verduren.

Ja,

Ja, men moet dikwijls verbaasd staan, wanneer men al den verbazenden arbeid overziet, die het gezigt op eene ongeloofelijke wijze inspant, welken menig jongman, menige jonge vrouw in dit tijdperk verrigt, zonder in het minste te bespeuren, dat hun gezigt er door afneemt.

4. In den hoogen ouderdom zelfs worden de oogen niet ligt vermoeid, zoo men in zijne jeugd slechts een verstandig en spaarzaam gebruik van het gezigt heeft in acht genomen, en men den oogen, in dat tijdsgewricht, maar de ondersteuning niet onthoudt, die zij alsdan behoeven.

Dit laatste echter is het, helaas! waarin de meeste menschen mistasten; want sommigen gelooven, dat er voorbehoedende brillen gevonden worden, en weten zich niet genoeg te haasten, om hunne oogen, in hunne beste jaren reeds, daarmede te voorzien; anderen integendeel willen, trots hunne bejaarde oogen, nog jong schijnen, en schamen zich, eenen bril te gebruiken, dien zij nogtans zoo zeer behoeven, of meenen, dat zij, door een vergrootglas, het gebruik des brils kunnen ontwijken. — Bij vrouwen kan men zulk eenen kinderachtigen hoogmoed nog al over het hoofd zien, want zij tellen gaarne een jaar of tien terug, wanneer zij reeds een aanmerkelijk getal jaren achter den rug hebben; mannen echter, die hun gezigt voor den staat en hunne familie bewaren moeten, is zulk eene gekheid volstrekt niet te vergeven, naardien zij zich aan dezelve altijd ten koste hunner oogen schuldig maken.

In het algemeen kent geen mensch bijna het regte tijdstip, waarop hij waarlijk eenen bril behoeft, en daar-

daarom nemen de meesten te vroeg of te laat tot een middel hunne toevlugt, dat zekerlijk het eenigste is, waardoor de kracht der oogen, als men het ter regter tijd gebruikt, kan bewaard worden.

Het komt er nu vooral op aan, dat men dit tijdstip voor alle menschen op eene bevattelijke wijze en naauwkeurig bepale, welk doel ik, door de volgende regelen, volkomen hoop te bereiken. Alleenlijk moet ik nog het een en ander zeggen over de allezins gebrekkige, ja belagchelijke wijze, waarop men tot hiertoe, in het algemeen, den tijd heeft willen bepalen, wanneer men eenen bril behoeft.

De meesten denken, dat men, op zeker bepaald tijdperk des levens, staag zijne toevlugt tot den bril nemen moet, en op dit vooroordeel alleen is de algemeene belagchelijke, en dikwijls zeer schadelijke gewoonte der brillenmakers gegrond, dat zij gansche sortimenten van brillen, naar den verschillenden ouderdom der menschen geschikt, in voorraad vervaardigen, en aan de onkundigen verkoopen. Thans verbeeldt zich, bij voorbeeld, een man van vijftig jaren, die, gedurende eenige dagen, zijne oogen sterk inspande, dat hij reeds volstrekt eenen bril behoeft. Terstond spoedt hij zich naar den brillenmaker; dan hier vindt hij, onder al de glazen, die voor den ouderdom van vijftig jaren gemaakt zijn, geen eenig, dat voor zijne oogen pas. Daarop doet hij, zoo er meer brillenslijpers aan dien oord wonen, de ronde, en vindt hij hier niets, wat hem dient, men schrijft om eenen bril van elders. Dien moet de neus nu dragen, het glas moge nu iets deugen of niet, zoo lang tot de oogen het in het geheel niet meer uithouden kunnen, en de brildrager er van overtuigd wordt,

dat

dat hij met zijn ongewapend oog veel beter ziet, dan met behulp der glazen. — Dit is de geschiedenis van duizenden; en gelukkig genoeg, wanneer er geene andere gevolgen, dan het ligte verlies van een paar gulden uit ontspruiten.

Hoe vele menschen vinden wij, die zich in hun zeventigste of tachtigste jaar, hoewel zij in hunne jeugd hunne oogen veel gevergd hebben, nog in het voortreffelijkst gezigt verheugen mogen, en aan geenen bril denken; terwijl hunne zonen en dochters denzelven reeds niet meer ontberen kunnen! — Hoe menig heeft niet, reeds in zijn dertigste of veertigste jaar, eenen bril noodig!

De ouderdom kan derhalve nooit het tijdstip bepalen, wanneer men eenen bril gebruiken moet, en nog veel minder den vorm des brils.

Anderen meenen, dat het vroeger of later gebruik des brils daarvan afhangt, of de oogappel en de inwendige deelen van het oog, tot breking der lichtstralen bestemd, meer of minder gewelfd zijn. — Deze zijn der waarheid reeds iets nader, maar evenwel nog zoo ver van het ware doel af, dat men hieruit niets, ten aanzien van het juiste tijdstip, kan besluiten, wanneer deze of gene persoon eenen bril behoeft; want zelfs een oog, dat zeer gewelfd is, kan in de jeugd zoo menigerlei toevallige wijzingen doorstaan, dat het reeds in het veertigste jaar eenen bril noodig heeft, ofschoon het denzelven anders, volgens de straks gemelde vooronderstelling, naauwelijks in het negentigste zou hebben behoefd.

Of men vroeger dan later glazen voor de oogen moet te hulp nemen, hangt af van het bijzondere gestel der oogen, van de zorgvuldigheid, die men omtrent dezelve in acht neemt, en van het verstandig gebruik, dat men in zijne

jeugd van de oogen maakt; ja, het hangt maar al te vaak van vele meer en minder gewigtige toevallen en ongesteldheden af, die de oogen van den eenen treffen, en waarvan anderen verschoond blijven.

Het is dus alleen uit zekere onveranderlijke verschijnselen aan de oogen zelven, dat men met alle zekerheid bepalen kan, wanneer men eigenlijk eenen bril behoeft of niet, en hoe de bril moet gesteld zijn, om de oogen goed te houden.

Deze verschijnselen zijn zoo in het oog loopend en zich zelven steeds zoo gelijkvormig, dat ieder mensch, die ze eens bij zich ontdekt, zonder dat hij er een' ander' over behoeft te raadplegen, zich een glas aanschaffen kan, naar het voorschrift, dat ik oogenblikkelijk zal geven.

1. Het brandpunt van het gezigt, of dat punt van afstand, waarin wij een voorwerp het duidelijkst zien, en dat daarom ook het oog- of gezigtspunt (*punctum distinctae visionis*) genoemd wordt, verwijdert zich verder van de oogen, dat is, men moet kleine voorwerpen, zoo men ze duidelijk zien wil, verder van de oogen verwijderen, dan men anders gewoon was.
2. Men wenscht uit eene gansch ongewone neiging en aandrift, al meer en meer licht bij zijn werk. Daarom zullen wij bij zeer oude lieden bijna altijd zien, dat zij des avonds het boek of geschrift loodregt achter het licht houden, om met meer gemak te kunnen lezen.
3. Zeer kleine voorwerpen schijnen ineen te vloeijen, wanneer men ze lang beschouwt, en dit bespeurt men voornamelijk, wanneer zij glinsteren of van eene heldere kleur zijn.

4. De

4. De oogen worden, bij de minste inspanning, terstond moede, en wel in dier voege, dat men genoodzaakt is, om, ten einde hun eenige rust te verschaffen, op andere voorwerpen te zien.
5. Het gezigt is, terstond in het ontwaken, vrij zwak, en verkrijgt eerst na verloop van eenige uren, den gewonen graad van sterkte weêr, wanneer namelijk de prikkeling van lucht en licht genoegzaam op de oogen gewerkt hebben.

Zoodra zich deze teekenen aan de oogen vertoonen, mag men vooral geen' dag meer verzuimen, om zich eenen goeden bril aan te schaffen, en dan kan dezelve ook te regt een voorbehoedend glas genoemd worden.— Is de bril slecht, of, wat hetzelfde is, niet juist overeenkomstig met de bijzondere gesteldheid van hem, die denzelven behoeft; dan moet het gezigt welhaast meer lijden, dan het zonder denzelven zou geleden hebben. Deze inderdaad niet zeldzame waarneming, legt mij den strengsten pligt op, om de noodige eigenschappen eens goeden brils op het naauwkeurigst te ontleden.

1. Een goede bril mag nooit sterk vergrooten, maar moet de voorwerpen enkel zuiver, helder en scherp vertoonen.

Oude lieden worden menigmaal zoo verzigtig, dat zij eenen middelmatigen druk, op eenen afstand van twee, drie tot zes voeten, zeer duidelijk lezen kunnen; daarentegen wordt hun het schrift zeer verward en onleesbaar, wanneer zij het, op den afstand van achttien tot twintig duimen lezen zullen, die voor een volmaakt gezond oog iets zeer gewoons is. Deze menschen moeten nu zekerlijk brillen zoeken, die sterker vergrooten, maar zich evenwel steeds hoeden, om daarin op eenmaal niet te ver te gaan.—

Het zekerste bewijs, dat men hierin te ver gegaan is, en zijnen bril te bolrond (*convex*) gekozen heeft, is dit, wanneer men het boek digter bij het oog brengen moet, dan men anders bij gezonde oogen doen kan, namelijk negen tot acht duimen.

2. Men moet met den bril op elken afstand even goed kunnen lezen, als waarop men zulks bij de volle kracht van zijn gezigt doen kon.

Hieruit ziet men nu ten volle het belagchelijke in het brillen-sortiment, dat men overal bij de brillenmakers aantreft, en wier bolrondheid (*convexiteit*) staag naar de jaren wordt bepaald.

Ook dan, wanneer men in de plaats zijner woning geene goede brillen bekomen kan, zal men zich ligtelijk eenen van eene andere plaats kunnen ontbieden; want men behoeft zich slechts een boek of een geschrift, op den afstand voor de oogen te houden, waarop men het gemakkelijkst leest; dan de verwijdering tusschen het oog en het boek met een draadje naauwkeurig te meten, en voorts dit draadje aan den brillenmaker te zenden. Deze weet dan het bassin wel te bepalen, naar hetwelk het glas geslepen moet worden. — Zeer noodzakelijk echter is de voorzigtigheid, dat men het gezigtspunt van elk oog afzonderlijk mete, naardien men zeer zelden bevinden zal, dat beide de oogen een en hetzelfde brandpunt hebben.

3. Een goede bril moet zuiver van stof zijn, dat is, zonder blaasjes, strepen, krassen, sterretjes enz. Of zij die hoedanigheid hebben, kan men zeer ligt ontdekken, zoo men het glas tegen het licht houdt.

Maar

Maar, helaas! zien zij, die eenen bril gebruiken, er zelven dikwijls maar al te weinig naar, of hij deze goede en hoogstnoodzakelijke hoedanigheid ook steeds behoude. Dus zal men, bij voorbeeld, vooral bij de vrouwen, menigwerf bespeuren, dat hare brillen, die zij altijd bij haar geld, vingerhoed, naaldenkokers enz., in den zak dragen, door scheuren en vuiligheid zoo onbruikbaar zijn, dat men ze eer voor een stuk van een gebroken glas uit een oud berookt keukenvenster, dan voor eenen bril zou aanzien.

De lieve gewoonte zorgt er insgelijks voor, dat zulke oogenbedervers niet ligt weggedaan en voor een' goeden bril verruild worden.

Zal een bril zijne zuiverheid niet weldra verliezen, en dus doende den oogen nadeelig worden, dan moet hij gestadig, als men hem niet gebruikt, in een zacht overtreksel van leder bewaard worden.

4. Een goede bril moet van eene evenredige dikte zijn en gelijkvormig gewelfd.

Of hij deze gewigtige eigenschap waarlijk bezit, onderzoekt men vooreerst door middel van eenen passer, waarmede men de dikte van den bril aan verschillende plaatsen onderzoekt. Ten tweede, ontdekt men de evenredige dikte van het glas ook daardoor, wanneer men den bril schuins tegen gedrukt schrift houdt, en onderzoekt, of de letters aan den rand van den bril overal even groot verschijnen, als in het midden.

5. Het brilglas, dat voor het eene oog past, moet nooit voor het andere gebruikt worden; het is derhalve zeer noodzakelijk, om

6. den bril van beugels te voorzien; want zoo doende kunnen de glazen nooit verwisseld worden.

Deze beugels echter zijn ook nog in een ander opzigt niet alleen zeer dienstig, maar zelfs onontbeerlijk voor eenen goeden bril. — Wij zien, dat de oogen met den neus, ook in eenen hoogen ouderdom, in een zoo naauw verband staan, dat de laatste niet sterk mag geprikkeld worden, of deze prikkeling deelt zich aan de oogen mede en doet ze tranen. Zoo gaat het ook omgekeerd; want eene prikkelende zalf in de oogen gestreken, een vreemd voorwerp onder de oogleden gevallen, doet den neus vloeijen, en veroorzaakt niet zelden een sterk niezen.

Dat nu de prikkeling, die het gebruik eens brils zonder beugels, vooral in den beginne veroorzaakt, inderdaad zeer groot zijn moet, kunnen wij reeds daaruit opmaken, dewijl dikwerf menschen, die de behoefte eens brils dringend gevoelen, denzelven nogtans bij de eerste proef om hem te gebruiken, weêr weglaten moeten, naardien zij deze prikkeling aan hunne oogen volstrekt niet verdragen kunnen, en gevolgelijk met den bril veel slechter, dan zonder denzelven zien zouden. — Dit alles evenwel wordt door de beugels zeer ligt verholpen; want die houden den bril aan de slapen van het hoofd vast, en dezelve rust slechts op den rug van den neus. Hij wordt dus niet meer geklemd, terwijl men bovendien, door de beugels, nog dit aanmerkelijk voordeel heeft, dat de bril niet zoo ligt verschoven wordt, dan wanneer hij enkel op den neus zit.

Het menigvuldige gebruik der mikroskopen, perspectiven en lorgnetten is, voor het overige, in elken ouderdom en bij elke bezigheid van zoo nadeelige gevolgen, dat ik er mijne Lezers niet genoeg voor waar-

schu-

schuwen kan. — Intusschen beweer ik geenszins, dat zulke hulpmiddelen niet somwijlen, ten minste voor eenen korten tijd, noodzakelijk kunnen worden; en ik zal mij moeite geven, om, bij verschillende soort van werk, de gevallen naauwkeurig aan te wijzen, waarin men ze wezenlijk behoeft; maar ook tevens de noodige regelen van voorzigtigheid aan de hand geven, die men, bij derzelver gebruik, zonder uitzondering in acht moet nemen, in geval zij niet schadelijk worden zullen.

Dat brillen voor een volmaakt gezond oog nadeelig kunnen worden, behoeft geen verder bewijs, zoo wij maar op de tallooze oude en jonge gekken, die over de straat loopen, acht willen geven, welke de natuur meestal met de beste oogen begaafd heeft, en die een zoo uitmuntend geschenk door de belagchelijkste mode, van steeds door eene lorgnet te kijken, moedwillig verwoesten. Die heeren schijnen er, helaas! iets groots in te zoeken, om andere menschen op het lijf te loopen of onbeschaamd onder den neus te zien. — Hij, die inderdaad kortzigtig is, is ongelukkig genoeg, daar hij grootendeels het genot zijner oogen ontberen, en dikwerf, buiten zijne schuld, de palen der bescheidenheid overschrijden moet; maar ook hij alleen verdient ons medelijden en onze toegeeflijkheid. Hartelijk wenschte ik echter, dat men hem, die zich slechts bijziende houdt, overal met de verachting en gestrengheid behandelde, die hij verdient; dit ware misschien het eenigste middel, om hen nog bij tijds van hunne dwaasheid terug te brengen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Regelen voor het gebruik der Oogen, ten aanzien van den tijd.

De regelen, die ik, te dezen aanzien, noodzakelijk acht, zijn slechts weinige; en deze weinige zijn zoo klaar en bevattelijk, dat zij geene opheldering bijkans behoeven.

1. Des morgens, na wel, maar niet te lang geslapen te hebben, is het gebruik van gezonde oogen het dienstigst.

Op dit tijdstip kan het gezigt de hoogste inspanning zonder nadeel verdragen, dewijl alsdan het gansche ligchaam, en bij gevolg ook de oogen, nieuwe krachten verzameld hebben.

Dan ook hier moet men eene voorzigtigheid in acht nemen, die geen mensch ooit ongestraft uit het oog verliest; men moet namelijk nimmer terstond, wanneer men nog naauwelijks ontwaakt is, uit het bed stappende, aan het werk gaan; want ieder plotselinge overgang van het eene uiterste tot het andere, van volkomene rust tot eene oogenblikkelijke inspanning, brengt in het dierlijk ligchaam ligt zeer wezenlijke veranderingen in den vorm en gesteldheid der zinnelijke bewerktuiging te weeg, en heeft dus ook ligtelijk zeer slechte gevolgen.

2. Geen gezond oog is, terstond na den maaltijd, vooral wanneer men het zich, bij eenen welbereiden disch, wel heeft laten smaken, tot eenigen arbeid bekwaam, die slechts eenige inspanning van het gezigt eischt.

Allergevaarlijkst echter is het, de oogen na het eten

in te spannen, als men zijn werk zittend verrigten moet. De onvermijdelijke nadeelen van zulk eene handelwijze kan men immers zeer ligt zelfs van voren inzien en verklaren, zoodat zij nog ligter van achteren kunnen bewezen worden; want toch de slaaplust, die ons dan overvalt, de weinige lust tot denken, dien wij dan ontwaren; met één woord, de onbehagelijke toestand, waarin zich ons geheele hoofd bevindt, toont maar al te duidelijk, welk een groote toevloed van sappen naar boven er alsdan plaats grijpt; en hoe zeer moet deze niet vermeerderd worden, als de geestvermogens en de oogen op een tijdstip worden ingespannen, wanneer het onderlijf tevens zamengeperst wordt! Men zie zulke menschen slechts aan, en men zal het gansche aangezigt rood, de lippen blaauwachtig, en het wit van de oogen vol roode bloedvaten vinden.

Juist uit al deze verschijnselen kan men ook den derden regel afleiden, namelijk:

3. Alle arbeid, die de oogen sterk aangrijpt, moet, na eene verhitting van het ligchaam, zij moge nu zijn van wat natuur zij wil, steeds zorgvuldig vermeden worden.

Uit dien hoofde zouden openlijke redenaars, leeraars en hoogleeraars zeer kwalijk doen, wanneer zij, terstond na hunne openlijke voordragt, aan hunnen lessenaar wilden snellen, en daar geest en oogen inspannen. De beste oogen zelfs zouden het bij zulk eene handelwijs waarlijk niet lang kunnen uithouden; want de leeraar, wien het gewigt van het onderwerp, dat hij voordraagt, aan het hart ligt, en die zijn ambt niet als een handwerk drijft; de redenaar, die van de waarheid van hetgeen hij voordraagt, overtuigd is, en ook zijne hoorders wil overtui-

gen, — kan nooit zonder vuur spreken, hem zal, al schijnt hij ook nog zoo zacht en koelhartig te spreken, nogtans het bloed naar het hoofd stijgen, en zijne oogen zullen tot eene oogenblikkelijke inspanning na zijne openlijke voordragt, onbekwaam zijn.

Ik kon, inderdaad, niet een, maar verscheiden treurige voorbeelden aanvoeren, van mannen van eene buitengewone welsprekendheid, die zich, enkel door het onverstandig gebruik hunner oogen, terstond nadat zij openlijke redevoeringen hadden gedaan, binnen kort eene zoo aanmerkelijke zwakte van gezigt op den hals haalden, die bijna aan blindheid grensde, en hen weldra buiten staat stelde, om hun ambt voort te zetten.

4. Men moet des avonds, bij het gebruik van een kunstlicht, zoo men maar eenigzins kan, alle inspanning der oogen vermijden.

Wie zich, des winters avonds, van werk, dat de oogen aangrijpt, onthouden kan, zal de kracht van zijn gezigt lang bewaren; intusschen wint men ook daardoor reeds veel, wanneer men zich maar in het geval bevindt, om zulke bezigheden te kunnen kiezen, die niet tevens het inspannen der geestvermogens vereischen. De zomeravonden en morgens immers kunnen, zoo de omstandigheden het gedoogen, het verlies der winteravonden genoegzaam vergoeden.

Wanneer jongelingen, die zich zelven, en menigmaal nog een gedeelte hunner familie, op eene kommerlijke wijze generen moeten; wanneer mannen, die zich geheel en al aan het welzijn van den staat en van hunne huishouding hebben toegewijd, genoodzaakt zijn, om verscheiden nachten aan hunnen schrijflessenaar door te brengen, en hunne oogen meer te vergen, dan zij verdra-

dragen kunnen; wanneer zulke eerbiedwaardige mannen, over zwakte hunner oogen klagen, en menigwerf, in korten tijd, voor alle ernstige bezigheden onbruikbaar worden, zal ieder verstandig mensch, elk edel hart, innig medelijden gevoelen, ook dan, wanneer hij zulk eene overdadige inspanning inderdaad voor *onverstandig* houden moet. — Maar wat zal men van de zwakte des gezigts bij zulke vrouwen en meisjes zeggen, die menigmaal daaruit ontstaat, dat zij, enkel om geestelooze romans en ridderhistories te lezen, een groot gedeelte harer nachtrust opofferen? — Wie zal medelijden met zulke menschen gevoelen, die den dag verslenteren, en dan des nachts hun hoofd met eenige oppervlakkige kundigheden aanvullen, en de kracht hunner oogen verstompen?

VIJFDE HOOFDSTUK.

Zorg voor de Oogen bij verschillende soorten van arbeid.

Het spreekt van zelf, dat hier enkel van zoodanigen arbeid kan gesproken worden, die eenen onmiddelbaren, of ten minste eenen middelbaren invloed op de gezondheid der oogen hebbe; maar ook die is zoo menigvuldig, en eischt eene zoo uitgebreide voorzigtigheid, dat ik ligt een matig boekdeel vol regelen schrijven kon, enkel over de zorg voor de oogen bij verschillende soorten van arbeid, zoo de palen eens geschrifts voor het algemeen dit veroorloofden. Maar wie zou zulk een boek wel willen lezen? — Ik zal daarom pogen, hier zoo kort mogelijk te wezen, maar evenwel, zoo veel noodig,

dig, iederen stand, elk bedrijf in aanmerking zoeken te nemen.

1. De tafel, waaraan men werkt, moet altijd zoodanig geplaatst worden, dat het licht over den linkerschouder van hem, die werkt, schuins van boven invalt.

Alleen dan, wanneer de tafel in dier voege geplaatst is, zal hij, die zeer aanhoudend arbeiden moet, het kunnen uithouden; vooral, wanneer hij den reeds voorheen aanbevolen regel van voorzigtigheid zorgvuldig in acht neemt; namelijk, dat hij zich van den schrijflessenaar bedient, die op de plaat afgebeeld is, en dus bij het werk steeds afwisselt met zitten en staan.

Wie bij zijne bezigheden, wanneer zij een goed gezigt vereischen, altijd zitten moet, zal weldra, dan zelfs, wanneer hij zijne geestvermogens weinig behoeft in te spannen, eene aanmerkelijke verzwakking van het gezigt bespeuren, welke grootendeels uit de zamenpersing der ingewanden van den buik ontstaat, en uit den toevloed der sappen, welke daaruit ontspruit. Van daar ook, dat bij zulke menschen, de werkzaamheden van de buiksingewanden maar al te spoedig gestoord worden, terwijl er vooral hardnekkige buikverstoppingen ontstaan, die, gelijk ik reeds te voren heb aangemerkt, den gewigtigsten invloed op het welzijn der oogen hebben. — Hieruit kan men ook verklaren, waarom geleerden en staatsdienaars, die veel moeten zitten schrijven, dikwerf hetzelfde lot als de snijder en schoenmaker ondergaan moeten; want gelijke oorzaken brengen gewoonlijk ook gelijke werkingen te voorschijn; alleenlijk beginnen de eersten steeds veel spoediger aan de oogen te lijden, dewijl bij hen het mis-

misbruik der vermogens van hunnen geest er nog dikwerf bijkomt.

Er is zeker arbeid, die deze voordeelige plaatsing van de tafel niet gedoogt, gelijk het geval, bij voorbeeld, is ten aanzien van kunstgraveurs en horologiemakers. De eersten bedienen zich, tot vermindering van het licht, dat hen anders te sterk van de glinsterende koperen plaat in de oogen schittert, van een met wit in olie gedoopt papier overtrokken, groot, schuins vooroverstaand raam; maar ik ben door de bereidvaardigheid, waarmede eenige dier kunstwerkers mijnen raad opvolgden, er weldra van overtuigd geworden, dat dit behoedmiddel, zoowel bij kunstgraveurs als horologiemakers, en in het algemeen bij alle arbeiders, die zeer glinsterende en kleine voorwerpen behandelen moeten, op het voordeeligst voor den welstand hunner oogen kon ingerigt worden, wanneer zij dat raam, in plaats van met wit papier, met bleekgroen, geölied papier of taf overtrokken. Wie geene proeven van dien aard genomen heeft, kan zich oók volstrekt geen denkbeeld van het zachte en weldadige licht maken, dat zich evenredig over het voorwerp, dat bewerkt wordt, verspreidt. — Heeft men tegenover het venster, waaraan men werkt, eenen muur, dien de zon beschijnt, dan moet dit lichtscherm zoo groot zijn, dat hetzelve het geheele venster bedekt; evenwel moet het steeds schuins voorover hangen, zal de tafel behoorlijk verlicht zijn.

Ik heb bij verscheiden handwerkers de zeer schadelijke gewoonte ontdekt, dat zij hun werk, door middel van glazen kogels, die met zuiver water opgevuld zijn, zeer sterk verlichten. Daar deze glazen bollen op de

werktafel staan moeten, terwijl de verlichting steeds horizontaal geschiedt, kan men ook nooit vermijden, dat het geduchte schijnsel van den bol zelven de oogen treft. Wat nadeeligen invloed zulk een arbeid op de oogen moet hebben, kan men reeds onweêrsprekelijk opmaken, uit hetgeen ik te voren, aangaande de verdeeling van het licht, gezegd heb.

Deze handwerkers zullen mij zekerlijk in het algemeen de gewigtige tegenwerping maken, dat kaarslicht toch bij hun werk nooit genoegzaam is, en zij een sterk licht hebben moeten. — Hier nu komt een dier gevallen voor, waarin ik de verlichting, door middel eener *Argandsche* lamp, uit ondervinding, boven alle anderen aanraden moet; deze moet echter, in het midden der kamer, vrij hoog, onder een wit geschilderd hoepelvormig scherm hangen, dat van boven voorzien is van eenen schoorsteen, welke naar het venster uitloopt en eenen *ventilator* heeft.

Op deze wijze kan eene zoo aanmerkelijke ruimte van het vertrek ligtelijk zoo zeer verlicht worden, dat verscheiden menschen, wanneer zij in de rondte zitten, het fijnste werk verrigten kunnen. Tevens beveiligt het aanbevolene behoedmiddel van het koepelvormige scherm den dampkring voor alle verontreiniging door oliedamp. — Is er nu de een of ander onder de arbeiders, wien de natuur de noodige bescherming voor zijne oogen van boven geweigerd heeft, terwijl zijne wenkbraauwen en oogharen te weinig, en zijne oogen te veel uitsteken, dan kan hij de nadeelige uitwerking van het licht immers zeer ligt door een dun oogenscherm van groen taf, hetwelk hij op het hoofd zet, verhoeden.

2. Zeer

2. Zeer nadeelig is het, het boek of geschrift achter het licht te houden, of zich met den rug naast het venster te plaatsen, om zoo doende beter te kunnen lezen.

Want de lichtstralen kaatsen, op deze wijze, steeds te menigvuldig op de oogen af. Men ziet het nadeel van zulk eene handelwijs des te duidelijker, zoo het papier zeer wit en het schrift zeer scherp en zwart is.

Voor zoodanige menschen, die het grootste gedeelte van hun leven met schrijven en lezen doorbrengen moeten, vindt er nog een zeer gewigtige regel plaats, dien zij nooit verwaarloozen moeten, wanneer zij zich nog in hunnen ouderdom in het genot van hun gezigt verheugen willen, en deze bestaat hierin:

3. Dat zij het lezen nooit tot den avond besparen, maar liever het schrijven tot hun avondwerk kiezen.

Wie geene veelvuldige en aanhoudende proeven genomen heeft, of het schrijven dan het lezen de oogen des avonds meer aangrijpt, zal deze bewering misschien eenigzins wonderspreukig vinden; maar wil men de proef aan zich zelven nemen, men zal er welras van overtuigd worden, dat deze regel geheel en al op ondervinding steunt. Misschien is de grond van dit merkwaardige verschijnsel enkel hierin gelegen, omdat wij een opstel, dat wij eens doordacht hebben, schrijven, zonder er eens, om zoo te spreken, naar te zien, onbekommerd, of de letters hare behoorlijke gedaante krijgen, of niet. Maar hieruit volgt ook weêr van zelve, dat het *fraai schrijven* des avonds nog veel minder zou aan te prijzen zijn, dan het lezen, want hier wordt slechts van stellen gesproken.

Eeni-

Eenige kunstwerkers kunnen bij hunnen arbeid zekerlijk de vergrootglazen volstrekt niet ontberen, gelijk, bij voorbeeld, de kunstgraveurs en horologiemakers; ik heb echter bij deze klasse van menschen zeer gewigtige misslagen ontdekt, die zij bij het gebruik der glazen begaan, en welke noodzakelijk, bij den eenen vroeger, bij den anderen later, de gezondheid hunner oogen ondermijnen moeten.

De algemeene fout namelijk bij de kunstgraveurs bestaat daarin, dat zij het vergrootglas in de hand hôuden. De horologiemakers daarentegen, houden, met de rimpels der oogleden, den rand van het glas zoo vast, dat het aan het oog blijft zitten, opdat zij de andere hand tot hun werk gebruiken kunnen. — Daar nu echter niets schadelijker voor het oog is, dan eene gedurige verandering van het gezigtspunt, terwijl men het glas nu eens nader bij het voorwerp, dat men bearbeidt, en dan weêr nader bij het oog brengt; daar elk oog, gelijk ik reeds in het begin dezer Verhandeling zeide, door den druk van buiten, meer of minder lijdt, naar mate de drukkende kracht sterker of zwakker, langer of korter van duur is; zoo begrijpen mijne Lezers zeer ligt, hoe ras de oogen der kunstwerkers bij zulk eene handelwijze lijden moeten, daar de aard van hun werk buitendien reeds genoegzaam is, om hun gezigt allengs te ondermijnen.

Als eenen der gewigtigste regelen, geef ik daarom den volgenden op:

4. Wie gestadig arbeid moet verrigten, waarbij hij een vergrootglas behoeft, moet het glas met een lint of met beugels vastmaken, opdat het, zonder te verschuiven, vast voor het oog blijve, zoo lang hij werkt.

Ook

Ook bij eenige oude mannen merkte ik zeer dikwerf het slecht gebruik der vergrootglazen op, dat, in een dubbel opzigt, zeer nadeelig voor hunne oogen is; vooreerst, dewijl men nooit met een vergrootglas moet lezen, naardien het oog zich weldra zoo zeer daaraan gewent, dat de sterkste vergrootglazen eindelijk niet meer voldoen; ten tweede, omdat zij het glas in de hand houden, en daarbij menigmaal zoo sterk beven van ouderdom, dat zij niet eens, door het leggen van de hand op de tafel, kunnen beletten, dat het glas zich beweegt. Wie echter jonger wil schijnen, dan hij waarlijk is, zal zich staag tot ongerijmde handelingen laten vervoeren.

Alle menschen bijna, die een glas bij hun werk behoeven, gebruiken dit hulpmiddel enkel voor het eene oog, terwijl zij meestal het andere toesluiten. Iets van dien aard kan wel eens een paar uren, in den schouwburg, zonder nadeel plaats vinden; maar hij, die daarmede, gedurende een langer tijdsverloop, bij ernstige bezigheden voortvaart, zal maar al te ras het nadeel aan zijne oogen ontwaar worden, onafscheidelijk met zulk eene handelwijs verknocht. — Het is om die reden ten uiterste noodzakelijk, dat men

5. In alle gevallen, waarin men zich van een mikroskoop, teleskoop, perspectief of andere glazen bedienen moet, gestadig met de oogen afwissele, en nu eens met het eene, dan met het andere door het glas zie.

Het in acht nemen van dezen regel is zelfs voor kunstwerkers, die, terwijl zij door het glas zien, arbeiden moeten, niet moeijelijk, wanneer zij het vergrootglas slechts op die wijze, welke ik voorheen opgaf, voor het oog vastmaken willen; maar zoo lang

zij

zij gewoon zijn, hetzelve in de hand te houden, is dit zeker niet mogelijk, dewijl de minsten in staat zijn, met beide handen te werken.

6. Alle zoodanige handwerkers en kunstenaars, die met zeer schitterende voorwerpen moeten omgaan, gelijk, bij voorbeeld, zilversmeden, juweliers enz., moeten hun werk zorgvuldig verdeelen, zoodat zij des avonds bij kunstig licht slechts flaauwe voorwerpen bearbeiden.

Ik heb inderdaad verscheidenen de graauwe staar geligt, die hunne blindheid nergens anders aan hadden toe te schrijven, dan aan het bewerken van zilversieraden bij nacht; om nu niet van andere zware en smartelijke ongesteldheden der oogen te spreken, die ik er dikwerf uit zag ontstaan, wanneer men zeer glinsterende voorwerpen bij het kunstige avondlicht bewerkt had.

7. Schilders, die groote schilderstukken in olieverw vervaardigen, moeten iets meer dan de benedenste helft van het venster, waaraan zij gewoon zijn te werken, met eene gordijn van groen taf bedekken.

Het ware zekerlijk te wenschen, dat zulke kunstwerkers, die men buitendien zoo weinig vindt, altijd in eene zaal arbeiden konden, die van boven af schuins verlicht werd. — Daar deze gelegenheid zich echter slechts zeldzaam voordoet, is het volstrekt noodzakelijk, om, op gemelde wijze, eene horisontale verlichting te ontwijken, die niet alleen den kunstenaar zelven in zijn werk zeer hinderlijk zijn zou, maar ook zijne oogen, door de terugkaatsing der glansrijke verwen, vreesselijk zou afmatten en verzwakken. — Het spreekt dus van van zelf, dat, zoo er zich meer vensters in het vertrek,

waar

waar zij arbeiden, bevinden, die hun licht van verschillende kanten over het beeld verspreiden, of misschien zelfs van eenen muur terugkaatsen konden, al die vensters met digte gordijnen volkomen bedekt moeten worden.

8. Handwerkers, die bij een sterk kolenvuur arbeiden, moeten de oogen zeer dikwerf met frisch bronwater wasschen.

Deze voorzorg zal zulke menschen niet alleen meer geschikt voor hun werk maken, terwijl de oogen, door het wasschen met koud water, inderdaad, als ware het, een nieuw leven ontvangen, maar zij zal ook lang de nadeelige uitwerking verhinderen, die eene aanhoudende hitte van het vuur bijna altijd, vroeger of later, op het oog doet. — Zoo zien wij, bij voorbeeld, dat smeden, slotenmakers en koks, niet zelden reeds in hunne beste jaren staarblind worden.

9. Niet minder noodzakelijk is het voor zoodanige menschen, die zeer veel met wollen waren omgaan moeten, dat zij hunne oogen dikwerf uitwasschen.

Want de fijne, ja onzigtbare stof, die de wol oplevert, is, even als de hitte van het vuur, niet zelden de oorzaak van de graauwe staar, van langdurige ontstekingen der oogen, en eindelijk van het omkeeren der randen van de oogleden, en het ontvellen der ooghoeken, gelijk mij ontelbare gevallen in mijne praktijk bewezen hebben. — Maar bij die soort van arbeiders is zeker het frissche bronwater niet genoegzaam, om de schadelijke uitwerkselen van de stof der wol te verhinderen, maar er moet steeds slijm van arabische gom en goudgelid bijgevoegd worden, gelijk ik reeds

 voor-

voorheen, bij het reizen, wanneer het heet en stoffig is, aangeprezen heb.

Uit deze weinige en beknoptelijk voorgestelde regelen van voorzigtigheid, die men bij verschillende soorten van arbeid zorgvuldig in acht moet nemen, om zijne oogen lang bruikbaar te houden, kunnen ook die kunst- of handwerkers, welke ik hier niet met name genoemd heb, alles afleiden, wat zij, ten aanzien hunner oogen, te vermijden of te doen hebben. — Zoo zullen, bij voorbeeld, zijdewevers, die hunne oogen maar al te zeer met de glinsterendste kleuren der zijde en met de loogzoutige uitwasemingen, die bij hun werk onvermijdelijk zijn, folteren, uit hetgeen ik hier kortelijk heb voorgedragen, ligtelijk opmaken, dat het voor hunne oogen zeer dienstig zijn moet, dezelve zeer dikwerf met het bovengemelde slijmachtige oogwater, en afwisselend met koud bronwater te wasschen; dat het zeer noodzakelijk zij, niet altijd door een' en denzelfden persoon de zijde in de vrije lucht te laten te droogen hangen, naardien de steeds voortdurende schitterende terugkaatsing der verschillende kleuren maar al te ligt het gezigt van zulk eenen mensch benadeelen kan.

ZESDE HOOFDSTUK.

Uitspanning voor de Oogen, na onvermijdelijke inspanning.

Wanneer huisselijke of ambtspligten eens van ons eischen, dat wij onzen oogen lasten opleggen, die zij, zonder nadeel voor hun gezigt, niet lang dragen kunnen,

nen, dan blijft ons, om dit zintuig, zoo niet geheel goed, ten minste bruikbaar te bewaren, slechts één weg open, namelijk, eene doelmatige uitspanning voor de oogen in uren, wanneer wij vrij van arbeid zijn. — Deze behoefte gevoelen ook zij allen, van welke ik hier spreek, zoo levendig, dat elk op zijne wijze alles te werk stelt, om aan zijn vermoeid gezigt nieuwe kracht te verschaffen. — Dan, hoe ten hoogste gebrekkig en menigmaal geheel verkeerd zijn die verschillende handelwijzen, waardoor de menschen maar al te dikwerf de verzwakking van hun gezigt bevorderen, in plaats van dezelve te vermijden.

Mogten mijne Lezers toch de volgende regelen van voorzigtigheid, die enkel op eigen ondervinding steunen, naauwkeurig opvolgen! Dan ware ik verzekerd, dat zulke mannen zelfs, die zich in de noodzakelijkheid bevinden, om hunne oogen ongeloofelijk sterk in te spannen, eene krachtdadige versterking van het gezigt gevoelen zouden.

1. Hij, die aanhoudend arbeidt, of zich gedurig met het beschouwen van zeer kleine en eenvormige voorwerpen bezig houdt, gelijk, bij voorbeeld, met rekening-tabellen, en die bij zijn werk ook zijne geestvermogens inspannen moet, moet zijne oogen in de uren, die hem van zijn werk overschieten, zoo veel mogelijk in de vrije, zuivere lucht oefenen, om in de verte te zien.

Wie den wellust van zulk eene uitspanning voor de oogen nooit of maar zeer zelden geniet, kan zich van het heilzame van zoo een krachtig werkend middel, om zijne oogen tot nieuwen arbeid te sterken, ook geen

 denk-

denkbeeld maken. — Niet alleen de zomer is voor deze uitspanning der oogen geschikt, ook schoone winterdagen zullen steeds dezelfde goede uitwerking doen. — Gewoonlijk echter ijlt de bezige man, vooral des winters, uit het bed terstond aan de werktafel en van daar aan den middagdisch. Naauwelijks is deze afgedekt, of hij zit reeds weêr aan zijn werk, en is dit eindelijk volbragt, dan meent hij zijnen oogen regt wat te goed te doen, wanneer hij een paar uren lang kaart speelt. — Wat moet er nu, met den tijd, uit oogen worden, die men zoo onverantwoordelijk bestormt? Ik veronderstel nog, dat zij sterk genoeg zijn, om deze behandeling zeer lang te kunnen doorstaan. Blindheid, of ten minste eene verzwakking van het gezigt, die de blindheid zeer nabij komt, is, ja moet altijd het onvermijdelijke gevolg daarvan zijn.

Van de in het oog loopende heilzame uitwerking, die herhaalde wandelingen in de ruime natuur doen, heb ik reeds boven gewaagd.

2. Dat, na eene langdurige inspanning der oogen, het paardrijden zelfs eenen, wel is waar, slechts middelbaren, maar nogtans zeer heilzamen invloed op de uitspanning der oogen heeft, is buiten allen twijfel.

Hij toch, die reeds gewoon is, om alle dagen eens uit te rijden, zal nooit de naauwe straten der stad doorrijden, maar zeker afgelegene plaatsen kiezen. Reeds daardoor wint hij dus, dat hij, als ware het, genoodzaakt wordt, om zijne oogen in het ver zien te oefenen. Bovendien echter is de heilzame uitwerking van het paardrijden op het gedarmte zoo ontwijfelbaar beslist, dat men zich waarlijk moet verwonderen, waarom niet meer

meer menschen zich van dit voortreffelijk middel, bij langdurige ongesteldheden in den onderbuik, bedienen, maar liever driemaal meer geld voor de klijsteren van KAEMPF en andere dergelijke middelen besteden.

Reeds te voren heb ik nu bewezen, dat de oorzaak van de zwakte der oogen enkel in het zamenpersen van de ingewanden des onderbuiks, en daaruit ontstaande hardnekkige verstopping van het ligchaam gelegen is. Van welk een uitstekend groot nut moet dan niet het paardrijden voor de oogen zijn, wanneer, door eene matige beweging, het gedarmte wederom zijne wurmachtige beweging herneemt, deszelfs werkzaamheden hersteld, en dus de te groote toevloed der sappen naar boven verhinderd wordt!

3. Het is ook onbetwistbaar eene uitspanning voor de oogen, na eene sterke en langdurige inspanning, wanneer men zeer verschillende afwisselende voorwerpen, die het oog verlustigen, zonder zich te zeer in te spannen, beschouwt.

Zoo heb ik, bij voorbeeld, reeds verscheiden aanzienlijke mannen, die hunne oogen al te veel vergen moesten, overreed, om zich, ter hunner uitspanning, op de natuurlijke historie in den uitgestreksten zin, of enkel op de kennis der planten toe te leggen; of dat zij zich eene kleine verzameling van prenten en teekeningen verschaffen zouden. Zij allen bespeurden weldra den weldadigen invloed hiervan op hunne lijdende oogen zoo zeer, dat zij, in het vervolg, hun gezigt veel meer in ernstige bezigheden vergen durfden, zonder nogtans de nadeelige gevolgen daarvan zoo sterk als voorheen te gevoelen.

Het natuurlijkste gevolg, dat, om zoo te spreken, uit

de zoo even aangevoerde gewigtige proefondervindelijke waarneming van zelve voortvloeit, is dit:

4. Dat de schouwburg mede onder de doelmatigste uitspanningen voor werkzame oogen moet geteld worden.

De steeds afwisselende, spelende vertooningen der levende of levenlooze voorwerpen van het theater, het in het oog loopende contrast van schoone en leelijke gedaanten, waarbij wij, op dat oogenblik ten minste, vergeten, dat het slechts kunstgewrochten zijn, verschaffen aan het door arbeid vermoeide oog, een zoo levendig en het gezigt herstellend vermaak, dat men zich zeker, na een paar uren in deszelfs genot te hebben doorgebragt, met nieuwe kracht van gezigt uitgerust voelt, en dit telkens des te meer, wanneer niet alleen het oog, door eene bevallige vertooning, maar ook tevens het oor, door aangename harmonie van toonen voldaan wordt, wanneer wij niet genoodzaakt zijn, om den abstracten duisteren loop van des auteurs denkbeelden te volgen, of wanneer ons geene sterk aangrijpende hartstogten aan het oogenblikkelijke lot der spelende personen kluisteren.

Uit dit alles kan men ligtelijk opmaken, dat *geestige* balletten vooral zeer dienstig voor de uitspanning der oogen zijn.

Zal en moet echter de schouwburg wezenlijk eene plaats zijn, waar zich de oogen, die den ganschen dag met arbeid zijn overladen geweest, in de lange winteravonden nieuwe krachten tot eene volgende inspanning verzamelen zullen, dan moest men ook op menig eene verbetering bedacht zijn, zonder welke de schouwburg voor het gezigt van vele sterk arbeidende menschen altijd nog zeer schadelijk blijft; vooral moest men eene betere verlichting invoeren.

En

En hier vindt nu het tweede geval plaats, waarin de verlichting, door middel der *Argandsche* lamp, de voorkeur boven alle andere soorten van verlichting verdient. Zoo haast namelijk het gewelf van den schouwburg in het midden eenen wit geverwden of met spiegels voorzienen koepel kreeg, zoo diep of laag, dat dezelve eene kroon van *Argandsche* lampen tot aan d vlam toe bedekt, zal het gansche gebouw zeker zoo goed verlicht zijn, als het ooit kan worden, terwijl de oogen der aanschouwers er niets door zullen lijden, dewijl de vlam der lampen alleenlijk de oogen dergenen zal kunnen treffen, die uit moedwil naar omhoog zien. Dat deze koepel ook in het midden van eenen schoorsteen en *ventilator* moest voorzien zijn, spreekt van zelf.

Maar niets benadeelt de oogen der aanschouwers op de eerste en bovenste plaatsen meer, dan de reeks van helderbrandende lampen, die zich kort voor het tooneel bevindt, naardien men de schadelijke uitwerking daarvan, op geenerlei wijze ontgaan kan. Daarom bevangt mij ook steeds eene bange vrees, wanneer ik mannen, wier oogen de staat en geleerdheid zoo zeer behoeven, in de loges zie, van waar men vlak op die lampen kijkt, en wenschte ik, dat eene hoogere magt zulke plaatsen enkel zoodanigen menschen aanwees, die, buiten eten, drinken, rijden, slapen, en het onderteekenen van eenen brief of wissel, niets ter wereld te doen hebben.

Nu schiet mij nog over, van eene der beste uitspanningen voor oogen, die zeer *gewerkt* hebben, te spreken; en deze is het biljardspel, de koning van alle spelen. — Men toone mij toch eenig spel, dat zoo tegelijk voor het verstand, de gezondheid des ligchaams, de uitspanning voor het gezigt, de oefening in oogmaat, de

vast-

vastheid van hand en de verlustiging van den geest berekend is, als het biljardspel. Te regt mag ik dus, eindelijk en ten laatste, den volgenden raad geven.

5. Des winters, wanneer men waarlijk maar al te veel de noodige ligchaamsbeweging in de open lucht missen moet, behooren zulke menschen, die den ganschen dag bijna onophoudelijk hunne oogen zeer inspannen moeten, den avond vooral niet met eenig spel door te brengen, dat zittende geschiedt, maar, ter hunner uitspanning, het heilzame biljardspel te kiezen.

Het onophoudelijke en evenwel niet zeer inspannende opmerken van al de omstandigheden van het spel, de herhaalde en ten uiterste verschillende proeven, om dezelve tot zijn eigen voordeel te veranderen, de aanhoudende zeer gematigde ligchaamsbeweging, (het spreekt van zelf, dat men niet met drift spele,) het zachte groen van het biljard, dat zoo schoon tegen den bal afsteekt, en de menigmaal zeer belangrijke opmerkingen der ziel van zijne partij en de omstanders, die niet zelden warmer aandeel in het spel nemen, dan de spelers zelven — bewerken eene zoo weldadige mengeling van natuurlijke en zedelijke gewaarwordingen, dat men, na zulk eene uitspanning, zijne oogen en geestvermogens veel ligter en langer zal kunnen inspannen, dan wanneer men dit voortreffelijk hulpmiddel ontberen moet.

Zeker echter is het, dat, wanneer men, om eenige stuivers te sparen, zoo laat in den schemeravond speelt, dat men de witte ballen naauwelijks meer onderscheiden kan, de beste oogen zelfs er bij lijden moeten, en ook zulke oogen, die door de natuur bijzonder begun-

gunstigd zijn, ja nog voor geenen inspannenden arbeid bezweken, zeer spoedig zwak worden moeten.

Nog ongemeen heilzamer kon het biljardspel voor de oogen van vlijtige arbeiders worden, zoo men overal eene meer doelmatige verlichting bij hetzelve invoerde; want dikwerf zijn de weinige kaarsen, die men bij hetzelve ontsteekt, nog bovendien zoo slecht geplaatst, dat zij haar licht meer op de spelers, dan op het biljard werpen. Hierbij komt nog, dat de kaarsen gewoonlijk slecht zijn, en zeer ongelijk branden, zoodat de verlichting het eene oogenblik zeer sterk en het andere oogenblik zeer flaauw is. Wat invloed dit alles hebbe op den welstand der oogen, heb ik voorheen reeds bewezen, en het schijnt mij daarom pligtmatig te zijn, hier eenen voorslag tot eene betere verlichting van het biljard in te voegen, welke ten uiterste heilzaam zijn zou, en veel minder dan kaarsen kosten.

Vier *Argandsche* lampen, van een wit scherm voorzien, van welke twee vlak boven het onderste, en twee boven het opperste gedeelte van het biljard, geplaatst moesten worden, verlichten het grootste biljard zelf zoo volmaakt en gelijkvormig, als geene vijftig kaarsen vermogen te doen. Deze soort van verlichting alleen blijft zich zelve ook steeds gelijk; terwijl bij iedere andere, de lastige en dikwerf plotselinge veranderingen der hoeveelheid van licht, het oog niet weinig vermoeijen. — Alles, wat men tegen dit voorstel, dat geenszins op enkele bespiegeling gegrond, maar reeds hier en daar, met een zeer goed gevolg, in werking gebragt is, zou kunnen aanvoeren, zou zijn, dat de biljards, door deze manier van verlichting, misschien zeer lijden zouden, daar de olie dezelve ligtelijk

zoude bevlekken. Hiervoor echter zou de marqueur kunnen zorg dragen, want door domheid en luiheid alleen kunnen de lampen het biljard benadeelen. Ook hier is het noodzakelijk, dat men de onzuiverheid van den dampkring, door middel van eenen schoorsteen belette, boven de lampen geplaatst, en eindigende in een glasvenster, van eenen *ventilator* voorzien.

Niet zelden heb ik opgemerkt, dat menschen, die veel met den geest en de oogen werken moeten, zich eene zeer doelmatige uitspanning wanen te verschaffen, wanneer zij een paar uren zitten te schaken. — Maar hoe zullen toch vermoeide oogen nieuwe kracht verkrijgen, door middel van een spel, dat aanhoudend zitten en ingespannen denken vereischt? Ja, ik kan inderdaad verscheiden voorbeelden aanvoeren, dat het schaakspel zulke personen zeer bijziende gemaakt, en hunne oogen ten uiterste verzwakt hebbe, wat, bij eene betere behandeling van dit vermoeide zintuig, zeker nooit zou hebben plaats gevonden.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Regelen voor zulke ongelukkigen, die een Oog verloren hebben.

Reeds voor lang heeft de ondervinding bewezen, dat menschen, die zoo ongelukkig zijn, om een oog te verliezen, wanneer zij dezen toestand eens gewoon zijn geworden, en in den beginne, met het gebruik van hun gezond oog, voorzigtig te werk gaan, met het eene oog veel scherper en duidelijker zien, dan zij voorheen met beide oogen zagen. Zoo ken ik menschen,

schen, die reeds voor langen tijd een oog verloren, en thans evenwel, ondanks hunne hooge jaren, het fijnste werk even goed verrigten, als toen zij beide hunne oogen hadden.

Eene zaak van het uiterste aanbelang echter blijft het voor allen, die maar één oog hebben, om al de raadslagen, die ik straks voor gezonde oogen heb aan de hand gegeven, nog naauwkeuriger op te volgen, dan zulke menschen, die nog twee goede en gezonde oogen bezitten. — Verwaarloozing van het eene oog, zou hen zeer ligt van de rest hunner gelukzaligheid berooven.

Ieder, die slechts één oog heeft, voelt in den beginne, zoodra hij het gezonde oog gebruiken wil, eene tegennatuurlijke beweging en eene pijnlijke spanning in het blinde oog; het gezonde oog kan zelfs geene kleine inspanning lijden, wordt welhaast moede, en begint niet zelden te tranen.

Deze verschijnselen, die, zoo zij lang aanhouden, een onloochenbaar bewijs van toenemende verzwakking des gezigts opleveren, verdwijnen welhaast, wanneer men het blinde oog slechts met een compres van fijn linnen bedekt; dit moet ten minste altijd geschieden, wanneer men arbeidt. — Men kan echter die zeer onaangename verschijnsels verhinderen en voorkomen, als men het gezonde oog niet vroeger tot arbeid aanzet, alvorens het (misschien door eene ontsteking en verettering) ten deele vernietigde oog volmaakt genezen is, en men er geene pijn meer in gevoelt. Slaat men dezen welmeenenden raad, die geheel en al op de ondervinding steunt, in den wind, dan zal men telkens, als men het gezonde oog sterk inspant, op

nieuw

nieuw eene hevige smart ontwaar worden in het ongestelde oog; de lijder zal eenen geruimen tijd tot alle bezigheden geheel onbekwaam worden, en, zulk eene handelwijs herhalende, zich zelven, maar al te spoedig, eene zoo groote zwakte van gezigt in het gezonde oog op den hals halen, die nabij volslagene blindheid komt.

TWEEDE AFDEELING.

HOE MEN ZWAKKE OOGEN BEHANDELEN MOET.

Alleen over de zorgvuldige behandeling van zwakke oogen kan ik hier uitvoerig handelen; want dit alleen is voor hem, die geen arts is, berekend. De eigenlijke genezing der zoodanigen, die zwak van gezigt zijn, blijft het werk alleen van den verstandigen arts. Daar echter, helaas! de volkomene herstelling van zwakke oogen niet altijd, ja, ik zou haast zeggen, zeer zelden mogelijk is, is het, in de meeste gevallen, enkel daarom te doen, dat men het gezigt in dien staat tracht te bewaren, waarin het zich werkelijk bevindt. — Dan, zulks hangt niet zoo zeer van eene geneeskundige behandeling af, als wel van eene zorgvuldige en doelmatige behandeling der oogen, van den kant des lijders zelven.

Gelukkig kan ik mijnen Lezeren den troost geven, dat de zwakte van het gezigt slechts zeer zeldzaam tot volslagene blindheid zal overslaan, indien zij de raadgevingen, in deze Verhandeling toegediend, opmerkzaam volgen willen. — Mogten zij zich toch door geene gewaande oogmeesters of landloopers met de voorspelling eener onvermijdelijke blindheid laten bang ma-

maken, en dus misschien tot middelen toevlugt nemen, die zulken rampzaligen waarzeggers slechts geld in den zak jagen, en het verlies van hun gezigt eerst dadelijk bewerkstelligen!

EERSTE HOOFDSTUK.

Gestadige zorg voor zwakke Oogen.

De gestadige zorg voor zwakke oogen wijkt, hier en daar in, wezenlijk van de dagelijksche zorg voor gezonde oogen af. Waarin deze afwijkingen bestaan, zal ik hier duidelijk zoeken te bepalen; en het spreekt daarbij van zelf, dat, voor het overige, al de regelen, reeds in de vorige Afdeeling aangevoerd, op welke ik geene uitzondering voor zwakke oogen maak, ook voor zulke menschen gelden, die niet zoo gelukkig zijn, zich in het bezit van een volmaakt goed zintuig des gezigts te bevinden.

Bijna alle menschen, die zwakke oogen hebben, zijn gewoon, steeds het licht te ontwijken, maar helaas! op eene wijze, die hen meer nadeel dan voordeel doet. Zoo bedienen zich, bij voorbeeld, de meeste personen, die zwak van gezigt zijn, van schermen voor de oogen, vervaardigd van groen perkement, en met glinsterend vernis bestreken; anderen plaatsen boeken voor het licht, of plaatsen het licht zelf in eenen hoek van het vertrek, waar het hunne oogen niet treffen kan. — Daar het nogtans volstrekt onmogelijk is, dat niet toevallig, nu of dan, een onmiddelbare of teruggekaatste, en dikwijls verdubbelde lichtstraal het oog zou treffen; daar het zelfs in zulke avondgezelschappen, waar men zich enkel onder

ver-

vertrouwde vrienden bevindt, niet altijd mogelijk is, ten minste niet bij het opstaan en heengaan, om de vlam van het licht geheel en al te vermijden, zal zulk eene plotselinge prikkeling van het licht, die het oog volstrekt ongewoon is, altijd zoo veel te sterker op het lijdende oog werken, en het zintuig van het gezigt zeker des te meer verzwakken. — In het algemeen kunnen zwakke oogen veel beter een sterk licht, maar dat zich *algemeen uitspreidt*, verdragen, dan de kleine vlam van eene enkele kaars. Niet zelden heb ik de opmerking van den Heer FEST (*) bevestigd gevonden, dat eene brandende kaars voor elk, die een zwak gezigt heeft, bij dag veel onverdragelijker is, dan bij avond.

Het blijft dus een regel van het grootste aanbelang:

1. Dat men, als men zwakke oogen heeft, het licht, wel is waar, nooit geheel ontwijken moet, maar dat men evenwel, in zulke gevallen, wanneer men genoodzaakt is, om zeer nabij de kaars te zijn, de hevige prikkeling van het licht moet pogen te lenigen.

En dit oogmerk bereikt men het best door middel eens kleinen lichtscherms van groen taf, dat men zeer gemakkelijk in den zak bij zich dragen, en, waar men is, aan de kaars kan steken, zonder dat men het overige gezelschap, door verplaatsing van het licht, lastig valt.

Er zijn, helaas! buiten en behalve het licht, vooral des avonds, nog ontelbaar vele dingen, die een zwak oog maar al te zeer folteren, en waartegen ons geen licht-

---

(*) Men zie zijne: *Winke aus der Geschichte eines Augenkranken*. Leipzig 1793. 8vo.

lichtscherm beveiligt. Het tin heeft men zekerlijk van de tafel verbannen; maar blijven er niet nog dingen genoeg op den disch overig, die voor een gezond oog zelfs, als het des daags veel gewerkt heeft, ten uiterste lastig zijn? Schittert misschien het met een paar bloempjes beschilderd porselein en het zilveren tafelgoed minder dan het tin, en verwijdert men waarlijk alles van de tafel, wat zeer in de oogen straalt? Treft het zwakke oog niet nog altijd, in de woonvertrekken van gegoede lieden, gladde voorwerpen en andere glansrijke dingen aan, die hetzelve meestal de smartelijkste gewaarwording veroorzaken? — Ik raad, uit dien hoofde, eenen iederen, die zwakke oogen heeft, ten ernstigste aan, om zulke avondbezoeken te vermijden, waarbij men zoodanige voorwerpen, die het licht sterk terugkaatsen, niet ontwijken kan. Hij zal zich in eene welverlichte zaal, die met smaak, zonder pronk versierd is, veel beter bevinden, dan in een klein vertrek, slechts door eene enkele kaars verlicht, maar waarin hij vele schitterend gladde meubelen vindt.

Hoe nadeelig glinsterende voorwerpen, bovenal des avonds, voor een zwak oog kunnen worden, kan men uit de volgende lijdensgeschiedenis van een' waardig' man opmaken, die, wegens zijne oogen, bijkans twee jaren lang honger leed, en zich, deels uit gebrek aan voedsel, deels door noodelooze zorg wegens eene aanstaande blindheid, bijna de tering op den hals haalde. — Deze man berokkende zich, in zijne vroegste jeugd, door gestadig werken, zulk eene verzwakking des gezigts, dat er aan eene volkomene genezing niet meer te denken was; evenwel eischte het ambt, dat hij nog bekleedt, een gestadig gebruik zijner oogen. Hoe treurig

moest

het hem nu niet vallen, dat hij, gansche dagen lang, niet arbeiden kon, en dit vooral, wanneer hij den vorigen avond gesoupeerd had. Zeer natuurlijk schreef hij dit telkens erger worden van de zwakte zijner oogen aan het genot der spijzen toe, en maakte zich daarom, telkens na het eten, beweging; maar ook dit hielp niet, en hij dwong zich eindelijk, om des avonds honger te lijden. Van dit oogenblik af hielden die plotselinge toevallen ten aanzien van zijn gezigt op. De lijder behield wel de zwakte zijner oogen, maar hij kon nu evenwel dagelijks eenen matigen arbeid verrigten, en de pligten van zijn ambt vervullen. — Eens gebeurde het, dat ik bij dezen zieken des avonds ten eten verzocht werd; het gezelschap was talrijk. Het was een familiefeest, en, om die reden, verscheen de huisvader ook weêr eens aan tafel, hoewel met de uiterste vrees voor den volgenden dag, die hij mij op eene angstige wijze te kennen gaf. — »Maar hoe kan het u verwonderen," zeide ik, »dat uwe »oogen, na zulk een soupée, zwakker dan voorheen »zijn, daar er zich zoo menigerlei voorwerpen op tafel »bevinden, die het beste oog zelfs zeer lastig zijn moe»ten! Laat al die overtollige, schitterende pracht slechts »wegnemen, en ik wed, dat het genot der spijs uwe »oogen niet meer benadeelen zal?" — Na verloop van naauwelijks een kwartier uurs, zag men geene zilveren kandelaars, geene zilveren borden enz. meer op de tafel; de kaarsen werden van kleine schermen voorzien; een porseleinen servies van eenen zeer ouderwetschen smaak moest uit den hoek komen; en het was inderdaad een zonderling schouwspel, een aantal zeer nieuwerwetsche menschen welgemoed aan eenen ouderwetschen disch te zien zitten. De goede huisvader liet het zich ook wel

sma-

smaken, en toen ik hem den volgenden morgen bezocht, beleed hij mij openhartig, dat hij zich sedert twee jaren niet zoo wel en bekwaam, om te werken, bevonden had, als heden. Ik beriep mij op mijne voorgeslagene weddingschap, en nu soupeerde men dagelijks op deze wijze; het ligchaam kwam weêr tot krachten, en de folterende toevallen van oogenzwakte keerden, ondanks het avondeten, niet weder.

Men leert in het algemeen allengs van zelve zulke voorwerpen, die het zwakke oog hevig aangrijpen, ontwijken, eer zij nog eenen nadeeligen indruk maken kunnen. Zoo zal, bij voorbeeld, iemand, die zwak van gezigt is, wanneer hij er maar eens de proef van genomen heeft, dezelve zeker niet herhalen, om in het donker vuur te slaan.

Een voorname regel van voorzigtigheid in zoodanige gevallen is deze, dat men het oog nooit vast toedrukke; want door zulk eene handelwijs wordt het oog maar des te bekwamer, om nog meer lichtstralen op te vangen, terwijl de appel, onder het sluiten der oogleden, zeer verwijd wordt. Daar het nu toch zoo ligt mogelijk is, dat men het oog weêr opent, alvorens nog alle oorzaken, waarom men het sloot, zijn uit den weg geruimd, zoo lijdt het dan nog veel gevoeliger, dan wanneer men het, terstond in den beginne, aan iedere beleediging, door middel van het licht, had blootgesteld. Veel beter is het, eenen stoel of iets anders voor het voorwerp te plaatsen, dat onzen oogen lastig valt, zoo het niet in ons vermogen staat, zulk eene foltering geheel en al van zich te verwijderen, of dat men eene andere plaats zoeke of zich slechts elders heen keere, en eindelijk, in geval van eenen

 spoe-

spoedig voorbijgaanden glans, liever de hand, zonder de oogen toe te sluiten, nog veel minder ze toe te drukken, op eenigen afstand, voor het oog houde.

Uit hetgeen ik zoo even over de handelwijs van hen, die zwak van gezigt zijn, ten aanzien der verschillende prikkeling van het licht, gezegd heb, vloeit de tweede hoofdregel voort, namelijk deze:

2. Dat zwakken van gezigt, wanneer zij landstreken doorreizen moeten, die sterk met sneeuw bedekt zijn, hunne oogen zorgvuldig voor den hevigen indruk van het teruggekaatste sneeuwlicht moeten pogen te beveiligen.

Want zelfs op geheel gezonde oogen werkt de sneeuw dikwerf met zoo veel geweld, dat eene aanmerkelijke verzwakking des gezigts daarvan het gevolg is. — De beste beveiliging van zwakke oogen tegen het sneeuwlicht is een zeer digt zwart floers, dat echter niet voor de oogen mag hangen, maar even als een masker, boven de opperste helft van het gezigt moet vastgemaakt zijn. — Van hetzelfde middel kan men zich ook met volkomen vertrouwen bedienen, wanneer men in zandachtige streken reizen moet, die sterk door de zon beschenen worden.

3. Zwakke oogen eischen, wel is waar, nog meer dan gezonde, dat men ze, door ze menigmaal te wasschen, zuiver houde; maar niet altijd kunnen zwakke oogen koud water verdragen.

De vraag is thans, waaruit hij, die geen arts is, weten kan, dat hij zijne oogen slechts met zulk water moge wasschen, hetwelk reeds lang in de kamer gestaan heeft? Dit is zeer ligt te bepalen; want wanneer de zwakke van gezigt menigmaal eene zeer sterke aandrift bespeurt, om de oogen te sluiten, en daarop zeker bezwaar, om

ze te openen; wanneer de geslotene oogleden zich somwijlen zoo vast aan den oogappel drukken, dat zij in denzelven een lastig spannend gevoel veroorzaken; dan kan het zwakke oog nooit koud water verdragen; ja, dan zou men zich, integendeel, aan het gevaar van eene zeer hevige en boosaardige ontsteking der oogen blootstellen. Dus zag ik, bij voorbeeld, hieruit eene zoo hardnekkige, kwaadaardige toesluiting van de oogleden ontstaan, dat de lijder de oogen, verscheiden uren lang, in het geheel niet meer openen kon.

Gaan er echter, met de zwakte van het gezigt, geene krampachtige toevallen verzeld, dan zal het gebruik van koud water altijd die in het oog loopende gelukkige uitwerkingen te voorschijn brengen, welke men bij geheel gezonde oogen, die eene hevige inspanning geleden hebben, bespeurt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Doelmatig gebruik van zwakke oogen, in het algemeen en bijzonder.

Alle menschen bijna, die aan zwakte van oogen lijden, verheugen zich hartelijk op het aanbreken van den dag, en worden treurig en moedeloos, wanneer de nacht komt; maar zwakke oogen vereischen ook, vooral des morgens, bijzondere behoedzaamheid.

Zwakke oogen kunnen des morgens volstrekt geene de minste inspanning verdragen, en men kan zich ligt, door de eene of andere onvoorzigtigheid, in dit opzigt voor den ganschen dag onnut maken. — Dan eerst, wanneer het floers, dat zwakke oogen iederen morgen, als ware het,

omsluijert, verdwenen is, mag men aan eenig werk denken: maar ook dit werk moet zeer zorgvuldig naar de krachten van het gezigt zijn afgemeten. Inzonderheid moeten zwakken van gezigt zoodanig werk vermijden, dat, behalve de inspanning van de oogen, ook een aanmerkelijk gebruik van geestvermogens vereischt.

Eene bijna even groote behoedzaamheid behoeven zwakke oogen in zekere andere uren, maar vooral onder het eten. Gemeenlijk veroorzaakt het witte tafelbord, de borden, lepels enz., een zeer onaangenaam gevoel in de oogen, maar dit verdwijnt weldra, wanneer men eenige lepels soep, of eenige andere warme en eenigzins vloeibare spijs genoten heeft; alleenlijk moet men zich daardoor niet verleiden laten, om aan tafel iets, waardoor men het oog inspant, scherp aan te zien, dewijl men daarvoor smartelijk zou moeten boeten. De weelde laat buitendien, ofschoon dezelve, tot groot gemak voor de zwakken van gezigt, vooral des avonds, het tin en zilver van de meeste tafels gebannen heeft, nog genoeg voorwerpen over, die, wanneer men ze lang aanziet, het oog verblinden, en allengs al de uitwerkselen te voorschijn brengen, die het aanhoudende lezen heeft.

Na het eten kan een zwak oog altijd veel ligter allerlei inspanning verdragen, dan een gezond; alleenlijk moet het genot van spijs en drank matig geweest zijn, en het voedsel geenszins verhittend noch sterk gekruid.

De meeste zwakken van gezigt meenen, dat zij zich, met brillen, het zien veel verligten kunnen, en de kracht hunner oogen behouden of zelfs versterken; ja eenige gaan zelfs zoo ver, dat zij uit de heilzame werking, die de groene kleur zelfs op gezonde oogen heeft, het verkeerde gevolg afleiden, dat groene brillen een zwak oog bijzonder

on-

ondersteunen moeten. — Maar wee het oog, dat door eenen bril moet zien, wanneer het nog niet voor deszelfs gebruik geschikt is! want zoo lang namelijk de door mij opgegevene teekenen ontbreken, dat een bril dadelijk noodig zij, mag zelfs de zwakke van gezigt niet aan het gebruik van een glas denken.

De groene brillen, waarvan zich de zwakken van gezigt zoo gaarne bedienen, zijn, zoowel bij het werk als buitendien, zeer nadeelig, dewijl zij alle voorwerpen geheel anders vertoonen, dan zij er dadelijk uitzien, en aan alle dingen een duister, morsig aanzien geven; want daardoor veroorzaken zij het buitendien reeds zwakke en lijdende oog, dat evenwel de voorwerpen zien wil, hoedanig zij wezenlijk zijn, eene nog meer dan gewone inspanning, en helpen dus de verzwakking der oogen slechts vergrooten.

DERDE HOOFDSTUK.

Goede keus van arbeid voor zwakke Oogen.

De eerste en gewigtigste hoofdregel voor zwakke oogen, ten aanzien eener keuze van arbeid, is die, dat men vooral zulk werk, dat eene aanmerkelijke inspanning van gezigt en geestvermogens vereischt, bij helder klaren dag verrigte.

Men kieze bovendien, ook bij bezigheden van weinig beteekenis, en wanneer men iets voor zijn vermaak leest, vooral papier en boeken van eene minder schitterend witte kleur. Blaauw papier, zoo anders de inkt goed zwart is, is het best, om op te schrijven.

Maar, helaas! zorgt men, sedert geruimen tijd, ten aanzien van den druk, waarlijk niet zeer voor hen, die zwakke oogen hebben. Men schijnt er integendeel regt over uit, om den druk, zoo als men het noemt, te verbeteren; iets, dat, wel is waar, eenen iederen, wegens zijne zuiverheid, rondheid en afsteken van het fraaije papier, behaagt, maar dat nogtans een zwak oog, vooral bij nacht, zekerlijk zoo hevig aangrijpt, als het fijnste werk ooit doen zou. — Men neme er maar eens zelf, wanneer men ook sterke oogen heeft, de proef van, en leze een paar uren lang onafgebroken in eene zoogenaamde met latijnsche letters gedrukte, prachtige uitgave, of vooral in eene *stereotype*, (de nadeeligste druk, dien men ooit voor den welstand der oogen uitvinden kon,) en men zal zeker telkens eene dadelijke vermoeijenis van het gezigt bemerken, zoo veel te gevoeliger, daar men in een boek, met gewone hoogduitsche letters gedrukt, zonder moeite vier uren achtereen lezen kan. En evenwel begint men deze hoogduitsche letters in hoogduitsche boeken overal te verbannen, en eenen fraaijeren druk, ten koste onzer oogen, algemeen te maken.

Ik ontken geenszins, dat ook een fraai voorwerp, een voortreffelijke inhoud, door een fraai kleed nog oneindig veel winnen kan, en dat zelfs het zintuig van ons gezigt, op den eersten aanblik, een zeker genoegen in de prachtige uitgaven der beste schrijvers, die men uit *Engeland* op Duitschen bodem verplant heeft, ontwaart; maar even zoo min zal iemand loochenen kunnen, dat onze oogen door die ronde, zoo zeer gelijkvormige letters, maar al te ras

ver-

vermoeid worden, en ongeschikt ter voortzetting eener zoodanige lectuur, ja dat er zelfs vele menschen gevonden worden, die, enkel door het onvermoeide lezen in zulke prachtige uitgaven, zich eene verzwakking der oogen hebben op den hals gehaald, die bijna ongeneeslijk was; want ik zou er, inderdaad, verscheiden treurige voorbeelden van kunnen opnoemen. — Ik beweer daarom geenszins, dat men zulke uitgaven in het geheel niet lezen moet; maar ik wensch slechts, dat men ze niet altijd en enkel mogt lezen. — Evenmin ontken ik de groote verdienste des uitvinders van de *stereotypen;* maar ik waarschuw slechts zwakke oogen voor zulk eene lectuur, naardien de gelijkvormigheid en rondheid der letters, bij zulke uitgaven, nog veel lastiger is.

Zwakken van gezigt moeten zich ook zorgvuldig hoeden, dat zij zich niet ongemerkt gewennen, om zeer klein en ineengedrongen te schrijven, waartoe zulke menschen toch steeds genegen zijn; want niet alleen eene aanmerkelijke toeneming hunner zwakte van oogen, maar ook eene zeer lastige kortzigtigheid, dikwerf met scheelzien verbonden, zal het onvermijdelijke gevolg dier kwade gewoonte wezen.

Allen arbeid, die reeds, voor en aan zich zelven, het gebruik van een glas, van welken aard ook, vereischt, moet de zwakke van gezigt volstrekt vermijden. Het verwaarloozen van dezen regel bestraft zich steeds zelf door vroegere of latere blindheid, of ten minste door eene zwakte van gezigt, die der blindheid zeer nabij komt.

VIERDE HOOFDSTUK.

Verstandige keus van uitspanning voor de Oogen.

Geen mensch is er, die in zijne uitspanningen, na volbragten arbeid, zoo zeer op alles te letten heeft, wat zijnen oogen nadeel of voordeel doen kan, dan de zwakke van gezigt. Desniettegenstaande heb ik dikwijls bemerkt, dat zulke menschen zich, bij hunne bezigheden, zorgvuldig voor alles hoedden, wat hunne oogen benadeelen kon; maar op het tijdstip, wanneer zij hunne uitspanning namen, aan deze verstandige behoedzaamheid in het geheel niet meer dachten, en zich dus doende, menigmaal eenen geruimen tijd lang, ongeschikt maakten voor hunne bezigheden, hetwelk zij dan verkeerdelijk aan den arbeid toeschreven.

Zoo is, bij voorbeeld, het kaartspel eene der gewoonste avonduitspanningen: wie echter zijne oogen, bij dag, veel inspannen moet en zeer zwakke oogen heeft, zal dezelve door nieuwe, witte, glinsterende kaarten zeker even zeer benadeelen, alsof hij dien tijd met werken had doorgebragt. — Om nu niet eens van de schadelijke gevolgen te gewagen, die een spel, waarbij men zitten moet, niet alleen voor de oogen, maar zelfs voor het gansche ligchaam, over kort of lang, bewerken moet.

Het dansen zoowel, als iedere andere groote verhitting van het ligchaam en elken hevigen hartstogt, moeten zij, die een zwak gezigt hebben, volstrekt vermijden; want in het eerste geval zullen zij zich, door de aanhoudende sterke beweging en vermoeijenis van hun gansche ligchaam,

als-

alsmede door de nadeelige uitwerking van het fijnste stof, ten minste voor den volgenden dag onnut maken, en, zoo het menigvuldig geschiedt, hunne oogen het onherstelbaarste nadeel doen; in het tweede geval kan de zwakte van het gezigt oogenblikkelijk in volslagen blindheid veranderen, hoedanige gevallen mij meermalen in mijne praktijk zijn voorgekomen.

Even zeer moeten zwakken van gezigt alle zoodanige wandelwegen en gezelschappen zorgvuldig vermijden, waar men vele schitterende kleederen en sieraden aantreft, of waar een groote drom van menschen zich, steeds in eene regte lijn, heen en weêr beweegt; want het nadeel, dat hieruit voor een zwak oog ontspruit, is waarlijk niet met het geringe vermaak te vergelijken, dat men in dit oogenblik meent te genieten.

Voor het overige moeten zij, die het geluk niet hebben, van, door de natuur, met sterke, gezonde oogen begaafd te zijn, al de regelen naauwkeurig opvolgen, die ik reeds voorheen, bij de uitspanning voor gezonde oogen, opgegeven heb.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Behandeling van kort- en verzigtige Oogen.

De meeste menschen worden in hunnen ouderdom eenigzins verzigtig; want de geheele oogappel wordt dan vlakker, en de doorschijnende huidjes en de vochten van het oog worden digter en dikker; en bij menig eenen verwijdert zich het gezigtspunt ongeloofelijk, gelijk ik voorheen reeds aangemerkt heb. Maar indien zulke menschen het tijdstip naauwkeurig in acht nemen, wanneer zij brillen te hulp nemen moeten, dan neemt deze verzig-

tigheid niet ligt al te zeer de overhand; zulks geschiedt echter altijd, wanneer zij zich den bril schamen.

Dan ook bijziende kan men nog in zijnen ouderdom worden, indien men zich namelijk jaren lang, enkel met het beschouwen van voorwerpen bezig houdt, die door het mikroskoop bezien moeten worden; ook hiervan kon ik verscheiden voorbeelden aanvoeren.

Waarom toch vindt men onder de fatsoenlijke lieden zoo vele bijzienden? waarom onder de onbemiddelde volksklasse reeds veel minder? en waarom geheel geenen onder de boeren? — Deze vragen deed men mij reeds meermalen, zoodat ik het mijnen pligt reken, dezelve hier te beantwoorden.

Door eene naauwkeurige en veeljarige opmerking van hen, die zwak van gezigt waren, heb ik er mij eindelijk volkomen van overtuigd, dat alleenlijk een zamenloop van zeer vele gewigtige en minder gewigtige oorzaken, de zoo gewone kortzigtigheid bij den gegoeden burger en aanzienlijke lieden verwekt. — Reeds in de eerste jaren van hun leven wordt daartoe de grond gelegd; want de bekrompene ruimte van de kinderkamer, het kleine speelgoed, en de zoo weinige en popachtige ligchaamsbeweging in de vrije lucht, bereiden het arme kind reeds tot kortzigtigheid voor, en dit fraaije werk voltooit dan gewoonlijk eerst de gouverneur of gouvernante, hetzij nu op bevel der ouders, hetzij uit gebrek aan eigen overleg, of ook uit vuile gewinzucht. Men staat verbaasd over het arme zesjarige knaapje, en beschouwt het als een wonder, wanneer het uren lang, als een papegaai, uit de Romeinsche en Grieksche geschiedenis praten kan,

zon-

zonder zelfs de geschiedenis van zijn eigen vaderland of familie te kennen; en kan hij papa of mama, in een fraai geschreven gedicht, waarvan hij geen enkel woord begrijpt, op hunnen verjaardag geluk wenschen, dan overlaadt men het kind met liefkozingen, den gouverneur met loftuitingen — en somtijds met — geld. — Dan genoeg, ik wil de afzigtige schilderij niet voltooijen. Men ziet wel reeds uit deze weinige trekken, dat de kinderen veel te vroeg aangezet worden, om niet alleen hunne oogen in te spannen, maar ze ook, met het onophoudelijk beschouwen van nabij zijnde en kleine voorwerpen, bezig te houden; moest men dus niet veeleer vragen, waarom er zoo *weinige* bijzienden onder de rijke lieden gevonden worden? — De gemeene man zendt, als het niet te hoog loopt, zijnen jongen naar de openbare school, waar hij, wegens het groot aantal van scholieren, niet te sterk aangezet wordt. Die kinderen komen menigmaal in de vrije lucht, of brengen, gelijk op het land plaats vindt, de jaren hunner jeugd geheel op straat door; hunne oogen ontspannen zich, wanneer zij ook genoodzaakt zijn, om kleine voorwerpen te bearbeiden, menigwerf en lang genoeg, in het beschouwen van de groote werken der schoone natuur: en dus kan men het gemakkelijk verklaren, waarom men, onder de minder gegoede kinderen maar zeer weinige, en, onder de boeren, in het geheel geene bijzienden aantreft, ja, waarom zulke schippers of voorlieden zelfs, die, uit hoofde van het bijzonder gestel hunner oogen, reeds zeer tot kortzigtigheid overhelden, deze neiging van hun gezigt bij hun werk weldra verliezen. Uit dit alles kan men opmaken, tot wat hoogen trap de

kort-

kortzigtigheid eindelijk moet klimmen, wanneer men als kind zoo verkeerdelijk wordt opgevoed, en reeds van nature eene bewerktuiging ontvangen heeft, die daartoe overhelt.

Wanneer iemand, die reeds dadelijk bijziende is, zich in zijne jeugd, zoo veel mogelijk, voor het gebruik der lorgnetten hoedt, heeft hij veel en gegronde hoop, dat zijne oogen, na zijn dertigste jaar, allengs aanmerkelijk beter zullen worden, en wel in dier voege, dat hij in zijn veertigste jaar veelal zeer goed in de verte zal kunnen zien. — »Maar wie zal de »jaren zijner jeugd ooit doorleven willen, zonder zijne »oogen te genieten?" Dus antwoordden mij reeds menigmaal de zoodanigen, welken ik dezen raad gaf, en lieten zich, door mijne waarschuwing niet weêrhouden, om den ganschen dag den hol geslepenen bril op den neus rond te dragen. — Wie deze regelen van voorzigtigheid zoo koelhartig verwerpt, mag, eens en vooral, nooit meer de hoop koesteren, dat zijne oogen in zijnen ouderdom beter worden zullen, ja, hij zal, integendeel, nog meer bijziende worden; dikwerf zal hij van bril veranderen en scherper glazen moeten zoeken, totdat hij eindelijk op zijne kamer zelfs, den bril niet meer weglaten kan.

Inmiddels is het niet te ontkennen, dat menig een bijziende wezenlijk een glas behoeft; alleenlijk moet hij het niet, gelijk, helaas! gewoonlijk geschiedt, enkel op één oog gebruiken; alleenlijk moet hij het dikwijls, al zou het ook met moeite geschieden, wegleggen, en met ongewapende oogen trachten te zien. Zulk eene poging zal dan steeds, door het afnemen der kortzigtigheid, rijkelijk genoeg beloond worden.

De

De teekenen, waaruit men erkent, dat een bijziende wezenlijk eenen hol geslepenen bril noodig hebbe, zijn de volgende:

1. Wanneer de geheele oogappel, maar vooral het doorschijnende hoornvlies, hoog gewelfd is; iets, dat men zeer ligt kan bespeuren, wanneer men het open oog van ter zijde aanziet.
2. Als de bijziende slechts zeer klein en gedrongen schrijven kan, maar, wanneer hij groot schrijven zal, de gedaante der letters mist, en geene vaste hand meer heeft.
3. Wanneer hij in den schemeravond het kleinste schrift zeer duidelijk lezen kan, als het verziende en gezonde oog de grootere letters naauwelijks meer kan onderscheiden.
4. Zoo hij iemand, die een paar schreden van hem verwijderd is, niet meer kent.
5. Indien hij, om een voorwerp, dat slechts weinige schreden van hem verwijderd is, bij voorbeeld eenen stoel of eene tafel, te ontwijken, de oogleden half sluiten moet.

Evenwel is het noodzakelijk, dat men naauwkeurig onderzoeke, of de bril, dien men kiest, ook volkomen voor zijn oog berekend zij; en dit onderzoek moet geheel en al geschieden naar de regelen, in de eerste Afdeeling van dit geschrift opgegeven. Dit alleen moet men in acht nemen, dat de hol geslepen bril nooit veel mag verkleinen, maar de voorwerpen alleenlijk zuiver en duidelijk vertoonen moet. — Brillen, die zeer verkleinen, vermeerderen niet alleen de kortzig-

tig-

tigheid, maar spannen ook het gezigt ongemerkt in, en verzwakken het in eenen hoogen graad.

Het eenigste middel tegen het toenemen der kortzigtigheid in den ouderdom, is dit, dat men de oogen vlijtig bezig houde met het beschouwen van kleine afwisselende voorwerpen, en alle wandelingen zorgvuldig vermijde, waarop men, om zoo te spreken, genoodzaakt is, om in de verte te zien; edoch ook deze voorzigtigheid is somwijlen niet genoegzaam, om den verzigtigen het gebruik eens brils geheel en al te besparen. Ook daarvan heb ik in de eerste Afdeeling reeds gesproken.

ZESDE HOOFDSTUK.

Behandeling der Oogen na zware ziekten.

Het is eene algemeene ondervinding, dat de oogen, na zware ziekten, vooral na besmettelijke, bij welke vele sappen verloren zijn gegaan, alsmede na zenuwziekten, zoo zwak worden, dat deze zwakte somwijlen aan blindheid grenst, of ten minste bij den lijder bijna altijd de gegronde vrees voor eene volslagene blindheid verwekt. Gemeenlijk zoekt men dan, in zulke gevallen, hulp, en men maakt van eene menigte zoogenoemde versterkende geneesmiddelen gebruik, waardoor het kwaad bijna altijd slechts vergroot, in plaats van verminderd wordt.

Naar mijne waarnemingen, wordt deze aanmerkelijke zwakte der oogen vooral hierdoor weggenomen, wanneer men (wat echter de minste menschen doen willen) zijne oogen, eenen geruimen tijd lang, geheel verschoont, totdat namelijk het ligchaam weêr krachten genoeg gekregen heeft,

om

om eene inspanning in het algemeen of over het geheel, en ten aanzien van enkele zintuigen, te kunnen doorstaan. — Uit dien hoofde is goed voedsel, dat echter het ligchaam niet oogenblikkelijk prikkelt, maar hetzelve duurzame krachten geeft, alles, wat men zulken genezenden aanbevelen kan.

Een der nadeeligste misbruiken, die men, na het doorstaan van zware ziekten, ooit van het gezigt maken kan, en waaruit ik meermalen eene volslagene graauwe staar zag ontstaan, bestaat hierin, dat vele menschen den tijd hunner genezing niet beter meenen te kunnen besteden, dan door den ganschen dag met lezen door te brengen. Zij willen hunnen geest hierdoor eene uitspanning verschaffen, en zich de lange dagen hunner wedergenezing verkorten; maar zij bedenken hierbij niet, dat zij hun hoofd, en nog meer hunnen oogen, daardoor veel nadeel berokkenen.

Zullen de oogen, na eene zware ziekte, spoedig herstellen, dan moet men ze vooral door eene vlugtige en niet vermoeijende beschouwing van zeer belangrijke, maar afwisselende voorwerpen, bezig houden. De heilzame uitwerking daarvan zag ik zeer zigtbaar bij zekeren man van verdiensten, dien ik, voor een paar jaar, onder handen kreeg.

Deze man werd, aan het einde eener zeer hevige en langdurige zenuwkoorts, door zulk eene verzwakking van gezigt overvallen, dat hij eenen tijd lang in de bangste vrees leefde, van zijn gezigt geheel te zullen verliezen; deze angst werd, door het schouderophalen der artsen, en door de dagelijksche vermindering van het gezigt, nog zeer vergroot, zoodat ik den lijder in de treurigste, bejammerenswaardigste gemoedsgesteldheid aantrof, toen ik

bij

bij hem geroepen werd. — Men ried hem een duister vertrek, den damp van keulsch water en een oogwatertje aan, dat uit even veel bronwater en wijngeest bestond; maar hij bevond zich, op het gebruik daarvan, zeer kwalijk. — Ik beval ligt te verteren voedsel aan in matige verdeelde maaltijden, een glaasje goeden wijn, ligchaamsbeweging in eene zuivere vrije lucht, oefening van het gezigt in een evenredig verdeeld helder licht, en eindelijk in eene herhaalde vlugtige beschouwing zijner verzameling van prenten en mineralen; welken raad de lijder ook gaarne volgde, daar dezelve met zijne neiging, waarvoor men hem nogtans ernstig waarschuwde, zeer instemde. Nu hield zich de goede man met zijne vrienden dagelijks bezig over deze en gene stukken zijner uitmuntende verzameling, en vergat dus weldra zijne zorg; want de zwakte zijns gezigts, van welke men hem reeds eene zwarte staar voorspeld had, verdween in minder dan drie weken zoo geheel, dat hij zijne oogen zoo goed, als vóór zijne ziekte gebruiken, en aanhoudend inspannen kon.

De ziekten, na wier afloop de oogen vooral plegen zwak te worden, en dan eenen geruimen tijd rust behoeven, zijn, behalve de gemelde ontstekingen en zenuwziekten, alle active en passive bloedvloeijingen, de purperkoorts en de kinderpokken. Vooral slepen de mazelen, en wel bijzonder bij reeds volwassene menschen, somtijds eene langdurige verzwakking in het gezigt na zich, die zoo groot is, dat men zelfs het geringste werk niet doen kan, zonder dat de oogen rood, vloeijend en pijnlijk worden.

Ook na hevige slagen op het hoofd, en na eenen ongelukkigen val, die de hersenen sterk deed schudden, heb ik dikwijls zeer schadelijke gevolgen voor het gezigt

zigt bespeurd, wanneer men de oogen, gedurende den tijd der genezing, veel vergde.

Ik kon hier zekerlijk nog menigen regel voor zwakke oogen aanvoeren, nog vele zeer gewigtige en menigwerf voorkomende oorzaken van verzwakking des gezigts zou ik kunnen opnoemen; dan dewijl andere geneesheeren hierover reeds genoeg geschreven hebben, en deze waarschuwingen enkel zoodanige menschen betreffen, die (mag ik zeggen) steeds doof zijn voor allen goeden aard, komt het mij beter voor, van dit alles geheel en al te zwijgen, opdat dit geschrift voor niemand aanstootelijk worde.

DERDE AFDEELING.

HOE MEN DE OOGEN BEHANDELEN MOET, BIJ PLOTSELINGE TOEVALLEN, DIE GEENE EIGENLIJKE MEDICINALE OF CHIRURGICALE KUNDIGHEDEN VEREISCHEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over het wegnemen van vreemde ligchamen, die tusschen den oogappel en de oogleden invallen.

Hoe ligt gebeurt het niet, dat een sterke wind een vreemd ligchaam in het oog waait? Hoe menigmaal vindt het niet bij zekere handwerkers plaats, dat hen stukjes ijzer, tin, hout, zilver of goud in het oog vallen, en hoe onverstandig gedragen zich de meeste menschen in zulke gevallen!

Het eerste, wat een ieder, bijkans zonder het zelf te weten, doet, is dit, dat hij de oogleden met de hand

 wrijft,

wrijft; eene handelwijs, die maar zeer zelden zonder kwade gevolgen blijft, en zelfs eene ontsteking van het oog, ja eene geheele verwoesting van hetzelve na zich sleept, terwijl namelijk, door dit onvoorzigtig wrijven, zulke ligchamen, die hoekig en spits zijn, gelijk, bij voorbeeld, splinters van ijzer, in de bovenhuid, en dikwerf dieper, gedrukt worden; zoo zelfs, dat slechts een zeer geoefend oogmeester, ze, zonder het oog te benadeelen, er weêr uithalen kan. Ik ben er van overtuigd, dat dit een zeer ongewoon geval zijn zou, indien men het oog, bij zulk eene gelegenheid, doelmatig wist te behandelen. Eene geheele verwoesting van het oog, die men toch waarlijk niet zelden uit vreemde ligchamen, die onder de oogleden gavallen zijn, ziet ontstaan, zou dan tot de zeldzame verschijnsels behooren.

Zoo haast eenig vreemd ligchaam, hetzij van hoedanigen aard het wil, als het maar geen zoodanig is, dat, uit hoofde zijner bijzondere onvernietigbare scherpte, het oog nadeel doen kan, gelijk bij voorbeeld, ongebluschte kalk, in het oog valt, trekke men het bovenste ooglid, terwijl men hetzelve bij de haartjes aanvat, zoo veel mogelijk, van den oogappel af, en buige het hoofd tevens voorover. Het best is het, wanneer men dit zelf doet; want de eigen bevinding leidt ons het veiligst, om niet te sterk te trekken. Deze raad echter geldt dan alleen, wanneer het vreemde ligchaam zich onder het bovenste ooglid bevindt. Door deze handgreep bewerkt men, vooral zoo men die meermalen herhaalt, terwijl men het oog telkens eenige minuten laat rusten, eenen grooten toevloed van tranen, die het vreemde ligchaam bijna altijd zeer spoedig geheel wegspoelen, of ten minste naar den grooten hoek

van

van het oog brengen, alwaar het ligt met het zamengerolde tipje van eenen zakdoek kan worden weggenomen.

Is deze handgreep niet genoegzaam, dan strijkt men met den vinger zeer zachtjes en herhaald, van den uitwendigen ooghoek naar den inwendigen toe, langs het ooglid, waardoor het vreemde ligchaam gewoonlijk naar het roode rondachtige ligchaam rolt, dat in het midden van den grooten ooghoek ligt, en wij den tranen-karunkel noemen; ook dan kan het gemakkelijk met den zakdoek, of een fijn penseel, geheel en al uit het oog gehaald worden.

Wanneer eindelijk ook dit niet helpt, vat men, gelijk ik straks verklaard heb, het bovenste ooglid, bij de haren, en trekt het, zoo veel mogelijk, van den oogappel af; draai dan het oog naar beneden, en strijk met een penseeltje, dat met room van melk en slijm van arabische gom bestreken is, van den buitensten naar den binnensten ooghoek, tusschen de oogleden en het oog door, wanneer het vreemde ligchaam gewoonlijk aan het penseel blijft hangen.

Het is zekerlijk het best, wanneer iemand anders, dan de lijder zelf, deze handgreep verrigt; want zulk een ontdekt zeer ligt de plaats, waar het vreemde ligchaam zich eigenlijk onthoudt, bijaldien hij den lijder, tegen het licht, op eenen stoel zet, en hem het hoofd wat achterover, het oog eenigzins zijwaarts laat houden, terwijl hij tevens het ooglid opbeurt. Ziet hij nu het vreemde ligchaam, dan strijkt hij slechts met de punt van het penseeltje op die plaats, en veegt hetzelve uit het oog, waarbij het oog natuurlijk nog minder geprikkeld wordt, dan wanneer de lijder zelf

deze handgreep verrigt. Inmiddels kan ieder mensch deze kleine kunstbewerking doen, zoo hij niet de grootste lomperd of domoor is.

Zoo haast men bespeurt, dat het vreemde ligchaam, gelijk vooral bij glas, ijzer of andere harde splinters gebeurt, in het hoornvlies, dat is, in die doorschijnende gewelfde huid, welke den gekleurden appel, even als het glas van een horologie, bedekt, vastzit, en zich niet met het penseel laat wegvegen, is het volstrekt noodzakelijk, dat men terstond bij eenen kundigen arts hulp zoeke; anders is, in de meeste gevallen, het oog weg, of ten minste van zijn gezigt beroofd.

Valt er ongebluschte kalk, vitriool, zeer drooge tabak of peper in de oogen, dan moet men hetzelve terstond, met een eenigzins grooter penseel, dat men met boter bestrijkt, uit het oog vegen, en voorts, zoo spoedig mogelijk, eenen arts opzoeken, die de verdere behandeling volvoert. Wacht men, met het uitwasschen zoo lang, tot men den geneesheer gevonden heeft, wat dikwerf in het eerste kwartier uurs niet geschieden kan, dan blijven ligt al die plaatsen van het doorschijnende hoornvlies, die langer door zulke scherpe ligchamen geprikkeld worden, gerimpeld en ondoorzigtig.

Het is mede een gewigtige regel van voorzigtigheid, dat men de bovengemelde zeer scherpe en bijtende ligchamen nooit, door wasschen, zoeke uit het oog te brengen; want daardoor wordt derzelver werking slechts nog meer verspreid, — en het gevaar voor het oog nog meer vergroot. Alleen omwikkelende, slijmachtige of zeer vette middelen, gelijk bij voorbeeld

beeld de boter, kunnen de bijtende, verwoestende kracht dezer ligchamen oogenblikkelijk tegengaan.

Niet zeldzaam gebeurt het in de eerste oogenblikken, nadat er een vreemd ligchaam in het oog gevallen is, dat er eene kramptrekking ontstaat, dat is, een volstrekt onvermogen, om, met het grootste geweld zelfs, de geslotene oogleden te openen. Zoodra dit gebeurt, moet men eenen arts roepen, zoo de gevolgen niet bedenkelijk worden zullen; hij, die geen arts is, kan zich zelven hier niet meer helpen.

Men kan zich echter niets onzinnigers denken, dan de ingewortelde gewoonte, dat men, als er een vreemd ligchaam in het oog gevallen is, er nog een ander bij doet, dat gewoonlijk in een kreeftsoog of goede parel bestaat. Zeer dikwerf komen mij lijders voor, die twee, ja drie dagen lang, vreemde ligchamen onder het ooglid hebben, wat dan ontwijfelbaar eene hevige ontsteking veroorzaken moet; want wij zien immers, dat, wanneer het ligchaam, dat in het oog valt, ook nog zoo klein is, of nog zoo korten tijd in hetzelve blijft, dit het oog nogtans eenige dagen of uren roodachtig, waterachtig en gevoelig voor de lucht maakt. Dit alles evenwel zal welhaast verdwijnen, wanneer men het oog, nadat het vreemde ligchaam uit hetzelve verwijderd is, menigmaal met koud water wascht, of besproeit.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Behandeling der Oogen, wanneer deze of gene insecten dezelve gestoken hebben.

Wespen, bijen, maar vooral muggen, steken de oogleden somwijlen zoo hevig, dat er een rood, zeer sterk

 bran-

brandend gezwel uit ontstaat, dat ons verhindert, om het oog te openen. Het eerste, wat men in zulke gevallen doen moet, is, toe te zien, of de angel van het insect ook achtergebleven is, en dan denzelven met een fijn tangetje, waarmede men anders de haren uittrekt, en dat men overal bekomen kan, uit de huid te trekken. Al het wrijven en krabben van het gezwel is ten uiterste nadeelig, en men kan daardoor zeer ligt eene hevige ontsteking en ettering van het oog veroorzaken. Omslagen van koud water, waaronder men wat zout, gewone azijn of goudgelid mengt, en dat men met vloeipapier oplegt, vernietigen het gezwel met al deszelfs gevolgen wel spoedig. Ook van het inpakken der spaansche vliegen heb ik reeds meermalen een hevig, ontsteekbaar en zeer pijnlijk zwellen der oogleden zien ontstaan, dat altijd binnen een paar dagen werd weggenomen, wanneer ik er herhaalde reizen vloeipapier met een mengsel van vier oncen zuiver water en een dragma geest van kamfer liet opleggen.

DERDE HOOFDSTUK.

Behandeling der Oogen, wanneer zij, na kwetsingen in den omtrek derzelven, met bloed ondergeloopen zijn.

Na eenen slag of stoot ziet het oog er menigmaal zoo rood uit, dat een onkundige gemeenlijk gelooft, het oog zij voor altijd verloren; want zelfs het witte gedeelte des oogappels wordt donkerrood, of zelfs wel zwart, en hangt somwijlen, even als een met bloed gevulden zak, tusschen de oogleden uit. Dit gebeurt menigmaal niet slechts

slechts aanstonds, wanneer men eenen slag of stoot op het oog gekregen heeft, maar men ziet het ook niet zelden lang na de kneuzing, wanneer dezelve boven het oog aan het hoofd geschied is, terwijl het uitgeloopen bloed allengs in het oog afdaalt.

Zulke kneuzingen vereischen, wel is waar, menigwerf de hulp van den arts; dan, wanneer de lijder geen gebrek noch verandering in het gezigt bespeurt van het lijdende oog; wanneer er geene pijn bij komt, maar enkel een spannend gevoel, heeft men geene hulp van eenen geneesheer noodig; want die gansche afzigtige vertooning wordt, door het vlijtig opleggen van laauwe compressen, weggenomen, die echter met de volgende middelen moeten bevochtigd zijn: men neemt twee dragma's rozemarijn bladeren, giet er vier oncen rooden wijn en even zoo veel water kokend op; laat dit alles een kwartier uurs staan, en giet het dan door eenen doek. Van dit zeer krachtige middel druppelt men zeer dikwerf iets laauw in het oog. Bespeurt men, dat de donkerroode kleur van het oog hoe langer hoe meer opheldert, en het afgietsel eindelijk maar weinig werking meer doet, dan mengt men bij hetzelve slechts eenige druppels geest van ammoniak-zout, en men vaart met dit mengsel verder zoo lang voort, tot het ondergeloopen bloed geheel en al verdwenen is.

Somwijlen vertoont zich, na eenen hevigen hoest, braken, of na eenen kleinen stoot, bij voorbeeld met de punt van eenen hoed, een zeer helder rood vlekje in het oog, dat dikwerf geen het minste gevoel veroorzaakt, en men niet eens ontdekt, wanneer men niet in den spiegel ziet, of door iemand anders er opmerkzaam op gemaakt wordt. Ook dit roode vlekje is, bij zulke om-

standigheden, geene ontsteking, maar enkel eene geringe uitstorting van bloed onder het vlies, dat den oogappel met de oogleden verbindt, en vereischt dezelfde straks gemelde behandeling.

VIERDE HOOFDSTUK.

Behandeling der Oogen, na eene plotselinge verkoeling van het van zweet druipende aangezigt.

Menigmaal komt mij het geval voor, dat ik bij lijders aan de oogen geroepen word, die hun van zweet druipend aangezigt plotseling verkoelden, terwijl zij zich of aan eene koele lucht blootstelden, of zich met koud water wieschen. In zulke gevallen ontstaat er dan *somtijds* plotseling een roodachtig, maar bijkans doorschijnend zwellen van de randen der oogleden, dat zich niet zelden over beide de oogleden, inzonderheid over het bovenste ooglid verspreidt; de lijder gevoelt dan verder geen ongemak, dan dat hij het oog niet behoorlijk kan opendoen.

Dit toeval heb ik meermalen gezien, dat mannen en vrouwen, in den schouwburg, zoo plotseling overviel, dat zij denzelven, uit angst, terstond verlieten.

Dit toeval is, wel is waar, voor en aan zich zelven, van geene beteekenis, wanneer het terstond wel behandeld wordt; en die geheele behandeling bestaat daarin, dat men oogenblikkelijk drooge kussentjes, met vlierbloemen n boonenmeel gevuld, warm op de oogen legt, die men telkens, eer zij er opgelegd worden, wat met kamfer bestrijkt. Binnen vier en twintig uren is het gansche ongemak gewoonlijk weggenomen. Wie echter, in zoodanig

nig geval, zijne oogen wascht, of zelfs wel met prikkelende natte omslagen behandelt, kan zich daardoor ligtelijk de hardnekkigste en gevaarlijkste ongesteldheid der oogen op den hals halen.

Nogtans kan het ook gebeuren, dat zulk eene plotselinge verkoeling van het gezigt, eene nadeelige uitwerking op het oog zelf, ja zelfs op het gezigt doet. Zoodra zich zulke verschijnselen voordoen, moet de lijder op het spoedigst hulp bij den oogarts zoeken; want, wilde hij hier de bovengemelde handelwijs in acht nemen, hij zou zich ligtelijk van zijn gezigt berooven kunnen, naardien men dan geheel andere middelen gebruiken moet, om de uitwerkselen van de gestoorde uitwaseming bij tijds te voorkomen.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Behandeling der Oogen, gedurende de Kinderpokken.

Dit korte opstel had ik in den beginne voor zeker Journaal bestemd; maar de dringende aanzoeken mijner vrienden zoowel, als de treurigste voorbeelden van de vreesselijke verwoestingen, die de natuurlijke pokken onlangs weêr, ten aanzien der oogen, hebben aangerigt, haalden mij over, om het hier in te voegen.

Het is ongeloofelijk, hoe ondoelmatig en zinneloos de oogen der arme kinderen, gedurende de pokken (van artsen zelfs), behandeld worden; en niets kan ons daarom meer welkom zijn, dan eene wijze van behandeling derzelven, die volkomen zeker en op eene ondervinding van vele jaren gegrond is; eene wijze van behandeling,

waardoor wij alleen, met zekerheid, die ijsselijke verwoestingen kunnen voorkomen, welke zoo menigmaal een onvermijdelijk gevolg van de pokken zijn, en die jaarlijks zoo vele kinderen van hun gezigt berooven.

Zeer in het oog loopend is de algemeene, met daadzaken bewezen, opmerking, die tot geene geringe aanbeveling voor de inënting der kinderpokken dient, dat er zich, na de ingeënte kinderpokken, *maar zeer zeldzaam* eene dier oogziekten vertoont, welke wij evenwel, na de natuurlijke pokken, *zoo menigvuldig* zien ontstaan; en dat zelfs dan, wanneer er bij hen, die de pokken ingeënt zijn, ontstekingen der oogen ontstaan, dezelve nogtans op verre na zoo verwoestend en boosaardig niet zijn, als die bij hen, welke men niet ingeënt heeft.

„Het zijn nu bijkans zestien jaren, dat mij in deze stad (*Weenen*) de genezing der oogziekten toevertrouwd is. Jaarlijks komen mij, door een gerekend, ten minste zestig of zeventig (*) kinderen voor, die onder, of straks na de pokken, door de hevigste ontstekingen der oogen overvallen worden. Velen hunner kunnen, deels uit hoofde van de hevigheid der kwaal, deels uit gebrek aan zorgvuldige oppassing, niet gered worden, zoodat men elk jaar, door een gerekend, acht of tien veronderstellen mag, die hun gezigt, ja hunne oogen zelfs, geheel en al verliezen; — en nogtans kwam mij,

(*) Men neme in aanmerking, dat ik hier die kinderen in het geheel niet mede in rekening breng, voor welke men jaarlijks in menigte hulp bij mij zoekt, wegens reeds verjaarde oogziekten, door de kinderpokken veroorzaakt.

mij, sedert zoo vele jaren, slechts eene enkele reis, in mijne praktijk het geval voor, dat er, na ingeënte pokken, eene oogontsteking van eenig belang ontstond, die echter ligt en spoedig genezen werd. — Deze opmerking hebben mij ook andere groote ervarene oogartsen bevestigd, welke ik daarover raadpleegde.

Het tijdstip, waarin de pokken hare nadeelige uitwerking op de oogen aan den dag leggen, is zeer verschillend; somtijds geschiedt zulks reeds terwijl zij uitkomen, of gedurende de ettering, maar in de meeste gevallen eerst dan, wanneer zij opdroogen, of zelfs langen tijd nadat zij alreeds afgeloopen zijn. Dus zag ik niet zelden van zelve ware pokken op het hoornvlies, en tevens op andere deelen van het ligchaam, in de derde, ja zesde week na de pokken, ontstaan; een toestand, dien ik het napokken noem, en die menigmaal veel gevaarlijker is, dan de pokken zelven. Dikwijls kwamen deze latere pokken eerst te voorschijn door het laauw baden van het ligchaam, dat ik, uit hoofde eener pokachtige ontsteking der oogen, die zich reeds ten tijde van de pokken geopenbaard had, voorschrijven moest. Een aantal waarnemingen hebben mij er van overtuigd, dat het deels van de bijzondere gesteldheid des lijders, die de pokken heeft, deels van de zorgvuldige of slordige, verstandige of ongerijmde zorg voor de oogen, gedurende het beloop der pokken, deels van de behandeling des geneesheers, en eindelijk deels van de huishoudelijke betrekkingen en omstandigheden des lijders afhangt, of de oogen vroeger, later, of in het geheel niet door het pokgift aangetast worden.

Een der schadelijkste vooroordeelen, dat, voor en

aan

aan zich zelven alleen, de eenigste oorzaak van de meeste ongesteldheden der oogen is, die onder of na de pokken ontstaan, blijft de zoo oude waan, dien artsen zelfs hier en daar nog ondersteunen, dat hij, die de pokken heeft, eenige dagen lang blind zijn moet, dat is, de oogleden moet gesloten hebben, en dat elke proef, om de oogleden te openen, niet anders dan nadeelig voor het oog zijn kan. Hoe dikwerf zien wij, helaas! niet, wanneer, na verloop van eenige dagen, de oogleden zich van zelve weêr openen, dat een of beide oogen zonder redding verloren zijn; en dit zou waarschijnlijk niet geschied zijn, zoo men die ongesteldheid der oogen, terstond bij derzelver ontstaan, ontdekt en op eene behoorlijke wijze behandeld had.

Wie de navolgende regelen van voorzigtigheid bij kinderen, die de pokken hebben, naauwkeurig in acht nemen wil, dien sta ik er borg voor, dat er nooit, of immers zeer zelden, gedurende of na de pokken, kwade toevallen aan de oogen zullen ontstaan, en dat, zoo de pokken ook inderdaad zeer boosaardig waren, en deze of gene ongesteldheid der oogen veroorzaakt mogten hebben, dezelve toch nooit zoo vreesselijk woeden, en alle hulp van den geneesheer tegenstreven zullen, als thans, helaas! dikwerf het geval is.

1. Zoo haast de pokken uitkomen, wassche men de oogen menigmaal op eenen dag, er moge nu eene opzwelling der oogleden plaats grijpen of niet, met een mengsel van vier oncen rozenwater, een dragma slijm van arabische gom, en dertig druppels laudanum van SYDENHAM.
2. Ontstaat er dadelijk eene zwelling der oogleden, zwee-

zweeten de randen der oogleden een klevend slijm, dat dezelve toelijmt, dan poge men dit slijm gestadig met het gemelde oogwater, dat men in dit geval echter laauw gebruiken moet, los te maken, en de oogleden behoedzaam te openen. Maar zulks moet altijd bij een zeer gematigd licht geschieden, naardien eene te sterke prikkeling van het licht reeds voor en aan zich zelven, in dit geval, in staat zijn zou, om eene ontsteking der oogen te veroorzaken. Dus zou men ook de ergste gevolgen doen te voorschijn komen, wanneer men de oogleden met groot geweld van elkander wilde trekken; het is genoeg wanneer zij slechts zoo ver van elkander verwijderd worden, dat men iets van het oogwater in het oog druppelen, het slijm, dat zich onder de oogleden verzameld heeft, afspoelen, en zien kan, of het oog niet rood, het hoornvlies niet duister is. Bevindt men het een of het ander, dan is er de spoedigste hulp van den arts noodig. Dit onderzoek van het oog moet ten minste driemaal op eenen dag geschieden.

3. Is het slijm, dat zich meestal tusschen de oogleden en het oog zet, menigvuldig en taai, zoodat het door het indruppelen niet weggespoeld kan worden, zoo spuite men het gemelde oogwater in den buitensten hoek van het oog, door middel van een zeer fijn spuitje, langzaam tusschen de oogleden; en dan dringt het slijm ligt en allengs uit den binnensten hoek van het oog, alwaar men het voorts gemakkelijk met eenen zuiveren doek wegwisschen kan.

4. Be-

4. Bespeurt men, dat de pokken maar zeer langzaam uitkomen, en er reeds in dit tijdperk eene zwelling der oogleden en gevoeligheid der oogen voor het licht ontstaat; zoo zette men den lijder tweemaal des daags, ten minste een uur lang, in een warm bad, wanneer men bemerken zal, dat het uitkomen der pokken bevorderd zal worden, en dat zij niet aan het hoofd en omtrent de oogen, maar aan de uiterste deelen des ligchaams verschijnen zullen. — Juist om deze reden kan ik ook het gebruik van warme baden, in het algemeen, als een zeer nuttig behoedmiddel tegen de ongesteldheden der oogen met regt aanbevelen.

5. Men zoeke, zoo veel het slechts mogelijk is, zulken poklijders, die het reeds op de oogen hebben, het genot van vrije, maar zuivere, en, zoo mogelijk, warme lucht te verschaffen; want ik heb niet zelden gezien, dat de zwelling der oogleden binnen eenige uren verdween, als men kinderen, die de pokken hebben, en voorheen opgesloten waren, in de vrije lucht bragt. Nogtans heeft men hier de voorzigtigheid noodig, om het oog, dat buitendien zeer gevoelig voor het licht is, met een scherm van groen taf te bedekken, opdat de nadeelige werkingen van de te hevige prikkeling des lichts mogen verhinderd worden.

aanrechten van een tafel waar te nemen heeft, ten dienste van alle Koks en Keukenmeisjes, om dezelve in deze kunst te volmaken, zonder eenige andere Boeken of onderrichtingen daartoe noodig te hebben, opgegeven door den Autheur van de Hollandsche Keukenmeid. De geringe prijs van 60 Cents maakt dit Werkje voor elk verkrijgbaar.

Paardenkoopers, Pikeurs en Hoefsmits Zakboek, aanwijzende hoedanig zijne Paarden op reis te behandelen, en van welke Genees- en Hulpmiddelen zich in ziekten en toevallen derzelven, met het beste gevolg te bedienen; en wat in acht genomen moet worden, bij het koopen van Paarden. Met 7 Plaaten, waarop de Afbeeldingen der deelen van een Paard, het Paardrijden, gemakkelijk tuig, tot het beslaan der Paarden en Reiszadel. *De derde druk* van dit Werkje getuigd van deszelfs bruikbaarheid. . . . . *f* — 75.

G. J. Wenzel, *Kunst om Gezondheid, jeugdige Kracht en Schoonheid; in alle tijdperken des Menschelijken Levens te behouden.* Gr. 8vo. . . . . *f* 1, 80.

J. F. Oest, Allernoodzakelijkste Raad en Waarschuwing voor Jonlingen, en Jonge Dochters, ter vermijding der Onkuischheid in 't Algemeen en der Zelfsbevlekking in het bijzonder, vertaald naar den tweeden Hoogduitschen druk, van een Bekroond Prijsschrift, benevens eene Onderrigting voor Ouders en Opvoeders, hoe men de Jeugd op eene veilige en gepaste wijze met 's Menschen voorttelingen de gevolgen der Zelfsbevlekking kan en moet bekend maken, door denzelven, tweede druk, gr. 8vo. *f* 1, 80

Dit Werk kan niet genoeg aan Ouders en Opvoeders worden aangeprezen, en is geschikt, zoowel bij mondeling Onderwijs, als om Jongelingen zelfs in handen te geven, om de allergevaarlijkste dwaalweg, waarop immer de Jeugd geraken kan, hun daarvan terug te doen gaan en te verbeteren.

De Verrezen Gulliver, Behelzende de zonderlinge *Reizen* en *Avonturen* van den Baron van Munchhausen in *Rusland*, *IJsland*, *Turkyë*, *Egypte*, *Gibraltar*, in de Kaspische Middellandsche en Atlantische Zeeën, en door het middelpunt van den Berg *Etna* naar de Zuidzee, enz. Benevens het Verhaal zijner Reis naar de Maan en de Hondstar, en de Burgerlijke en Staatkundige Gesteldheid aldaar, met vele Bijzonderheden van Wezens met kokende Maagden. die men hier gewoon is Menschen te noemen, enz enz. Naar den vijfden druk, uit het Engelsch vertaald, en op nieuw met eenige Aanteekeningen vermeerderd, met pl. . . . . . . *f* 1, 50.

Komieke en Vermakelijke boerenreis van *Dirk* den *Eenvoudigen* en *zijne zonen*, uit het Overmaasche naar Delft. Tweede druk, met gekl. pl. gr. 8vo. . . . . *f* 1, 80.

Boert en Ernst, of uitgezochte Verzameling van aardige Anekdoten. zonderlinge Voorvallen, zeldzame Karaktertrekken, Listige Streken, Merkwaardige Grappen, Geestige Invallen, zinrijke Gezegden, Naïve Antwoorden, enz, 2 deelen, gr. 8vo. *f* 3, 60.

BIJ DEN

BOEKVERKOOPER

S. DE GREBBER,

In de Kalverstraat, tusschen het Spuy en de Heilige Weg, N°. 94 te *Amsterdam*,

ZIJN TOT DE DAARBIJ GESTELDE PRIJZEN TE BEKOMEN, DE ONDERSTAANDE WERKEN:

J. A. OOSTKAMP, *De Merkwaardigste* BIJBELSCHE LAND- EN ZEEREIZEN. Een *Leesboek* voor *de Jeugd*, met pl. 8vo. . . *f* 1 : 40.

LA SAINTE BIBLE, Mise en Vers pour la Jeunesse, 12°. - 0 : 50.

STICHTELIJKE GEDACHTEN op alle de DAGEN van het JAAR, meestal getrokken uit de beste Nederl. Dichters. Derde druk. in 12°. . . . . - 0 : 80.

W. ROMAINE, over den *Wandel* des *Geloofs*, 2 deelen, gr. 8vo. - 3 : 60.

J. CLARISSE, *Aanleiding* tot HUISSELIJKE GODSDIENSTOEFENING, 2 deelen, gr. 8vo. . . . . - 7 : 20.

Het 3e d. 1e stuk is ter perse, en zal ten spoedigste aan de Bezitters van dit Werk worden gezonden.

IJ. VAN HAMELSVELD, Aardrijkskunde des Bijbels, met kaarten, 6 deelen kompleet, gr. 8vo.

De weinige Exemplaren daarvan voorhanden, zijn tot de verminderde prijs van *f* 12 : 00. verkrijgbaar in plaats van *f* 18 : 00.

Nederlandsche Beroerten onder FILIPS II, op last van H. M. de Keizerin MARIA THERESIA, beschreven door L. I. J. VAN DER VIJNCKT, in Leven Raadsheer in den Raad van *Vlaanderen*, enz. met de Aanteekeningen der beide onlangs verschenen Brusselsche uitgave alsmede van den Nederduitschen vertaler. gr. 8vo, in 4 deelen kompleet. . . . . - 16 : 30.

NB. Dit werk is het volledigste wat er over deze Geschiedenis van ons Vaderland, van zoo veel belang uitgegeven is, en daarom onmisbaar voor ieder liefhebber der Vaderlandsche Historie.

Galerij van Beroemde Mannen en Vrouwen in *Nederland*, door eene Vriendin der Jeugd. Tweede druk, met pl. 8vo. - 1 : 80.
Hetzelfde Werkje, best papier, 3 deelen. . . . . . . - 3 : 00.
Nagelatene Redevoeringen door M. STUART, voorafgegaan van Mijne Herinneringen door N. SWART, 2 deelen, gr. 8vo. - 5 : 50.
G. K. GRAVEN VAN HOGENDORP, Bijdragen tot de Huishouding van Staat, 10 deelen en bijvoegsel, gr. 8vo. . . . - 38 : 30.
H. W. TIJDEMAN, Grondbeginselen der Staat-Huishoudkunde, gr. 8vo. . . . . - 4 : 50.
C. ZILLESEN, Wijsgeerige Staats-Huishoudkunde, voor het Koningrijk der *Nederlanden*, gr. 8vo. . . . . - 2 : 40.
Mr. W. Y. VAN HAMELSVELD, Algemeen Regtsgeleerd Magazijn, 1e deel, 2 stukk. gr. 8vo. . . . . - 4 : 00.
——— ——— Verzameling van Gewijsden van het hoog Geregtshof te *'s Gravenhage*, beginnende met het Jaar 1814, 4e d. 1e en 2e stuk, en 1823, 6e d. 1e stuk. Elk stuk bij inteek. . . . . - 1 : 30.

Van de voorgaande 8 deelen van het bovenstaande Werk, zijn nog eenige Exemplaren te bekomen voor de verminderde prijs van *f* 20 : 00. in plaats van *f* 35 : 70.

Handboek voor Schouten en Assessoren, Hoofden van Plaatselijke Besturen, Commissarissen van Politie, Vrederegters, Officieren van Justitie, mitsgaders verdere Ambtenaren van het Openbaar Ministerie, enz. gr. 8vo. . . . . - 3 : 60.
J. F. VAN BREUGEL, Methodiek overzigt van de thans in het Koningrijk der *Nederlanden* nog werkende Wetten en Gouvernements-besluiten in zaken van Zegel, Registratie en Griffie. Tweede uitgave, gr. 8vo. . . . . - 3 : 60.
RAPPARD, het ontwerp van een Wetboek-Strafvordering op zich zelven in vergelijking met bestaande Fransche Wetgeving beschouwd. gr. 8vo. 2 stukken. . . . . - 2 : 00.

Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering.	}	*Brussel* bij	- 1 : 50.
——— ——— Koophandel.		BREST VAN	- 1 : 25.
——— ——— Strafvordering.		KEMPEN,	- 1 : 25.
——— ——— het Strafregt.		in 18o.	- 1 : 25.

Het Burgerlijk Wetboek is uitverkocht.

Algemeene Schets der Technologie, *of Aanleiding tot eenen wetenschappelijke kennis en beoordeeling van die kunsten, fabrijken, manufacturen en handwerken, welke met de Land-huishouding en de Staatkunde in de naauwste betrekking staan, zoowel voor Staatspersonen, en die met het burgerlijk bestuur belast zijn, als voor Landlieden, Kooplieden, Fabrijkanten, Manufacturisten en Handwerkers, door* SIGISMUND FRIEDRICH HERMBSTÄDT, *Hoog-*

leeraar te Berlijn. Uit het Hoogduitsch vertaald, onder opzigt en met aanmerkingen van J. A. UILKENS, *Hoogleeraar te Groningen*, II *deelen, in gr.* 8°. *Eerste deel* XXXII en 371 *bladz.*, en *tweede deel* XXXIII en 375 *bladz. en Bijvoegsel* XII *en* 187 *bladz. met* 5 *in het koper gegraveerde platen. De prijs der beide deelen en Bijvoegsel is.* *f* 12 : 60.

Is ooit eenig Werk gunstig beoordeeld, en met eenparigen lof aangekondigd geworden, dan is het gewisselijk dit. *De Vaderlandsche Letteroefeningen*, N°. XIII. *October*, 1826; de *Recensent ook der Recensenten*, XIX. *Deel* N°. 6. en het *Algemeen Letterlievend Maandschrift*, 9e. *deels*, 8e. *stuk*, *Julij* 1825, en 10e. *deels*, 15e. *stuk*, *December* 1826. zoowel als het *Letterkundig Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, 1827, N°. *VIII*, brengen maar ééne stem uit, wegens de innerlijke waarde en uitstekende belangrijkheid des oorspronkelijken Werks zelven, niet alleen, maar ook over de uitmuntende wijze, waarop het voor onze bodem is dienstbaar gemaakt, en waarbij die uitstekend belangrijke nuttigheid zelfs gewonnen heeft.

De Uitgever van dit uitmuntend Werk, meent de beminnaren van Kunsten en Wetenschappen, en inzonderheid den Liefhebberen der *Technologie*, geene ondienst te doen, door hen bij dezen de weinige nog voorhandene Exempleren van hetzelve, zoo lang derzelver getal zal mogen strekken, tot den verminderden prijs van *f* 9 : 60. aan te bieden.

Het Bijvoegsel is afzonderlijk te bekomen voor *f* 3 : 60.

A. G. WALCH, *Uitvoerige Wiskundige Aardrijksbeschrijving voor de Beschaafde Jeugd, en voor alle, die zich zonder mondeling onderwijs, hieromtrent nader wenschen te onderrigten*, met Pl. Gr. 8vo. . . . . *f* 3 : 00.

Aanleiding tot de Wiskundige Aardrijksbeschrijving, voorzien van een aantal Figuren, ter opheldering, door J. KWANTES, *met eene voorrede van* J. VAN WIJK, ROELANDSZOON, *in* 8vo. - 2 : 20.

Niet minder gunstig is de beoordeeling van dit Werk in *de Vaderlandsche Letteroefeningen voor April* 1828. « Om de Geo- « graphie in haren geheelen omvang te kennen," zegt de Recensent, onder anderen, « behoort men dezelve niet alleen uit « een Natuurkundig en Politiek oogpunt te beschouwen, maar « ook de Wiskunde op haar toe te passen. Gelijk de Natuur- « kundige en Politieke gedeelten ook in onze Taal, met be- « trekking tot het onderwijs, genoegzaam opgehelderd zijn, « zoo is het geheel anders gelegen met het Wiskundige ge- « deelte. Wat wij hierover hebben, is te oppervlakkig of te

« diepzinnig. De Heer KWANTES heeft in dat gebrek op eene « voortreffelijke manier voorzien. Hij heeft de Wiskundige « Aardrijksbeschrijving kort voorgedragen, en door figuren « allerduidelijkst opgehelderd, zoo zelfs, dat vlugge jonge- « lieden een nuttig gebruik van dit boek, ook zonder monde- « ling onderwijs, kunnen maken. Wij prijzen dus het werkje « van den Heer KWANTES in ruime mate aan, en voegen ons « oordeel gaarne bij dat van den Heer J. VAN WIJK, geloo- « vende, dat dit Werk niet alleen kan strekken om een, « volledig denkbeeld van den Spheer te geven, maar ook, om « jongelieden, die zich verder willen oefenen, en zich tevens « op de Wiskunde toeleggen, in staat te stellen, om naderhand « de grootere Werken van in- en uitlandsche Wis- en Sterre- « kundigen met vrucht te beoefenen."

Magazijn voor Wis- en Natuurk. Wetenschappen, 2 deelen kompleet, met pl. gr. 8vo. . . . . - 6 : 90.

J. W. SWARTZ, Natuurkundige Aardrijksbeschrijving, met pl. gr. 8vo. - 1 : 60.

J. NIEMEIJER, Aanleiding tot de Wis- en Natuurkundige Aardrijksbeschrijving, benevens eene Verhandeling over de Aardglobe voor Kinderen, met pl. 8vo. . . . . - 0 : 80.

Hetzelfde Werk, zonder pl. . . . . - 0 : 30.

Beginselen der Natuurkunde voor de Jeugd, met pl. . - 0 : 40.

Vermakelijke Kunstverrigtingen en Natuurverschijnselen, bijeenverzameld tot eene Leerzame Uitspanning voor de Jeugd, en volgens Natuurkundige Gronden in derzelver Eenvoudigheid voorgesteld en verklaard door J. H. M. POPPE, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde, met pl. 8vo. . . . . . . - 1 : 20.

A. B. STRABBE, *Verzameling van Rekenkunstige* VERMAKELIJKHEDEN tot *Opscherpend* en *Gezelschappelijk Tijdverdrijf*, 8vo.. - 0 : 80.

M^r. W. BILDERDIJK, de Mensch, naar het Engelsch van POPE; met pl. gr. 8vo. . . . . - 4 : 80

—————— Hetzelfde werk post form. . . . - 1 : 50.

—————— Ziekte der Geleerde, gr. 8vo. . . - 3 : 75.

—————— Hetzelfde werk post form. . . . - 1 : 50.

REISIG, het Verloren Paradijs, het Engelsch gevolgd, 4 stukken in één deel kompleet, 8vo. . . . . - 4 : 00.

WIJTTENBACH, Symposiaca of Tafelgesprekken, 8vo. . - 1 : 00.

Het Studie Prentwerk van wijlen den Kunstteekenaar en Plaatsnijder J. E. MARCUS, Lid van de Vierde Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut en Directeur voor de Graveerkunst bij de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te

Amsterdam, bestaande uit 105 stuks gegraveerde Platen, gegraveerde titel en register, op velin papier. Waaronder verscheidene Portretten van geleerde Kunstenaars en Kunst-liefhebbers, en voorts eene menigte naar het leven geteekende Mans- en Vrouwenstanden, Studiehoofden en Schilderachtige Streken; als Prentwerk kan deze Verzameling onder de beste Kunstwerken van Lateren tijd gerangschikt worden, het bezit bovendien eene rijke bron van studiën voor elken beoefenaar en liefhebber der Teekenkunst, dit Werk is thans algemeen verkrijgbaar, volgens Inteekeningsvoorwaarde voor *f* 28 : 00. aparte Platen tegen 80 cts.

G. J. WENZEL, *Kunst om Gezondheid, Jeugdige Kracht en Schoonheid, in alle tijdperken des Menschelijken Levens te behouden.* Gr. 8°. . . . . - 1 : 80.

J. F. OEST, Allernoodzakelijkste Raad en Waarschuwing voor Jongelingen en Jonge Dochters, ter vermijding der Onkuischheid in 't Algemeen en der Zelfsbevlekking in het bijzonder, vertaald naar den tweeden Hoogduitschen druk, van een Bekroond Prijsschrift, Benevens eene Onderrigting voor Ouders en Opvoeders, hoe men de Jeugd op eene veilige en gepaste wijze met 's Menschen voorttelingen de Gevolgen der Zelfsbevlekking kan en moet bekend maken door denzelven, tweede druk, gr. 8vo. - 1 : 80.

Dit Werk kan niet genoeg aan Ouders en Opvoeders worden aangeprezen, en is geschikt, zoowel bij mondeling Onderwijs, als om Jongelieden zelfs in handen te geven, om de allergevaarlijkste dwaalweg, waarop immer de Jeugd geraken kan, hun daarvan terug te doen gaan en te verbeteren.

A. v. d. MAESZEN, De Tandmeester voor alle Standen, of Verhandeling over de Noodzakelijkheid der Zorgvuldigheid voor de Tanden en het Tandvleesch, en de Middelen om ze in Welstand te houden, gr. 8vo. . . . . - 0 : 60.

ALBRECHTS, De Ziekten van het Gehoor of zekere Middelen, om het Suizen der Ooren, de Hardhoorendheid en Doofheid te verminderen, en langzamerhand volkomen te genezen enz., gr. 8vo. . . . . - 0 : 60.

G. W. BECKER, Raadgevingen aan Hypochondristen, ten dienste van allen, die met Miltzucht gekweld zijn, of vreezen door deze Kwaal te zullen worden aangerand, gr. 8vo. . . . - 2 : 40.

V. SWIETEN en V. D. HAAR, Geneeskundig Handboek, bevattende de Aard en Kenmerken van onderscheidene Ziekten, benevens de opgave der Geneesmiddelen, (in het Nederd. en Latijn) tot verbetering en herstel derzelven, als over de Hoest, Keel-Rib-

bevlies en Longontsteking, Zinkingpijnen, afgaande Voorjaar, Herfst en Derdendaagsche Koortsen, Geel-Waterzucht, Bort, Boort-Cholera, Buikloop, Ontsteking der Darmen, Raaskoorts, Neusbloeden, Aanhoudende Koorts, Scheurbuik, Heetvuur, de Venusziekte, het Schurft, Wormen enz. Naar den zesden druk op nieuw uitgegeven. Prijs. . . . . *f* 1 : 25.

Dit Werkje is niet alleen voor Geneeskundigen, maar tevens als *Huis-Apotheek* voor elk Huisgezin noodzakelijk aan te prijzen.

Voor LANDBOUWERS, BUITENLIEDEN, BEWONERS EN LIEFHEBBERS VAN BLOEM- MOES- EN VRUCHTTUINEN is à *f* 1 : 80. verkrijgbaar ALMANAK DER NATUUR, met 12 kunstplaatjes. Derde druk.

Dit bevallig geschreven, Leerzaam en Nuttig Werkje, tevens eene aangename buiten Lectuur onderrigt, wat men in iedere Maand op het *Veld* en de *Boomgaard*, en in den *Tuin* te doen hebben; wat er *gezaaid*, *gepoot* en *geplant* moet worden, en al wat de *Veefokkerij*, *Menagerie*, *Jagt*, *Visscherij*, *Bijenteelt*, enz. betreft, het waarnemen van de *Weersgesteldheid*, en het verzorgen van *Keuken-* en *Provisie-Kelder*, in het aankweeken, inzamelen en bewaren van Groenten en Vruchten voor den Winter, en al wat voor een Huishouden nuttig en dienstig is, als men buiten woont.

Alle Eigenaars of Huurders van Landgoederen, Hofsteden, Landhoeven, bepoting, beplanting en bezaaijing, bosschen, akkers en bruikbare, in een woord, Landheer en Pachter, Boer en Buitenman, Veehouder en Landbouwer, worden als een onschatbaar en hen onberekenbare voordeelen aanbrengend werk de lezing aanbevolen, de BOEREN GOUDMIJN, bezchreven door J. F. SERRURIER, met een aanprijzende brief van JAN KOPS, dit schoone werk voert met het grootste regt dezen titel, het is met regt eene *Goudmijn* voor elk die bij den Landbouw en *Veeteelt* belang heeft, men vindt in hetzelve alle verbeteringen door den Engelsche en Duitschers, in dit vak uitgevonden, proefondervindelijk ter toetse gebragt, aangaande de bemesting en beteeling der onderscheidene landen, zoowel als de nieuwe uitgevondene bouwgereedschappen, (op kopere platen afgebeeld;) voorts juiste en gegronde berekeningen van uitschotten, onkosten, dag- en arbeidsloonen; zeer weinig exempl: zijn van hetzelve nog voorhanden, die tegen *f* 3 : 80. afgeleverd worden.

W. GENTMAN, Tuin-Catechismus of Oordeelkundige Raadgevingen aan Eigenaars en Bruikers van Tuinen, Tuiniers, Warmoesiers enz. waarbij gevoegd is een Tuin-Almanak en Lijst van Bloemgewassen, met derzelver voortkweeking met Afbeeldinge der Tuingereedschappen. Tweede druk. 8vo. . . . . . . ƒ 0 : 80.

Onderrigting voor den Land- en Tuinman, bij wijze van Brieven waarin men alles vindt, wat men ten aanzien van het Mesten, Snoeijen, Enten, Broeijen, Zaaijing, Verplanten en Aankweken van Gewassen en Vruchten dient te weten, gr. 8vo. . - 0 : 90.

J. B. VAN WINTERSHOVEN, Handleiding tot de Kennis van alle In- en Uitlandsche Boomen, Planten, Heesters en Gewassen, welke hier kunnen gekweekt worden voor Beoefenaars der Kruidkunde, Boomkweekers, Bloemisten, Tuiniers en andere Liefhebbers van Tuinen en Hoven, met de benamingen in de Latijnsche, Engelsche, Fransche, Hoog- en Nederduitsche Talen, gr. 8vo. . . . . - 3 : 00.

F. G. DIETRICH, Huishoudkundige Verhandeling over de Moeskruiden en Veldvruchten, of Aanwijzing om alle Soorten van versche en gedroogde Veldgewassen in langen tijd goed te houden, en voor Bederven, Bevriezen of Verrotten te bewaren. Een boek voor zuinige Huismoeders, gr. 8vo. . . . . . . - 1 : 50.

J. C. RIBBE, Handboek voor Veehouders, Landhuishoudkundige en alle die belang stellen ter Onderhouding der Gezondheid, Verfraaijing en Veredeling van Paarden, Runderen, Schapen, Zwijnen, Ganzen, Hoenders, Eenden, Kalkoenen, Duiven &c., met betrekking tot derzelver Voortteling, Opkweeking, Stalling en al wat men verders noodzakelijk ter onderrigting dient te weten, met eene Aanprijzende Voorrede en Aanteekeningen van Wijlen den Hoogleeraar J. A. UILKENS. Tweede druk, 8vo. . . . . - 1 : 00.

Over de Schadelijke Huis-Insekten, als de Huisvliegen, Wespen, Muggen, Weegluizen, Motten, Pels- Boek- en Kruidkevers en Wormen, Hout- Blad- en Schildluizen, Plantmijten enz., met Aanwijzing van Voldoende en Proefhoudende Middelen om dezelve geheel uit te roeijen. Tweede uitgave, 8vo. . - 0 : 60.

Nog nooit Geopenbaarde Voorschriften voor Tabaks-Fabrikeurs, Tabakshandelaars, Tabaksrookers en Snuifers, om op den goedkoopste en beste wijze iedere Uit- en Inlandsche soort van Rook- en Snuiftabak te vervaardigen, door een Dertigjarige ondervinding. Tweede druk. 8vo. . . . . ƒ 0 : 60.

W. A. OCKERSE, Lektuur van Smaak voor Lieden van Beschaafden Stand, inzonderheid ook voor Vrouwen, met portret, 5 stukken in een deel kompleet, gr. 8vo. . . . . . . - 4 : 90.

De Verrezen GULLIVER, Behelzende de Zonderlinge *Reizen* en *Avonturen* van den Baron van MUNCHHAUSEN in *Rusland, IJsland, Turkyë, Egypte, Gibraltar,* in de Kaspische, Middellandsche en Atlantische Zeeën, en door het middelpunt van den Berg *Etna* naar de Zuidzee, enz. Benevens het Verhaal zijner Reis naar de Maan en de Hondstar, en de Burgerlijke en Staatkundige Gesteldheid aldaar, met vele Bijzonderheden van Wezens met kokende Maagden, die men hier gewoon is Menschen te noemen, enz. enz. Naar den vijfden druk, uit het Engelsch vertaald, en op nieuw met eenige Aanteekeningen vermeerderd, met pl. . . . . . - 1 : 50.

Komieke en *Vermakelijke* BOERENREIS van *Dirk* den *Eenvoudigen* en *zijne zonen*, uit het Overmaasche naar Delft. Tweede druk, met gekl. pl. gr. 8vo. . . . . - 1 : 80.

BOERT EN ERNST, of uitgezochte Verzameling van Aardige Anekdoten, zonderlinge Voorvallen, zeldzame Karaktertrekken, Listige Streken, Merkwaardige Grappen, Geestige Invallen, Zinrijke Gezegden, Naïve Antwoorden, enz., 2 deelen, gr. 8vo. . . . . - 3 : 60.

SCHILDA uit het Oorspronkelijke vertaald, met pl. gr. 8vo. - 2 : 40.

J. BEATTIE, Proeven over het Lagchen en Gelachverwekkende in Spreken en Schrijven, gr. 8vo. . . . . - 1 : 80.

Voorbereidings-Lektuur tot Gezelschappelijk Vermaak, of Keur van 147 Minbekenden Verhalen, Geschiedenissen en Anekdoten, gr. 8vo. . . . . - 0 : 90.

Geschiedkundige Tafereelen, Behelzende Merkwaardige Gebeurtenissen, Verhalen en Anekdoten, uit het Leven van Beroemde en Beruchte Menschen, gr. 8vo. . . . . - 1 : 80.

Genethliologische en Biolijchinische Tafelen, om den juisten Dag der Bevalling van eene Zwangere Vrouw te bepalen, en den Waarschijnlijke duur van 's Menschen Leven, 12°. . . - 0 : 30.

Kort Begrip der Astrologie of nieuwe Planeetlezer, waarin men de ware Gesteldheid der Hemelloopkunde in al hare deelen kan nagaan, hoe men een Horoskoop moet opmaken, om de Lotgevallen, aangeborene Aard en Natuurlijke Eigenschappen van ieder Mensch te vinden, of iemand veel Fortuin zal hebben, meer als één Huwelijk zal doen, Kinderen zal bekomen of Groote Rijkdommen nalaten, dit belangrijk Werk voor iedereen in twee deelen kompleet, gr. 8vo. . . . . - 3 : 60.

H. G. MOKE, Philippine van *Vlaanderen*, of de Gevangenen der Louvre, met vignet, 2 deelen, gr. 8vo. . . . . . . - 4 : 40.

E. T. W. HOFFMAN, Uitgelezene Verhalen, gr. 8vo. . . - 2 : 00.

